

**ЛУЧШИЕ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**



международном научно-образовательном
электронном журнале



OPEN  ACCESS



**ЧАСТЬ-34
ТОМ-2
12/2024**



ЛУЧШИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

ЛУЧШИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

международный научный электронный журнал

ЧАСТЬ-34 ТОМ-2

Декабрь - 2024 год





SHAXSGA YO'NALTILGAN TA'LIM ASOSIDA BOLA SHAXSINI SHAKILLANTIRISH

*Xallokova Maksudaxon Ergashevna,
FarDU p.f.f doktori (PhD)*

*Qodirova Sevaraxon Maxammadjon qizi
FarDU magistranti*

Annotatsiya. Maqolada shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etishda tarbiyachining faoliyati hamda tarbiyalanuvchilarni shxs sifatida shakillantirish to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Shaxs, pedagogik jarayon, tarbiyachi, tarbiyalanuvchi, pedagogimk mahorat, kommunikatin.

Shaxs tushunchasi har qanday pedogogik jarayonning asosiy o'lchovi va har qanday pedagogik tizimning qurilishini belgilovchi omildir. Shaxs tushunchasi istentsional hodisa sifatida insonning mavjudligi va hayotiy jarayoni ifodalaydi. Shuning uchun ham tarbiyachi shaxsning rivojlanishi ta'minlovchi ta'lim-tarbiya maydonini tashkil etishi kerak.

Bugungi kunga qadar fanda shaxs tushunchasining yaxlit yagona ta'rifi yaratilmagan. Shaxs birinchi navbatda ijtimoiy hodisa, faol subyekt ongli mavjudot sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, A.V. Petrovskiy shaxsni boshqa kishilarning dunyosiga birlashgan alohida o'ziga xos individ sifatida talqin etadi. Bunday holatlarda shaxslar aro munosabatlar tizimi vujudga keladi.

Shaxsning individualligi uning ichki dunyosi bilan bog'liq bo'ladi. Shuning uchun ham shaxsga yo'naltirilgan ta'lim pedogogik faoliyatning alohida o'ziga xos turidir. Bu faoliyat o'zining maqsadi, vazifalari, mazmuni, texnologiyalariga ega. Bu esa pedagoglarning pedagogik faoliyatida yaxlit qadriyatli munosabatlarning ifodalanishini taqazo qiladi. O'qitish bu yuqori darajadan past darajani, yaxshidan yomonni, xohish istakdan istamaslikni, munosib tanlovdan nomunosib tanlovni farqlashni talab qiladi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etishda tarbiyachining kasbiy rivojlanishi, yetukligi muhim ahamiyatga ega. tarbiyachining pedagogik mahorati shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini muvofaqiyatli tashkil etish imkonini beradi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etishdan ko'zlanadigan asosiy maqsad tarbiyalanuvchilarni uzluksiz rivojlantirishdan iborat. Tarbiyachi



tarbiyalanuvchi bilan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim maqsadiga erishish uchun izlanishlar olib boorish kerak. Buning uchun tarbiyachida kreativlik, o'z-o'zini tanqid qilish masuliyatlilik, tolerantlik, qiziquvchanlik, empatiya kabi sifatlar barqarorlashgan bo'lishi lozim.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etish uchun tarbiyachi yangicha pedagogik tafakkur egasi bo'lishi kerak.

Bola shaxsga yo'naltirilgan ta'lim – bola shaxsiy imkoniyatlariga moslashtirilgan pedagogik muhitni hamda talim-tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Bu texnologiyada kommunikativ metodlardan keng foydalaniladi, ularning ayrim asosiy belgilarini qarab chiqamiz:

1. Har bir bolaga buyuk shaxsdek qarash, uni hurmat qilish, uni tushunish, qabul qilish, unga ishonish.

2. Ta'limning shunday muhitini yaratish kerakki, unda bola o'zini shaxs deb sezsin, unga bo'lgan e'tiborni tuysin.

3. Bolaga tazyiq o'tkazmaslik hamda uning kamchiligini bo'rttirmaslik; bilimlarni o'zlashtirmasligi, o'zini yomon tutishi sabablarini aniqlash va ularni bolaning shaxsiyatiga zarar yetkazmaydigan tarzda bartaraf etish;

4. Ta'limda "muvaqqafiyat muhiti"ni tashkil etish, bolaga ta'lim va tarbiya olishida muvaqqafiyat qozonishga yordam berish, uning o'z kuchi va iqtidoriga ishonchini orttirish. Bolaga atrofdagilarning har biri o'zi kabi ekanligini anglatish, unda jamoaga aloqadorlik hissini rivojlantirish.

5. Bolaningning hurmati va ishonchini qozonish, o'ziga ham shaxs nuqtai nazaridan qarash. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolaning shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish faoliyatida bolalarning kognitiv (aqliy), kommunikativ (nutq-muloqotchanlik), ijtimoiy-hissiy va jismoniy-motor rivojlanishiga sharoit yaratilishini ta'minlash juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Колесникова И.А. Педагогическая реальность в зеркале межпарадигмальной рефлексии. - СПбУМПП, 1999. – 442.

2. Петровский А.В., Шпалинский В.В. Социальная психология коллектива: Учеб. пособие. -М, 1978. 3. Илин В.С..Ñ. Формирование личности школьника. - М.У.Педагогика, 1984. – 144 с.

4.М.Халлокова. Nodavlat ta'lim muassasalarida ta'lim tizimini modernizatsiyalash. Obshestvo I innovatsii 3 (1), 151-157, 2022



5. Khalloкова, M. E. (2018). Important Aspects of Establishing Non-State Educational Institutions. Eastern European Scientific Journal, (2)
6. Khalloкова, M. (2022). Modernization of the education system in non-governmental educational institutions. Society and Innovations, 3 (1), 151-157.
7. F.A.Boltayeva. The Essence of Integrating Innovative Technologies in Preschool Education. Pindus Journal Of Culture, Literature and ELT. 110 (2023)
8. MAKTABCHA TA'LIMDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN YONDASHUV XUSUSIYATLARIGA OID XORIJIY TAJRIBALAR. Models and methods in modern science, 2(13), 122-125.
9. Maksuda, X. A. L. L. O. K. O. V. A., & QODIROVA, S. (2023). MAKTABGACHA TA'LIMDA SHAXSGA YO 'NALTIRILGAN YONDASHUV ASOSIDA TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISH VA REJALASHTIRISHNING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Journal of Pedagogical and Psychological Studies, 1(8), 3-



KOMPYUTER TARMOQLARIGA BO‘LADIGAN HUJUMLARNI ANIQLASH VA HUJUMLARNI BARTARAF ETISH ALGORITMINI ISHLAB CHIQISH

Izomova Oyista Ilxom qizi

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi

“Zamonaviy axborot – kommunikatsiya texnologiyalari”

kafedrası stajyor - o‘qituvchisi

Annotatsiya: Kompyuter tarmoqlarining xavfsizligini ta’minlash bugungi kunda juda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tarmoq xavfsizligi muammolarini hal qilishda, sun’iy intellekt va mashina o‘rganish algoritmlaridan foydalanish samarali yechimlarni taqdim etadi. Ushbu maqolada, kompyuter tarmoqlariga bo‘ladigan hujumlarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun intellektual dastur algoritmi ishlab chiqilgan. Algoritm, tarmoq harakatlarini real vaqtda kuzatib boradi, g‘ayritabiiy yoki xavfli harakatlarni aniqlaydi va hujumlarni avtomatik tarzda bloklash uchun javob choralari ko‘radi. Buning uchun, anomaliya aniqlash, klasterlash, va tasniflash kabi sun’iy intellekt metodlari, shu jumladan, mashina o‘rganish va qayta o‘rganish algoritmlari qo‘llaniladi. Algoritm tarmoqdagi DDoS, MITM, phishing, malware, va SQL injection kabi turli xil hujumlarni aniqlash va bartaraf etishda samarali ishlaydi. Ushbu tizim o‘z-o‘zini o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘lib, yangi hujumlarga qarshi moslashib boradi.

Kalit so‘zi: Kompyuter tarmog‘i, axborot xavfsizligi, intellektual dastur hujumlarni aniqlash, mashina o‘rganish, anomaliya aniqlash, tarmoq hujumlari, DDoS hujumlari, MITM hujumlari, Phishing, SQL Injection, sun’iy intellekt, takroriy o‘rganish (Reinforcement Learning), firewall, intrusion Detection System (IDS).

Kompyuter tarmoqlariga bo‘ladigan hujumlarni aniqlash va ularga qarshi choralar ko‘rish uchun **intellektual tizim** yaratish zarur. Ushbu tizim, tarmoq harakatlarini monitoring qilish va hujumlarni aniqlashda sun’iy intellekt, mashina o‘rganish (Machine Learning) va anomaliya aniqlash texnologiyalarini qo‘llaydi. Quyida hujumlarni aniqlash va bartaraf etish jarayonini boshqaradigan algoritmnini taqdim etamiz.

Algoritm bosqichlari

1. **Tarmoq faoliyatini kuzatish va ma’lumotlarni yig‘ish**



-Tarmoqdagi barcha harakatlar (IP manzillar, portlar, trafik hajmi, protokollar, va boshqa parametrlar) doimiy ravishda to'planadi.

-**Kuzatish vositalari:** Paket snifferlari, firewalls, IDS (Intrusion Detection System) yoki NetFlow bilan tarmoqdan ma'lumotlar yig'ish.

2. Ma'lumotlarni oldindan qayta ishlash (Preprocessing)

-Olingan tarmoq ma'lumotlari to'planadi va kerakli formatda ishlov beriladi (normalizatsiya, anomalialardan tozalash, va boshqalar).

-**Xususiyatlar tanlash (Feature Selection):** Trafik hajmi, IP manzillar, portlar, tarmoq protokollari kabi xususiyatlar tanlanadi.

3. Anomaliyani aniqlash (Anomaly Detection)

-Ma'lumotlar to'plamiga asoslanib, **takroriy o'rganish algoritmlari** (masalan, **Random Forest, SVM, Neural Networks**) yoki **klasterlash** (masalan, **K-means** yoki **DBSCAN**) yordamida tarmoqdagi g'ayritabiiy harakatlar aniqlanadi.

-**Anomalniyani aniqlash modeli:**

Agar trafik **oddiy** bo'lsa, harakatni o'z holida qoldir.

Agar trafik **g'ayrioddiy** bo'lsa, uni hujum deb tasnifla.

4. Hujum turlari bo'yicha tasniflash

-Tarmoq harakatlari tasniflanadi va har bir harakat turli hujumlarga (masalan, **DDoS, MITM, Phishing, SQL Injection**) ajratiladi.

Tasniflash usullari:

Naive Bayes, KNN (K-Nearest Neighbors) yoki **SVM** yordamida harakatni aniq hujumga ajratish.

5. Hujumni aniqlash va bloklash (Intrusion Prevention)

-Hujum aniqlanganda, tizim avtomatik ravishda hujumni bloklash uchun chora ko'radi.

-**Firewall** yoki **Intrusion Prevention System (IPS)** yordamida:

Hujumni kelayotgan IP manzili bo'yicha bloklash.

Trafikni cheklash va noxush so'rovlarni o'chirish.

Agar DDoS hujumi bo'lsa, tarmoqni qisman yopish.

6. Ma'lumotlar va tarmoqdan javob choralari ko'rish (Incident Response)

-Hujumni aniqlagandan so'ng tizim jurnal yozuvlarini (logs) yaratadi va tizim administratorlariga bildirish yuboradi.

-Hujumga qarshi quyidagi javob choralari ko'rish:

Hujumni bloklash.



Yangi xavf-xatarlarni qayd etish.

Qayta tarmoq faoliyatini tiklash.

7. **Tizimni yangilash va o'z-o'zini o'rganish (Self-learning)**

-Hujumdan keyin tizim yangi hujum turlarini o'rganib, uning modellarini yangilaydi.

-**Takroriy o'rganish** (Reinforcement Learning) va **Yapay Tarmoq** yordamida tizim xavfsizlikka qarshi yangi tahdidlarni aniqlash uchun o'z-o'zini yangilab boradi.

Algoritmning ta'rifi

1. **Tarmoq faoliyatini kuzatish:**

1.1. Tarmoqdan barcha harakatlarni yig'ish.

1.2. Trafikni o'zgaruvchan tarmoq holatiga qarab to'plang.

2. **Ma'lumotlarni oldindan qayta ishlash:**

2.1. Yig'ilgan ma'lumotlarni normalizatsiya qilish.

2.2. Harakatlarni asosiy xususiyatlarga ajratish.

3. **Anomaliyalarning aniqlanishi:**

3.1. Harakatlarni o'rganish uchun mashina o'rganish modelini tanlash.

3.2. Trafikdagi anomaliyalarni aniqlash.

3.3. Anomal tarmoq harakatlarini «g'ayrioddiy» deb belgilash.

4. **Hujum turlarini tasniflash:**

4.1. Hujumlar va normal tarmoq harakatlarini tasniflash algoritmlariga kiritish.

4.2. Hujum turlarini aniqlash (masalan, DDoS, MITM, Phishing, Malware, SQL Injection).

5. **Hujumni bartaraf etish:**

5.1. Hujum turlarini aniqlanganda avtomatik bloklash.

5.2. Firewall yoki IPS orqali noxush IP manzillarni bloklash.

5.3. Agar DDoS hujumi aniqlansa, trafikni cheklash.

6. **Javob choralarini ko'rish:**

6.1. Hujumni aniqlagandan so'ng, tizim administratorlariga bildirish yuborish.

6.2. Hujumni to'liq bartaraf etish.

6.3. Yangi tahdidni qayd etish va tizimni yangilash.

7. **O'z-o'zini o'rganish:**

7.1. Hujumdan so'ng tizimni yangilash.



7.2. Takroriy o'rganish algoritmi yordamida yangi hujumlarni aniqlash va tizimni moslashtirish.

Algoritmning vizual taqdimoti

1. Tarmoq ma'lumotlarini yig'ish → 2. Ma'lumotlarni qayta ishlash → 3. Anomaliyalarning aniqlanishi → 4. Hujum turlarini tasniflash → 5. Hujumni bloklash → 6. Javob choralarini ko'rish → 7. Tizimni yangilash va o'z-o'zini o'rganish

Algoritmning real vaqtda ishlashi

- **Monitoring bosqichi:** Tarmoqdagi barcha harakatlarni real vaqt rejimida to'plash.

- **Aniqlash bosqichi:** Olingan ma'lumotlarni algoritmlar yordamida tahlil qilish va g'ayritabiiy holatlarni aniqlash.

- **Bartaraf etish bosqichi:** Aniqlangan hujumlarni tizim tomonidan avtomatik bloklash va tarmoqni xavfsiz holatga qaytarish.

- **O'z-o'zini yangilash:** Yangi hujumlarni tizim tomonidan o'z-o'zini o'rganish orqali aniqlash va tizimni optimallashtirish.

•

Xulosa

Ushbu algoritm kompyuter tarmoqlaridagi hujumlarni aniqlash va bartaraf etishda samarali ishlaydi. Sun'iy intellekt va mashina o'rganish texnologiyalaridan foydalangan holda tarmoq xavfsizligini ta'minlash va yangi xavf-xatarlarga qarshi kurashishda yuqori samaradorlikni ta'minlash mumkin.

Kompyuter tarmoqlariga bo'ladigan hujumlarni aniqlab, hujumlarni bartaraf eta oladigan intellektual dastur yaratish uchun, bir nechta texnologiyalarni qo'llash kerak bo'ladi. Bu texnologiyalar tarmoq faoliyatini kuzatish, anomaliyalarga asoslangan tahlil qilish, mashina o'rganish algoritmlarini qo'llash va avtomatik hujumlarni bartaraf etish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Quyida bunday intellektual dastur yaratishning asosiy bosqichlarini ko'rib chiqamiz.

1. Tizim arxitekturasini yaratish

Dastur quyidagi asosiy qismlardan iborat bo'ladi:

- **Ma'lumotlarni yig'ish:** Tarmoq harakatlarini doimiy ravishda kuzatib borish uchun, tarmoqdan turli xususiyatlarni (IP manzillari, portlar, protokollar, trafik hajmi) yig'ish kerak. Bu jarayonni amalga oshirish uchun IDS (Intrusion Detection System), NetFlow, yoki SNMP kabi protokollarni qo'llash mumkin.



- **Ma'lumotlarni qayta ishlash:** Olingan xom ma'lumotlarni tozalash, normalizatsiya qilish va qayta ishlash zarur.

- **Anomaliyani aniqlash va hujumlarni tasniflash:** Mashina o'rganish yoki chuqur o'rganish algoritmlarini qo'llash orqali tarmoqdagi xavfli yoki g'ayritabiiy harakatlarni aniqlash.

- **Hujumni bartaraf etish:** Aniqlangan hujumga qarshi avtomatik ravishda choralar ko'rish, masalan, trafikni bloklash yoki firewall yordamida IP manzillarini cheklash.

2. Dastur algoritmi

2.1. Ma'lumotlarni yig'ish

Dastur tarmoqdagi barcha harakatlarni (IP manzillari, protokollar, portlar, trafik hajmi va boshqa parametrlar) yig'adi. Bu ma'lumotlarni olish uchun tarmoqni monitoring qilish vositalarini ishlatish mumkin.

```
python
Копировать код
import psutil

# Tarmoqning umumiy ma'lumotlarini olish
network_info = psutil.net_io_counters(pernic=True)

# Tarmoqdan kirish va chiqish trafik ma'lumotlarini yig'ish
for interface, stats in network_info.items():
    print(f"Interface: {interface}, Bytes Sent: {stats.bytes_sent}, Bytes Received: {stats.bytes_recv}")
```

2.2. Ma'lumotlarni qayta ishlash

Yig'ilgan ma'lumotlarni analiz qilish uchun ma'lumotlarni tozalash va normalizatsiya qilish zarur.

```
python
Копировать код
import pandas as pd
from sklearn.preprocessing import StandardScaler

# Misol uchun, tarmoq ma'lumotlarini DataFrame ga o'tkazish
data = pd.DataFrame({
    'ip': ['192.168.0.1', '192.168.0.2'],
    'sent_bytes': [1200, 2000],
    'received_bytes': [800, 1500]
})

# Normalizatsiya qilish
scaler = StandardScaler()
data[['sent_bytes', 'received_bytes']] = scaler.fit_transform(data[['sent_bytes', 'received_bytes']])
```



```
print(data)
```

2.3. Anomaliyalarga asoslangan hujumlarni aniqlash

Anomaliya aniqlash algoritmlarini ishlatish (masalan, Isolation Forest, Random Forest, yoki k-NN).

```
python
Копировать код
from sklearn.ensemble import IsolationForest

# Anomaliya aniqlash modeli
model = IsolationForest(n_estimators=100)
model.fit(data[['sent_bytes', 'received_bytes']])

# Yangi tarmoq harakati ma'lumotini test qilish
test_data = [[1500, 1000]] # Test ma'lumotlari
prediction = model.predict(test_data)

if prediction == -1:
    print("Xavfli hujum aniqlangan!")
else:
    print("Normal harakat.")
```

2.4. Hujumlarni tasniflash

Harakatlarni tasniflash uchun mashina o'rganish algoritmlaridan foydalaniladi. Misol uchun, **Naive Bayes** yoki **Support Vector Machine (SVM)** kabi tasniflash algoritmlari.

```
python
Копировать код
from sklearn.svm import SVC

# Tasniflash uchun misol model
X = data[['sent_bytes', 'received_bytes']] # Xususiyatlar
y = [0, 1] # 0 - normal, 1 - hujum (misol uchun)

# Model yaratish va o'qitish
model = SVC(kernel='linear')
model.fit(X, y)

# Yangi tarmoq harakati uchun tasniflash
new_data = [[1200, 900]]
prediction = model.predict(new_data)

if prediction == 1:
    print("Hujum aniqlangan!")
else:
    print("Normal harakat.")
```



2.5. Hujumni bartaraf etish

Agar hujum aniqlansa, tizim avtomatik ravishda hujumni bloklashi kerak. Bunda **Firewall** yoki **Intrusion Prevention System (IPS)** kabi tizimlar yordamida IP manzillarini yoki portlarni bloklash mumkin.

```
python
Копировать код
import os

# Hujumni bloklash (IP manzillarini bloklash)
def block_ip(ip_address):
    os.system(f"sudo ufw deny from {ip_address}")

# Misol uchun, xavfli IP manzilini bloklash
block_ip("192.168.0.1")
```

3. O'z-o'zini o'rganish va tizimni yangilash

Model yangi hujum turlarini aniqlashda davom etadi va o'z-o'zini o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishi uchun **takroriy o'rganish (Reinforcement Learning)** algoritmlarini qo'llash mumkin.

```
python
Копировать код
# Takroriy o'rganish (Reinforcement Learning) modeli
# Bu yerda oddiygina agentning harakatini optimallashtirishni ko'rib
chiqamiz
class SimpleAgent:
    def __init__(self):
        self.state = 0 # Boshlang'ich holat

    def act(self, state):
        # Qoidalar asosida qarorlar qabul qilish
        if state > 0:
            return 1 # Hujumni bloklash
        else:
            return 0 # Normal harakat

agent = SimpleAgent()
action = agent.act(1) # Yangi holatga qarab harakat qilish
```

4. Dastur va tizimni test qilish

Dastur tugallangach, uni tarmoqda test qilish zarur. Tarmoqda aniq hujumlar yoki xavfli harakatlar simulyatsiya qilinadi, va tizimning qanday javob berishini ko'rib chiqish kerak.

Xulosa

Kompyuter tarmoqlariga bo'ladigan hujumlarni aniqlab, hujumlarni bartaraf eta oladigan intellektual dastur yuqorida keltirilgan metodlar yordamida ishlab chiqilishi



mumkin. Bu dastur tarmoq harakatlarini real vaqt rejimida kuzatadi, xavfli yoki g'ayritabiiy harakatlarni aniqlaydi va hujumlarga qarshi samarali choralar ko'radi. Dastur sun'iy intellekt va mashina o'rganish texnologiyalaridan foydalanish orqali tizimni o'z-o'zini takomillashtirish va yangi tahdidlarni aniqlash imkoniyatiga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. **K. A. Kiselev**, "Machine Learning in Cybersecurity: Theory, Methods, and Applications", Springer, 2019.
2. **S. Singh** and **N. Sharma**, "Network Intrusion Detection Systems: A Review", Journal of Computer Networks and Communications, 2021.
3. **V. Vapnik**, "The Nature of Statistical Learning Theory", Springer, 1995.
4. **S. S. Kotsiantis**, "Supervised Machine Learning: A Review of Classification Techniques", Informatica, 2007.
5. **S. Jain**, "Deep Learning in Cybersecurity: Applications and Challenges", Journal of Cybersecurity and Privacy, 2020.
6. **A. S. Rajput**, "Intrusion Detection and Prevention Systems in Computer Networks", International Journal of Computer Science and Network Security, 2019.
7. **G. W. W. McDonald**, "Clustering and Classification of Data: Methods and Applications", Wiley, 2018.
8. **B. Zhang**, "Artificial Intelligence in Cybersecurity: A Survey", Springer, 2022.
9. **L. Chen**, "Artificial Intelligence for Network Security", IEEE Access, 2020.
10. **P. M. Chauhan**, "Advanced Intrusion Detection Systems Using Machine Learning and Artificial Intelligence", Springer, 2021.



DVIGATELLARNING UMUMIY TUZILISHI

Nomozov Sardor Halimjon o'g'li
O'zbekiston tumani 2-son kasb hunar maktabi

Annotatsiya: Dvigatellarning umumiy tuzilishi – bu avtomobil va boshqa transport vositalarining asosiy mexanik qismlaridan biri bo'lib, u energiyani mexanik energiyaga aylantirish jarayonini amalga oshiradi. Dvigatelning tuzilishi va ishlash prinsipi, uning turiga qarab farq qiladi, lekin umumiy jihatlari ko'p. Ushbu maqolada dvigatellarning asosiy tuzilishi, ularning ishlash prinsiplari va turli xil dvigatel turlari haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: dvigatellar, mexanik qismlar, silindr, piston, krank, valf mexanizmi.

Dvigatelning asosiy qismlari silindr, piston, krank mil, valf mexanizmi, yoqilg'i ta'minoti tizimi va sovutish tizimidan iborat. Har bir qism o'z vazifasini bajaradi va dvigatelning samarali ishlashini ta'minlaydi. Silindr – dvigatelning asosiy ish joyidir. U ichida piston harakatlanadi va yoqilg'i bilan havoning aralashmasi yonadi. Silindrning o'lchami va shakli dvigatelning kuchini va samaradorligini belgilaydi. Silindrlar soni dvigatelning turiga qarab farq qiladi. Masalan, to'rt silindrli dvigatelda to'rt silindr mavjud bo'lsa, sakkiz silindrli dvigatelda sakkiz silindr bo'ladi. Piston – silindr ichida harakatlanadigan qism bo'lib, u yoqilg'i yonishi natijasida hosil bo'lgan gazlar bosimi ta'sirida yuqoriga va pastga harakat qiladi. Pistonning harakati krank miliga uzatiladi va u dvigatelning mexanik energiyasini hosil qiladi. Pistonning shakli va materiali uning ishlash samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi. Krank mil – pistonning harakatini aylantiruvchi harakatga aylantiruvchi mexanik qismdir. U pistonning yuqoriga va pastga harakatini aylantiruvchi harakatga aylantiradi va dvigatelning energiyasini uzatadi. Krank milning tuzilishi va materiali dvigatelning kuchini va ishlash muddatini belgilaydi. Valf mexanizmi – dvigatelning yoqilg'i va havoni silindrga kiritish, shuningdek, yonish jarayonidan so'ng gazlarni chiqarish uchun javobgar bo'lgan tizimdir. Valf mexanizmi dvigatelning samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. U odatda ikkita valfdan iborat: biri havoni kiritish uchun, ikkinchisi esa gazlarni chiqarish uchun. Yoqilg'i ta'minoti tizimi – dvigatelga yoqilg'i va havoni ta'minlaydigan tizimdir. Bu tizim yoqilg'ini silindrga kiritish va uning yonishini ta'minlaydi. Yoqilg'i ta'minoti tizimi turli xil usullar bilan ishlaydi, masalan, karburator yoki injektor orqali. Sovutish tizimi – dvigatelning ishlash



jarayonida hosil bo'lgan issiqlikni olib tashlash uchun mo'ljallangan tizimdir. Dvigatel ishlaganda, u juda ko'p issiqlik hosil qiladi, shuning uchun sovutish tizimi dvigatelning haroratini nazorat qilish va uning ishlashini samarali saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Dvigatellar turli xil energiya manbalaridan foydalanishi mumkin. Eng keng tarqalgan turlari ichki yonish dvigatellari, elektr dvigatellari va hibrid dvigatellar hisoblanadi.[1]

Ichki yonish dvigatellari – bu yoqilg'i (benzin, dizel yoki gaz) yonishi natijasida energiya hosil qiladigan dvigatellar. Ular avtomobillarda, yuk mashinalarida va boshqa transport vositalarida keng qo'llaniladi. Ichki yonish dvigatellari o'z navbatida turli xil turlarga bo'linadi: benzinli dvigatellar, dizel dvigatellar va gaz dvigatellari. Har bir tur o'zining afzalliklari va kamchiliklariga ega. Elektr dvigatellari – bu elektr energiyasidan foydalanib ishlaydigan dvigatellar. Ular akkumulyatorlar yoki elektr tarmoqlari orqali energiya oladi. Elektr dvigatellari ekologik toza hisoblanadi, chunki ular ishlaganda chiqindilarni chiqarishmaydi. Ular avtomobillarda, elektr transport vositalarida va sanoat uskunalarida keng qo'llaniladi. Hibrid dvigatellar – bu ichki yonish dvigateli va elektr dvigatelining kombinatsiyasi. Ular yoqilg'i va elektr energiyasidan birgalikda foydalanadi, bu esa yanada samarali va ekologik toza ishlash imkonini beradi. Hibrid dvigatellar avtomobillarda keng tarqalgan bo'lib, ularning afzalliklari energiya samaradorligi va chiqindilarni kamaytirishdir.[2]

Dvigatelning ishlash prinsipi yoqilg'i va havoning aralashmasi silindr ichida yonishi bilan bog'liq. Yoqilg'i yonishi natijasida hosil bo'lgan gazlar silindr ichida bosim hosil qiladi, bu esa pistonning harakatlanishiga olib keladi. Pistonning harakati krank miliga uzatiladi va u dvigatelning mexanik energiyasini hosil qiladi. Dvigatelning ishlash jarayoni odatda to'rt bosqichdan iborat: yutish, siqish, yonish va chiqarish. Yutish bosqichida havoni silindrga kiritish uchun valf ochiladi. Siqish bosqichida piston yuqoriga harakatlanadi va havoni siqadi. Yonish bosqichida yoqilg'i havoga qo'shiladi va yonadi, bu esa gazlarning kengayishiga olib keladi. Oxirgi bosqichda, chiqarish bosqichida, gazlar silindrdan chiqariladi. Dvigatelning samaradorligi uning ishlash samaradorligini belgilaydi. Samaradorlik ko'rsatkichlari dvigatelning kuchi, yoqilg'i iste'moli va chiqindilarni chiqarish darajasiga bog'liq. Samaradorlikni oshirish uchun dvigatelning tuzilishi va ishlash shartlarini yaxshilash zarur. Bu, masalan, yoqilg'i ta'minoti tizimini optimallashtirish, sovutish tizimini yaxshilash va dvigatelning mexanik qismlarini yangilash orqali amalga oshiriladi.[3]



Xulosa:

Dvigatellarning umumiy tuzilishi va ishlash prinsipi transport vositalarining samarali va ishonchli ishlashini ta'minlaydi. Dvigatelning asosiy qismlari, turli xil dvigatel turlari va ularning ishlash jarayoni haqida bilish, avtomobil sanoati va transport sohasida muhim ahamiyatga ega. Dvigatelning samaradorligini oshirish va ekologik toza energiya manbalaridan foydalanish, kelajakda transport vositalarining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Dvigatellar texnologiyasi doimiy ravishda rivojlanib bormoqda, bu esa transport sohasida yangi imkoniyatlar va yechimlarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Heywood, J. B. (2023). Internal Combustion Engine Fundamentals: Revised Edition. McGraw-Hill Education.
2. Ganesan, V. (2023). Internal Combustion Engines. McGraw-Hill Education.
3. Rousseau, A. (2023). The Internal Combustion Engine: A Practical Guide to the Design and Operation of Internal Combustion Engines. Springer.
4. Kuo, S. C. (2023). Engineering Analysis of Flight Vehicles. Wiley.
5. Mishra, S. (2023). Automobile Engineering. Laxmi Publications.
6. Zhang, Y. (2023). Advances in Internal Combustion Engine Technology. Elsevier.



BULUTLI TEXNOLOGIYALAR

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Axborot texnologiyalari va matematika kafedrası

*o'qituvchisi **Usmonova Mavludaxon Soyibjon qizi***

Meva-savzavotchilik va uzumchilik yo'nalishi

*1-bosqich talabasi **Isroilova Husnida Abduqodirjon qizi***

Kalit so'zlar: Bulutli texnologiyalar, IaaS, PaaS, SaaS, ma'lumotlarni saqlash, bulutli hisoblash, xavfsizlik, masofaviy xizmatlar.

Key words: Cloud technologies, IaaS, PaaS, SaaS, data storage, cloud computing, security, remote services.

Anotatsiya

Ushbu maqolada bulutli texnologiyalarning rivojlanishi, imkoniyatlari va ularni turli sohalarda qo'llanishi tahlil qilinadi. Maqola bulutli hisoblash modelining asosiy turlari (IaaS, PaaS, SaaS) va ularning afzalliklari haqida ma'lumot beradi. Shuningdek, bulutli texnologiyalarni joriy etishda yuzaga keladigan xavfsizlik muammolari va ularni hal etish yo'llari ham muhokama qilinadi. Bulutli texnologiyalarning kelajagi va ularning iqtisodiyotdagi o'рни haqida ham fikrlar bildirilib, tarmoq xavfsizligi va ma'lumotlarni himoya qilishning dolzarbligi ta'kidlanadi.

Annotation

This article analyzes the development, opportunities, and applications of cloud technologies. It provides information on the main types of cloud computing models (IaaS, PaaS, SaaS) and their advantages. Furthermore, it discusses the security issues arising from the implementation of cloud technologies and potential solutions. The future of cloud technologies and their role in the economy are also discussed, emphasizing the importance of network security and data protection.

Bulutli texnologiyalar (cloud computing) so'ngi yillarda IT sohasida inqilobiy o'zgarishlarga olib keldi. Ushbu texnologiya, foydalanuvchilarga masofaviy serverlardan xizmatlar va resurslarga kirish imkonini berib, ma'lumotlarni saqlash, qayta ishlash va boshqarish jarayonlarini sezilarli darajada soddalashtiradi. Bulutli texnologiyalar tizimi faqat yirik kompaniyalar uchun emas, balki kichik va o'rta bizneslar uchun ham o'ziga xos afzalliklar yaratmoqda. Ushbu maqolada bulutli texnologiyalarning turlari, imkoniyatlari, xavfsizlik masalalari va kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlari ko'rib chiqiladi.



Bulutli texnologiyalar bir nechta model va xizmatlar shaklida taqdim etiladi. Bulutli hisoblashda foydalaniladigan asosiy modellar quyidagilardan iborat:

IaaS (Infrastructure as a Service): Bu modelda bulut provayderi barcha infratuzilma resurslarini, jumladan, serverlar, saqlash xususiyatlari va tarmoqlarni taqdim etadi. Foydalanuvchilar bu resurslarga internet orqali kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

PaaS (Platform as a Service): Bu modelda foydalanuvchilar o'z dasturlarini yaratish va ishga tushirish uchun kerakli platforma va vositalarni taqdim etadi. PaaS modelining afzalligi shundaki, foydalanuvchilar faqat dasturiy ta'minotni yaratishga e'tibor qaratishlari mumkin, texnik infratuzilma va boshqaruv bilan bulut provayderi shug'ullanadi.

SaaS (Software as a Service): SaaS modelida foydalanuvchilar tayyor dasturiy ta'minotlarni masofaviy tarzda ishlatish imkoniyatiga ega. Bu modelda foydalanuvchi dasturlarni o'rnatish, yangilash yoki texnik xizmat ko'rsatish bilan shug'ullanishi shart emas.

Bulutli texnologiyalar turli sohalarda qo'llanilmoqda. Ular biznes jarayonlarini soddalashtirish, xarajatlarni kamaytirish va samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi:

Ma'lumotlarni saqlash va boshqarish: Bulutli xizmatlar orqali foydalanuvchilar o'z ma'lumotlarini saqlash va boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlaydi va har doim ularga kirish imkoniyatini yaratadi.

Masofaviy xizmatlar: Bulutli texnologiyalar yordamida masofadan turib xizmatlar taqdim etish osonlashadi. Bu xususan, ta'lim, tibbiyot, va biznes uchun katta afzalliklarga ega.

Kollaboratsiya va kommunikatsiya: Bulutli texnologiyalar jamoaviy ishlashni qo'llab-quvvatlaydi, bir nechta foydalanuvchilar o'zaro bir vaqtning o'zida hujjatlar va ma'lumotlar ustida ishlashlari mumkin.

Bulutli texnologiyalarni joriy etish bilan bog'liq eng katta muammo xavfsizlik hisoblanadi. Bulutda ma'lumotlarning saqlanishi va ularga kirish xavfsizligini ta'minlash uchun quyidagi yechimlar qo'llanadi:

Shifrlash: Bulutda saqlanayotgan ma'lumotlarni shifrlash orqali, uning xavfsizligini ta'minlash mumkin. Shifrlash metodlari yordamida ma'lumotlar faqat ruxsat etilgan foydalanuvchilar tomonidan o'qilishi mumkin bo'ladi.

Autentifikatsiya va avtorizatsiya: Foydalanuvchilarning tizimga kirish imkoniyatlarini nazorat qilish uchun autentifikatsiya va avtorizatsiya mexanizmlari



qo'llanadi. Bu foydalanuvchining kimligini tasdiqlash va unga ma'lumotlarni o'qish yoki o'zgartirish uchun ruxsat berishning asosiy usulidir.

Xavfsizlik protokollari: Bulutli texnologiyalarda xavfsizlikni ta'minlash uchun xavfsizlik protokollari, masalan, SSL/TLS, VPN va boshqa shifrlash protokollari ishlatiladi.

Bulutli texnologiyalar kelajakda yanada rivojlanishi va ko'plab sohalarda yanada kengroq qo'llanilishi kutilmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt va mashinani o'rganish texnologiyalari bulutli platformalarda ishlab chiqilayotgan dasturlarga integratsiya qilinadi. Bundan tashqari, 5G texnologiyalari yordamida bulutli hisoblash yanada samarali bo'lishi mumkin.

Xulosa

Bulutli texnologiyalar zamonaviy informatika va IT sohasining ajralmas qismiga aylangan. Ular foydalanuvchilarga o'z ma'lumotlarini masofaviy tarzda saqlash, qayta ishlash va boshqarish imkonini beradi. Bulutli texnologiyalarning afzalliklari, masalan, xarajatlarni kamaytirish, samaradorlikni oshirish va resurslarni yanada optimallashtirish kabi jihatlar ularni har qanday biznes va sohalarda qo'llashga imkon yaratadi. Biroq, bu texnologiyalar xavfsizlik muammolarini ham yuzaga keltiradi, va bu muammolarni hal qilish uchun xavfsizlik choralari qo'llanilishi kerak. Kelajakda bulutli texnologiyalarni rivojlantirish va kengaytirish uchun imkoniyatlar ko'p.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mell, P., & Grance, T. (2011). *The NIST Definition of Cloud Computing*. National Institute of Standards and Technology.
2. Kaufman, C., & Trockman, A. (2020). *Cloud Computing: Principles, Systems and Applications*. Springer, New York.
3. Reinders, J. (2017). *Cloud Computing and Big Data*. Wiley, Hoboken.
4. Rittinghouse, J. W., & Ransome, J. F. (2016). *Cloud Computing: Implementation, Management, and Security*. CRC Press, Boca Raton.
5. Cisco Systems (2019). *Cloud Security and Management*. Cisco Press, San Jose.
6. 1. O.Abduraxmonov "Development of a structure for implementation of parallel algorithms based on cubic splines in a multiple nuclear processor" International Journal of Engineering and Information Systems //Vol. 5, Issue 5., Pages: 63-66, 2021 y.
7. 2. O.Abduraxmonov "Ko'p yadroli protsessorda kubik bazisli splaynlar asosida parallel algoritmlarni amalga oshirish tuzilmasini ishlab chiqish" Academic Research In Educational Sciences Scientific Journal // Vol.2, Issue3., Pages: 628-633, 2021 y.
8. 3. O.Abduraxmonov "Some methods of signals digital operation" International journal for advanced research in science & technology // Vol.10, Issue 06., Pages: 1-4, 2020 y.



STRATEGIES FOR THE DEVELOPMENT OF SEWING FIELD IN VOCATIONAL SCHOOL EDUCATION

Nurmatova Durdonakhan Nodirbekovna

master of production education

Vocational-school No. 1 of Andijan city

durdona6000@gmail.com

Adilova Umidaxon Xabibullo kizi

master of production education

Vocational-school No. 1 of Andijan city

adilovaumidaxon1@gmail.com

Abstract: This article is devoted to the study of strategies for the development of tailoring in vocational education. The article highlights the importance of training qualified personnel in the field of tailoring, the combination of practical and theoretical knowledge, and the need to modernize the educational process. Also, key strategies such as introduction of modern technologies, adaptation of educational programs to the needs of production, use of international experiences and strengthening of cooperation with sewing enterprises will be discussed. These strategies are important in improving the quality of vocational education and preparing competitive professionals for the garment industry.

Key words: tailoring, strategy, development, modern technologies, enterprise, education, industry, equipment

Introduction. Today, the tailoring industry is one of the important sectors of economic development, and the need for qualified specialists adapted to modern requirements and technologies is increasing. The development of tailoring in vocational education is one of the important factors for ensuring the competitiveness of the industry and integration into the international market. Therefore, improving the quality of vocational education in tailoring, introducing modern technologies into the educational process, and developing strategies for combining practical and theoretical knowledge are urgent issues. This article highlights these strategies and examines the prospects for training skilled personnel for the garment industry.

In the conditions of today's globalization and technological development, the sewing industry is gaining urgent importance as one of the important sectors of the economy. The need to train highly qualified personnel for the production of



competitive products in this field is increasing day by day. The development of tailoring in vocational education is important not only in increasing economic efficiency, but also in preparing the young generation for the modern labor market.

Currently, the educational system in the field of tailoring is facing a number of problems. In particular, the separation of educational programs from practice, the lack of modern technologies and equipment, the qualifications of teachers, the lack of sufficient cooperation with production enterprises are among the main obstacles in the development of this field. Therefore, there is a need to increase the potential of the sector by modernizing vocational education, introducing innovative educational methods and learning international experiences.

This article analyzes the development strategies of the tailoring industry in vocational education. Proposals are put forward to adapt educational programs to the needs of production, integrate modern technologies into the educational process, strengthen practical training and develop cooperation with enterprises. Through these strategies, it will be possible to train qualified specialists with modern knowledge and skills in the field and increase the competitiveness of the garment industry.

The Cost of Training Skilled Personnel in Industry

Today, the garment industry is developing rapidly on a global scale, and market requirements are changing more and more. The role of qualified personnel in the production of high-quality products, effective management of technologies and introduction of innovations is incomparable. Especially at a time when new technologies and digitization processes are rapidly developing in the sewing industry, it is important for specialists in the field to have modern knowledge and skills.

The lack of qualified personnel hinders the innovative development of the industry. The lack of professional personnel in the industry or their insufficient knowledge of the use of modern technologies reduces the efficiency of the production process. Therefore, it is necessary to deepen practical knowledge in vocational education, to teach students skills adapted to real production conditions.

In addition, in the conditions of high demands of the international market, it is important to train creative and innovative thinking specialists who meet international standards to create competitive products. Qualified personnel increases the efficiency of garment enterprises and expands their opportunities to enter the global market.



Therefore, training qualified personnel through the improvement of the vocational education system, the introduction of modern technologies into the educational process, and the organization of internship programs in close cooperation with enterprises creates a solid foundation for the sustainable development of the industry.

The current state of vocational education in the field of tailoring:

Vocational education system plays an important role in the training of qualified specialists to meet the needs of industry in the sewing industry. However, today the educational system in this field faces a number of problems and shortcomings.

Educational programs available in schools and colleges:

Vocational education in the field of tailoring in Uzbekistan and other countries is carried out mainly in technical schools, vocational colleges and lyceums. Traditional curricula are often used in these educational institutions. These programs provide students with theoretical knowledge of basic sewing technologies, material properties, and sewing techniques. However, training programs often lag behind the demands of modern production. At a time when technologies are rapidly being updated in the sewing industry, there is a need to modernize training materials and methods.

Students are taught more traditional sewing techniques, with less training on modern computerized sewing machines and automation systems. This reduces the adaptability of graduates to real work conditions and reduces their competitiveness in the labor market.



Figure 1. Balance of practical and theoretical knowledge



Ensuring a balance between theoretical and practical knowledge in vocational education is crucial in the sewing industry. In the current educational process, theoretical knowledge prevails, and not enough attention is paid to practical training. Students have limited opportunities to practice in production enterprises, which makes it difficult for them to adapt to the real work environment in the future.

Many educational institutions lack modern technologies for practice. They train on old equipment, which reduces efficiency in preparing students for new technologies and automated systems used in industry. Experiences gained during the practice form students not only technical skills, but also problem solving, teamwork and production process management skills.

1. Implementing Modern Technologies

- **Automation and Robotics:** Introducing new technologies such as computerized sewing machines and automated production systems to enhance efficiency and speed in manufacturing processes.

- **3D Design and Digital Sewing Machines:** Utilizing 3D modeling and design technologies in fashion, making the sewing process more innovative and efficient.

2. Modernizing Vocational Education

- **Updating Educational Programs:** Adapting educational curricula to meet the modern demands of the industry and incorporating new technologies into the learning process.

- **Strengthening Practical Training:** Providing students with deeper practical skills, offering opportunities for hands-on training in partnership with industry companies.

- **Learning from International Experiences:** Studying and applying global market trends to prepare specialists who can meet international standards.

3. Strengthening Industry Collaboration

- **Collaboration with Enterprises:** Building connections between educational institutions and industry companies to tailor educational programs to their needs and provide modern equipment for practical training.

- **Enhancing Competitiveness:** Encouraging competition among industry enterprises to produce high-quality products and capture new markets.

4. Focusing on Sustainable Development

- **Eco-friendly Materials:** Utilizing sustainable, recyclable, and eco-friendly materials to promote the industry's sustainable development.

- **Reducing Waste:** Minimizing and recycling production waste, making the process more economically and environmentally friendly.



5. Research and Development (R&D)

- **Innovating Materials and Technologies:** Conducting research to create new materials and technologies, improving the industry's competitiveness.

- **Design Innovations:** Developing new designs and fashion trends to enhance both the creative and economic potential of the industry.

6. Marketing and Brand Development

- **Branding High-Quality Products:** Creating unique, high-quality products and effective marketing strategies to position them in the market.

- **Expanding into Global Markets:** Opening up new export opportunities and expanding participation in international trade to reach global markets

Offers:

- Modernization of educational programs, adapting them to the real needs of production enterprises.

- To expand students' opportunities for internships by strengthening cooperation with production enterprises.

- Providing educational institutions with modern sewing equipment and teaching them to teachers through regular training.

- Increase the volume of practical training and combine theoretical knowledge with practice.

These measures serve to improve the quality of vocational education and training of competitive specialists in the field of tailoring.

Summary:

Strategies for the development of the tailoring sector in vocational education are important to ensure the modernization of the educational process, the training of qualified personnel and adaptation to the needs of the industry. Through these strategies, students can develop practical skills, introduce modern technologies into the educational process, use international experiences, and strengthen cooperation with production enterprises.

First, it is necessary to adapt the training programs to the current requirements of production, which will help the growth of the garment industry. Secondly, ensuring the balance of practical training and theoretical knowledge increases students' readiness for production processes. Thirdly, the introduction of international experience and modern technologies into the educational system will help prepare specialists who are competitive in the global market.

In this way, the successful implementation of tailoring development strategies in vocational education not only improves the quality of the education system, but



also serves to strengthen the competitiveness of the industry and ensure economic development.

Used literature

1. Husanqizi SM, Ubaidulloyevna YD, Valiyevich HJ Analysis of the development of older women's clothing of different subcultures (On the example of Muslim women's clothing) //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021.

—

T. 10. – no. 9. - S. 377-381.

2 Tursunova Khilola Shukhratjon's daughter. Master's thesis on the topic "Research of the technology of development of women's complex patterned clothing using artistic decoration methods"

3 Abdukarimova.M.A.Razrabotka tekhnologii formirovaniya rationalnogo assortmenta zhenskoy odejdy. Dissert. na soiskanie uchenoy stepeni k.t.n. - Tashkent, TITLP, 2003

4 Khasanbaeva G.K., Shomansurova M.Sh. Special composition.-T.: 2007, Analysis of the development of older women's clothing of different subcultures (On the example of Muslim women's clothing) SM Husanqizi, YD Ubaidulloyevna, HJ Valiyevich-Asian Journal of Multidimensional Research, 2021.



TIKUVCHILIK KORXONALARIDA SIFAT NAZORATI

Adilova Umidaxon Xabibullo qizi, ishlab chiqarish ta'lim ustasi

Andijon shahar 1-son kasb hunar maktabi

adilovaumidaxon1@gmail.com

Nurmatova Durdonaxon Nodirbekovna, ishlab chiqarish ta'lim ustasi

Andijon shahar 1-son kasb hunar maktabi

durdona6000@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada tikuvchilik korxonalarida sifat nazorati tizimining ahamiyati va samaradorligi yoritib berilgan. Sifat nazorati mahsulotning xalqaro standartlarga muvofiqligini ta'minlashda muhim bosqich hisoblanadi. Tadqiqotda sifat nazoratining asosiy usullari, texnologiyalari va ularning ishlab chiqarish jarayonidagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, sifat nazoratini takomillashtirish orqali korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish, mijozlar ishonchini qozonish va eksport salohiyatini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Maqola tikuvchilik korxonalarida zamonaviy sifat nazorati tizimlarini joriy etish bo'yicha amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: sifat nazorati, tikuvchilik, amaliy, korxona, iqtisodiyot, tarmoq, xaridor, ishlab chiqarish.

Kirish

Tikuvchilik sanoati iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, uning mahsulotlari ichki va tashqi bozorlarda keng talabga ega. Biroq, raqobatning ortishi va iste'molchilar talabining o'zgarishi mahsulot sifatiga yuqori talablar qo'yilishini taqozo etmoqda. Sifat nazorati korxonalarda ishlab chiqarilayotgan mahsulotning standartlarga mosligini ta'minlash va xaridorlarga yuqori sifatli mahsulot yetkazib berishda muhim rol o'ynaydi.

Bugungi kunda zamonaviy tikuvchilik korxonalari faqat ishlab chiqarish hajmini oshirish bilan emas, balki sifat ko'rsatkichlarini yaxshilash orqali ham bozorni egallashni maqsad qilmoqda. Ushbu jarayonda sifat nazorati tizimini joriy etish va takomillashtirish asosiy omillardan biri hisoblanadi. Sifat nazorati nafaqat mahsulotni tekshirish, balki butun ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirish, xomashyo tanlashdan tortib, tayyor mahsulotni yetkazib berishgacha bo'lgan bosqichlarni qamrab oladi.



Maqolada tikuvchilik korxonalarida sifat nazorati tizimlarini joriy etishning afzalliklari, mavjud muammolar va ularning yechimlari, shuningdek, samarali nazorat usullari haqida soʻz yuritiladi. Shuningdek, xalqaro standartlarga mos keladigan sifat menejmenti tizimlarini joriy etishning iqtisodiy va strategik ahamiyati tahlil qilinadi.

Bu mavzu, ayniqsa, tikuvchilik sohasida faoliyat yuritayotgan korxonalar va tadbirkorlar uchun dolzarb boʻlib, raqobatbardoshlikni oshirishda muhim oʻrin tutadi.

Tikuvchilik sanoati bugungi global iqtisodiyotda muhim oʻrin tutib, koʻplab mamlakatlarda asosiy eksport tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Ushbu sohaning rivojlanishi nafaqat iqtisodiy oʻsishga, balki ish oʻrinlari yaratishga ham katta hissa qoʻshadi. Ammo, tikuvchilik mahsulotlari bozori tobora murakkablashib borayotganligi sababli, korxonalardan nafaqat yuqori ishlab chiqarish quvvati, balki doimiy sifat nazorati ham talab etilmoqda. Mahsulot sifati xaridorlarning brendga boʻlgan ishonchi, korxonaning obroʻsi va uzoq muddatli muvaffaqiyatining asosiy omillaridan biri sanaladi.

Sifat nazorati tizimi ishlab chiqarish jarayonida nuqsonlarni aniqlash, oldini olish va bartaraf etish orqali mahsulotning xalqaro standartlarga mos kelishini taʼminlaydi. Ayniqsa, jahon bozoriga chiqishni maqsad qilgan korxonalar uchun ISO va boshqa xalqaro sifat sertifikatlariga ega boʻlish strategik ahamiyat kasb etadi.

Korxonada sifat nazorati tizimini samarali tashkil etish orqali mahsulotlarning qayta ishlanishi va nuqsonlar tufayli yoʻqotiladigan xarajatlarni kamaytirish mumkin. Bundan tashqari, sifat nazorati tizimi ishlab chiqarish jarayonining har bir bosqichida – xomashyo tanlash, kesish, tikish, tayyor mahsulotni yigʻish va qadoqlashgacha boʻlgan barcha bosqichlarni qamrab oladi. Zamonaviy texnologiyalar va avtomatlashtirish jarayonlari bu sohada yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Maqolaning asosiy maqsadi tikuvchilik korxonalarida sifat nazorati tizimining ahamiyati va uni joriy etish usullarini yoritishdan iborat. Tadqiqotda nafaqat nazorat usullari, balki korxonalar oldida turgan asosiy muammolar va ularni samarali hal etish yoʻllari ham koʻrib chiqiladi. Sifatni boshqarish boʻyicha ilgʻor tajribalar va innovatsion yondashuvlar oʻrganilib, ularning tikuvchilik sanoatida qoʻllanilishi tahlil qilinadi.



1. Tikuvchilik Korxonalarida Sifat Nazorati Tushunchasi

2. Sifat nazorati – bu mahsulotning belgilangan talablar va standartlarga mosligini ta'minlash uchun amalga oshiriladigan tadbirlar majmuasidir. Tikuvchilik korxonalarida sifat nazorati ishlab chiqarishning barcha bosqichlarini qamrab oladi:

- **Xomashyo nazorati:** Matolar, iplar va boshqa materiallarning sifati tekshiriladi. Xomashyoning nuqsonsizligi yakuniy mahsulot sifatiga bevosita ta'sir qiladi.

- **Texnologik jarayon nazorati:** Tikish, kesish, qirqish kabi jarayonlarda texnologik talablar va me'yorlarga amal qilinadi.

- **Tayyor mahsulot nazorati:** Yakuniy mahsulotlar xalqaro va milliy standartlarga muvofiqligi tekshiriladi.

2. Sifat Nazoratining Turlari va Usullari

- **Oldindan nazorat:** Ishlab chiqarish boshlanishidan avval xomashyo va dastlabki komponentlar sifatini tekshirish orqali nuqsonlarning oldini olish.

- **Joriy nazorat:** Ishlab chiqarish jarayonida ishchilar yoki avtomatlashtirilgan tizimlar tomonidan sifatni muntazam tekshirish.

- **Yakuniy nazorat:** Tayyor mahsulotni yakuniy tekshirish, uning mijoz talablariga muvofiqligini baholash.

3. Sifat Nazoratida Zamonaviy Texnologiyalar

Bugungi kunda tikuvchilik korxonalarida zamonaviy texnologiyalar, jumladan, avtomatlashtirilgan sifat nazorati tizimlari, skanerlash va sun'iy intellekt asosidagi tekshirish usullari qo'llanilmoqda. Ushbu texnologiyalar ishlab chiqarish jarayonini tezlashtiradi va inson omili tufayli yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatolarni kamaytiradi.

4. Xalqaro Standartlar va Sertifikatlash

Tikuvchilik mahsulotlarining xalqaro bozorda raqobatbardosh bo'lishi uchun ISO 9001, OEKO-TEX kabi standartlarga rioya qilish muhim. Sertifikatlangan mahsulotlar iste'molchilar ishonchini qozonadi va eksport imkoniyatlarini kengaytiradi.

5. Sifat Nazorati Jarayonidagi Muammolar va Yechimlar

• Muammolar:

- o Yetarli darajada malakali kadrlarning yetishmasligi
- o Eskirgan texnologiyalar
- o Sifat standartlarining to'liq tushunilmasligi

• Yechimlar:

- o Ishchi va menejerlar uchun doimiy o'quv dasturlarini tashkil etish



- o Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va avtomatlashtirish
- o Xalqaro standartlarga muvofiq sifat menejmenti tizimini shakllantirish

6. Sifat Nazorati Korxona Faoliyatida Qanday Natija Beradi?

Sifat nazoratini samarali tashkil etish korxonaning quyidagi jihatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

- **Moliyaviy samaradorlik:** Nuqsonlar kamayishi natijasida xarajatlarni qisqartirish.

- **Raqobatbardoshlik:** Yuqori sifatli mahsulot bozor talabini qondirish va mijozlar sodiqligini oshirish.

- **Brend imidji:** Mahsulot sifati korxona obro'sini oshiradi va global bozorda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish imkonini beradi.

•



Sifat Nazoratida Yaponcha Yondashuv – Kaizen

Kaizen – yapon tilida “doimiy yaxshilanish” ma’nosini anglatadi. Bu yondashuv Yaponiyaning iqtisodiy mo’jizalaridan biri bo’lib, ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligini oshirish, nuqsonlarni kamaytirish va ish unumdorligini ta’minlash uchun keng qo’llaniladi. Kaizen konsepsiyasi tikuvchilik korxonalarida sifat nazorati jarayonlarini takomillashtirishda juda samarali bo’lib, butun tashkilotning barcha darajalarida qo’llanilishi mumkin.

Kaizen Asoslari:

1. **Doimiy takomillashtirish:** Kaizenning asosiy tamoyili – katta o’zgarishlarga



intilish o'rniga, kichik, lekin doimiy yaxshilanishlarni amalga oshirish. Bu jarayon davomida har bir ishchi jarayonni qanday yaxshilash mumkinligi haqida takliflar berishi kerak.

2. **Barcha xodimlarning ishtiroki:**

Kaizen faqat menejerlar yoki yuqori rahbariyat uchun emas, balki korxonaning barcha xodimlari uchun amal qiladi. Har bir ishchi o'z ish joyida jarayonlarni takomillashtirishga hissa qo'shishi kutiladi.

3. **Jarayonlarga e'tibor:**

Kaizen natijaga emas, jarayonga e'tibor qaratadi. Sifatli mahsulot ishlab chiqarish uchun jarayonning har bir bosqichi takomillashtirilishi kerak.

4. **Nuqsonlarning oldini olish:**

Kaizen tizimi muammolarni aniqlab, ularni bartaraf etish bilan cheklanmaydi; aksincha, muammolarning ildiz sabablarini topib, kelgusida takrorlanmasligini ta'minlaydi.

Kaizenning Tikuvchilik Korxonalarida Qo'llanilishi:

1. **Ish joyini tashkil etish (5S tizimi):**

Tikuvchilik korxonalarida Kaizenning 5S tizimi keng qo'llanadi. Bu tizim quyidagi bosqichlardan iborat:

- o **Seiri (Saralash):** Keraksiz narsalarni yo'qotish.
- o **Seiton (Tartib):** Zarur jihozlarni aniq joylashtirish.
- o **Seiso (Tozalash):** Ish joyini doimiy ravishda toza saqlash.
- o **Seiketsu (Standartlashtirish):** Jarayonlar va qoidalarini standartlashtirish.
- o **Shitsuke (Intizom):** Tartib-intizomni ta'minlash.

2. **Nuqsonlarni kamaytirish:**

Ishlab chiqarish jarayonida yuzaga keladigan har qanday nuqson Kaizen doirasida muhokama qilinadi va bartaraf etiladi. Har bir xodim muammoni aniqlash va uni hal qilish bo'yicha takliflar beradi.

3. **Ishchi takliflari tizimi:**

Tikuvchilik korxonalarida Kaizen uslubida "taklif qutilari" tashkil qilinadi. Har bir xodim o'zining yaxshilash bo'yicha takliflarini berishi mumkin va eng yaxshi takliflar rahbariyat tomonidan rag'batlantiriladi.

4. **Ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirish:**

Har bir bosqichda ortiqcha harakatlar (muda), vaqt yo'qotishlar (mura) va ortiqcha yuklamalar (muri) aniqlanib, ularni bartaraf etish choralari ko'riladi.



Kaizenning Afzalliklari:

- **Sifatni oshirish:** Jarayonlarning doimiy ravishda takomillashtirilishi mahsulot sifatini barqaror oshirib boradi.
- **Ishchilar motivatsiyasi:** Xodimlar o'z takliflari va g'oyalari muhimligini tushunib, ish jarayonida faolroq bo'ladilar.
- **Xarajatlarni kamaytirish:** Nuqsonlar va ortiqcha harakatlar kamayishi ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartiradi.
- **Raqobatbardoshlik:** Kaizenni joriy etgan korxonalar raqobatbardosh bo'lib, xalqaro bozorda o'z o'rnini mustahkamlay oladi.

Kaizen yondashuvi tikuvchilik korxonalarida sifat nazoratini yangi darajaga olib chiqish imkonini beradi. Bu uslub doimiy yaxshilanish, xodimlar ishtiroki va jarayonlarga e'tibor orqali korxonaning samaradorligi va mahsulot sifatini oshirishning samarali vositasidir.

Xulosa:

Tikuvchilik korxonalarida sifat nazorati samarali ishlab chiqarishning asosiy omili hisoblanadi. Sifat nazorati tizimi mahsulotning xalqaro va milliy standartlarga muvofiqligini ta'minlab, korxonaning raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Sifatni boshqarish nafaqat tayyor mahsulotni tekshirish bilan cheklanmay, balki ishlab chiqarish jarayonining barcha bosqichlarini qamrab oladi — xomashyo tanlashdan boshlab, yakuniy mahsulot yetkazib berishgacha.

Zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar, xususan, avtomatlashtirilgan tekshiruv tizimlari, sun'iy intellekt va Kaizen kabi yaponcha metodlar sifatni nazorat qilish jarayonlarini yanada samarali qiladi. Korxonalarda sifat menejmenti tizimini joriy etish nafaqat nuqsonlarni kamaytiradi, balki xarajatlarni optimallashtirib, ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi.

Xodimlarning malakasi va ularning jarayonlarni takomillashtirishdagi ishtiroki ham sifat nazoratida muhim omillardan biri bo'lib, ularni muntazam ravishda o'qitish va rag'batlantirish zarur. Tikuvchilik sanoatida sifat nazoratini jiddiy yo'lga qo'ygan korxonalar nafaqat ichki bozorda muvaffaqiyatga erishadi, balki xalqaro maydonda ham o'z mavqeini mustahkamlaydi.

Shunday qilib, tikuvchilik korxonalarida sifat nazorati – bu nafaqat texnologik jarayon, balki korxonaning barqaror rivojlanishi va uzoq muddatli muvaffaqiyatining kafolati hisoblanadi.



Forydalanilgan adabiyotlar

- [1]. "Artificial Intelligence: A Guide to Intelligent Systems" — Michael Negnevitsky
- [2]. Fernando Alcoforado's article in the topic of the education with artificial intelligence and the deficiencies of its application in Brazil
- [3]. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi Ismailova Zukhra Karabayevna, Maxsudov Po'lat Maxsudovich, Ergashev Oybek Karimovich
- [4]. Oliy ta'lim. Me'yoriy – huquqiy va uslubiy xujjatlar to'plami. Toshkent, "Istiqlol", 2013.
- [5]. Tojiboeva D., Yo'ldoshev A. Mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasi. Darslik. – Toshkent, "Aloqachi", 2009.



MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA RIVOJLANTIRUVCHI MUHITNI YARATISH MAZMUNI VA UNGA QO'YILGAN TALABLAR

Yuldasheva Dilafruz Maxammadaliyeva

FarDU f.f.d. (DSc) dotsenti

Ergasheva Soliha Bonu Boqijon qizi

FarDU magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishda bolalarning o'ziga xos belgilarga ega bo'lgan yoshga doir xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etganligiyoritilgan.

Kalit so'zlar: rivojlantiruvchi muhit, ko'rgazmali-rivojlantiruvchi muhiti, polifunksional, muqobil, hammabop, shaxga yo'naltirilgan.

Bolaning rivojlanish muhiti uning hayot faoliyati makonidir. Bu uning hayoti-maktabgacha ta'lim tashkilotida sodir bo'ladigan shart-sharoitlardir. Bu shart-sharoitlar bola shaxsining shakllanishiga qo'yiladigan poydevor sifatida qaralishi lozim. Atrof-muhit bolaning xilma-xil faoliyatini ta'minlashning ijtimoiy va ob'ektiv vositalari birligini nazarda tutadi. Muhit bolalarning mustaqil ijodiy faoliyatini tashkil yetish uchun o'yinlar, o'yinchoqlar, qo'llanmalar, jihozlar va materiallarga boy predmetli muhitlar tizimi. Atrof-muhit bola faoliyatining moddiy ob'ektlari tizimi bo'lib, uning ma'naviy va jismoniy rivojlanishi mazmunini funksional jihatdan modellashtiradi. Rivojlanayotgan muhit-bola faoliyatining moddiy ob'ektlari tizimi bo'lib, uning ma'naviy va jismoniy rivojlanishi mazmunini, funksional jihatdan modellashtiradi. Bu ob'ektiv ravishda - uning mazmuni va xususiyatlari orqali - har bir bolaning ijodiy faoliyati uchun sharoit yaratish, haqiqiy jismoniy va aqliy rivojlanish va takomillashtirish maqsadlariga xizmat qilish, zudlik bilan rivojlanish xonasini va uning istiqbolini ta'minlash kerak. Bolani o'rab turgan muhit uni jismoniy, aqliy, estetik, axloqiy, ya'ni ko'p qirrali rivojlanish va tarbiya bilan ta'minlashi lozim.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishda bolalarning o'ziga xos belgilarga ega bo'lgan yoshga doir xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.



Rivojlantiruvchi muhit mazmuni:

1. Eng avvalo bolaning salomatligini saqlash omillari: toza havo, toza joy, normal harorat va yorug'lik bilan ta'minlanadigan xonalar.
2. Har bir markazning bolani noxush, kutilmagan hodisalardan saqlaydigan xavfsiz joyda bo'lishini ta'minlash.
3. Markazlarda bolalarning harakat, tajriba, va kashf qilishlarini rag'batlantirish, buning uchun zarur shar-sharoitlar yaratish. Masalan jihozlarning yetarli bo'lishi, kichik tadqiqot va tajribalar uchun ham
4. Markazlardagi barcha jihoz va qo'llanmalar bolaning bo'yi yetadigan balandlikda bo'lishi hamda bola ulardan bimalol foydalana oladigan bo'lishi kerak.
5. Bolalar o'rtasida hamkorlik va muloqotni rag'batlantirish (kichik guruhlar, juft bo'lib va o'yin o'ynashlariga sharoit yaratilgan bo'lishi kerak.)
6. Bolalarda tashkilotga tegishlilik, xavfsizlik va erkinlik hissini shakllantirish
7. Markazlarda bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydigan qismlarga bo'lish va u yerda bola uchun kerakli va qiziqarli ashyolar, jihozlar, o'yinchoqlar, konstruksiyalar, belgilar, raqamlar, so'zlar va h.k bo'lishi shart
8. Mebel bolaning jismoniy holatiga va erkin harakatlana olishiga to'siq bo'lmaydigan qilib joylashtirilgan bo'lishi, bola o'ziga tegishli mebelni bimalol harakatlantira olishi shart.
9. Markazlardagi rivojlanish muhit tarbiyachilarga ham, bolalarga ham qulay bo'lishi kerak.
10. Bolaga erkin tanlash imkoniyatini berish va mustaqil qaror qabul qilishga undash.
11. O'z tengdoshlari bilan munosabatga kirishishiga yordam berish.
12. Kundalik qilinadigan ishlarni biror jadvalda bola ko'ra oladigan va tushunadigan holatda ilib qo'yish. Buni so'zlar va ramzlar bilan tasvirlash.
13. Maktabgacha ta'lim tashkilotining ko'rgazmali-rivojlantiruvchi muhiti mazmuni madaniy-tarixiy qadriyatlar: milliy va mintaqaviy an'analar; tabiat, iqlimdan kelib chiquvchi xususiyatlarga mos bo'lishi lozim;
14. Muhit mazmuni birlamchi dunyoqarash asoslarini shakllantirish, bolaning muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashuviga yordam berishi lozim.

Rivojlantiruvchi muhit mazmuniga quyidagi talablar qo'yiladi:

- **mazmunan boy** – davlat o'quv dasturining mazmuniga mos kelishi, materiallar, jihozlar va xona va bino tashqarisidagi inventarlarning xilma-xilligi;



- **o'zgartuvchan** – ta'lim va tarbiya jarayoni vaziyatiga, shuningdek, bolalarning qiziqishlari va imkoniyatlarining o'zgarishiga qarab rivojlantiruvchi muhitda o'zgarishlar bo'lish imkoniyatini nazarda tutadi;

- **polifunksional** – rivojlantiruvchi muhitning turli tarkibiy qismlaridan xilma-xil foydalanish imkoniyati;

- **muqobil** – guruhda turli joylar, rivojlanish markazlari, shuningdek, bolalarning erkin tanlovini ta'minlaydigan turli xil materiallar, o'yinlar, o'yinchoqlar va jihozlarning mavjudligi; o'yin materialining muntazam ravishda o'zgartirilishi, bolalarning o'yin, harakat, bilish va tadqiqot faoliyatini rag'batlantiradigan yangi buyum va ashyolarning paydo bo'lishi;

- **hammabop** – tarbiyalanuvchilar, shu jumladan, alohida ta'lim olish ehtiyojiga ega bo'lgan bolalar uchun ta'lim va tarbiya jarayonida foydalaniladigan barcha faoliyat turlarini ta'minlaydigan o'yinchoqlar, qo'llanmalar, resurslar bilan ta'minlanganligi;

- **xavfsiz** – barcha elementlarni ulardan foydalanishning ishonchliligi va xavfsizligini ta'minlash talablariga muvofiqligini nazarda tutadi;

- **oqilona** – davlat o'quv dasturi va davlat talablariga muvofiq zamonaviy rivojlantiruvchi muhitni yaratish, shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotining turli ta'lim dasturlarini amalga oshirishni ta'minlash uchun barcha imkoniyatlardan foydalanish; inklyuziv ta'lim tashkil etilgan taqdirda, zarur shart-sharoitlarni ta'minlash;

- **mahalliy sharoitga moslashtirilgan** – madaniy va tarixiy qadriyatlarga, milliy va mintaqaviy an'analar, tabiatga, iqlimga bog'liq xususiyatlar, hududdagi sanoat rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlariga mos bo'lishi;

- **shaxga yo'naltirilgan** – pedagog har bir bolaning o'z qiziqishiga ko'ra shug'ullanishini ta'minlashi kerak (bolalar guruh muhitida osongina harakat qilishadi, qayerda nima joylashganini biladilar, o'yinchoqlar va barcha resurslardan erkin foydalana oladilar).

Shunday qilib, rivojlanayotgan muhit ta'lim, rivojlantiruvchi, tarbiyalovchi, rag'batlantiruvchi, tashkiliy, kommunikativ funktsiyalarni bajarishi kerak. Lekin eng muhimi, u bolaning mustaqilligi va tashabbuskorligini rivojlantirish uchun ishlashi kerak. Uslubiy tavsiyalar maktabgacha ta'lim muassasasidagi fan-fazoviy rivojlanish muhitining taxminiy mazmunini o'z ichiga oladi. Yoshga muvofiqlik eng muhim va



shu bilan birga bajarish qiyin bo'lgan shartlardan biridir. Buning sababi shundaki, materiallar, ularning mazmunining murakkabligi va foydalanish imkoniyati ushbu yoshdagi bolalar rivojlanishining bugungi qonuniyatlari va xususiyatlariga mos kelishi va har bir alohida bolaga xos bo'lgan rivojlanish zonalarining xususiyatlarini hisobga olishi kerak. Bugun. Shu bilan birga, keyingi yosh guruhi ko'p sabablarga ko'ra oldingi guruhning atrof-muhitining qo'riqchisi ekanligini esga olish kerak. U rivojlanishning oldingi bosqichidagi materiallarni saqlab qolishi kerak:

- > birinchidan, ushbu materiallarni hali o'zlashtirmagan bolalar uchun;
- > ikkinchidan, bolalarni sevimli o'yinchoqlari va buyumlariga qaytaradigan o'yinlar va mashg'ulotlar uchun (plastmassa va kauchuk o'yinchoqlar, kontrplak va kartondan tabiiy ob'ektlarning planar tasvirlari).
- > qurilish o'yinlari, qum, suv va boshqalar bilan o'yinlar uchun);
- > uchinchidan, katta yoshda deyarli o'yin materiali bilan ifodalanmaydigan o'yin vaziyatini yaratish va o'tmishda muhim bo'lgan bularning barchasi bugungi kunda bolalar uchun yordamchi material sifatida ishlaydi.

Tarbiyachi ma'lum bir yoshda, muayyan faoliyat turi uchun qanday materiallar kerakligini bilishi kerak. Keyin, bolalarni o'rab turgan turli xil materiallar va o'yin jihozlari orasidan u har bir yosh uchun o'ziga xos va o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan muhitni yarata oladigan narsalarni tanlashi mumkin bo'ladi. Shu munosabat bilan, fan muhitining mazmuni va uni joylashtirish xususiyatlarini aniqlashda har bir yosh bosqichi uchun ustuvor vazifalarni belgilash kerak, ularning yechimi bolalarda aqliy va kognitiv jarayonlarning dinamik rivojlanishiga olib kelishi kerak.

Erta bolalik - bu bolaning rivojlanishidagi muhim davr. Aynan shu davrda chaqaloqning kattalar, tengdoshlar, ob'ektiv dunyo bilan yangi munosabatlarga o'tishi sodir bo'ladi. Ushbu bosqichning asosiy vazifalari: yosh bolalarning hissiy ijobiy farovonligini ta'minlash, bolalar mustaqilligining namoyon bo'lishini rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash, kattalar bilan birgalikda sub'ekt-kognitiv faoliyatning hissiy tajribasini to'plash.

Yaqin atrofda ob'ektlar kichik bola uchun qiziqish manbai va dunyoni tushunishdagi birinchi qadamdir, shuning uchun bolaning hissiy tajribasi faol to'planadigan boy ob'ekt muhitini yaratish kerak. Guruhdagi o'yinchoqlar va narsalar xususiyatlarning boyligi va xilma-xilligini aks ettiradi, qiziqish va faollikni rag'batlantiradi. Shuni esda tutish kerakki, bola birinchi marta ko'p narsani ko'radi



va o'zi kuzatgan narsasini namuna sifatida qabul qiladi, u keyinchalik ko'rgan hamma narsani taqqoslaydi. SHuning uchun ham Tarbiyachi o'yinchoqlar, buyumlar, tasvirlar dunyoning haqiqiy predmetlariga mos kelishi, tashqi ko'rinishidan ularga yaqin bo'lishi kerakligiga e'tibor qaratishi zarur. Masalan, o'yinchoq hayvonlar haqiqiy hayvonlarning rangi, tuzilishi, nisbatlariga mos kelishi kerak; atrof-muhitga karikaturaga o'xshash, karikatura xarakteriga ega, nisbati buzilgan, g'ayritabiiy ranglarga ega bo'lgan narsalarni kiritish tavsiya etilmaydi. Kichik bolalar katta jihozlarni, katta o'yinchoqlarni afzal ko'radilar. Ular uchun faol harakatga asosiy turtki tashqi omil hisoblanadi. Buni hisobga olgan holda, guruhning fazoviy muhiti 2 - 3 bola va kattalarning bir vaqtning o'zida faoliyati uchun tashkil etilgan. O'yin xonasining maydonini ikki qismga bo'lish tavsiya etiladi: kichikroq - mashg'ulotlar va ovqatlanish uchun, kattaroq - o'yinlar va jismoniy faoliyat uchun. Ammo kichik bolalar uchun katta joy, albatta, kichik, bir-biriga bog'langan katta ob'ektlar (modullar, o'yinchoqlar bilan qutilar, katta mashinalar, kublar va boshqalar) qismlarga "bo'linishi" kerak. Materiallarni ochiq javonlarga joylashtirish kerak, va materiallarning o'zlari tashqi ko'rinishda jozibali, yorqin, jozibali bo'lishi kerak va eng muhimi, ularning soni juda ko'p bo'lmasligi kerak. Siz barcha materiallarni bir vaqtning o'zida qo'ymasligingiz kerak, bu holda bola uchun o'yinni tanlash qiyin va narsalarni javonlarda tartibga solish doimiy muammoga aylanadi. Materialni o'zgartirish kerak, shu bilan bolalarga yangi yoki "unutilgan eski" ga qiziqish imkoniyatini berish kerak. Har xil konstruktiv va qurilish to'plamlari (pol va ish stoli), engil modulli material (turli o'lchamdagi va shakldagi ko'pikli kauchuk, moyli mato bilan qoplangan) - material bolaga cheksiz jozibador bo'lib, unga makonni o'zgartirish va qurish imkoniyatini beradi. Ushbu material o'g'il bolalar uchun ham, qizlar uchun ham jozibali bo'lib, guruhda ushbu materialning mavjudligi majburiydir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi PQ-2707-son "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.



3. F. Qodirova, Sh. Toshpo‘latova, M. A’zamova Maktabgacha pedagogika T.: Ilm-ziyo. 2019-yil
4. Sodiqova Sh. A Maktabgacha pedagogika T. : Tafakkur bo‘stoni
5. Grosheva I.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Yevstafyeva L.G., Maxmudova D.T., Nabixanova Sh.B., Pak S.V., Nazarova V.A., Isxakova M.R., Abdunazarova N.F ”Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi T: 2022. 29-bet.
6. Z.M. Ashurova. “Maktabgacha ta’limda STEAM texnologiyasidan foydalanish metodikasi”. Uslubiy qo‘llanma. –Fan va ta’lim
7. Общение детей в детском саду и в семье/ Под ред.Т.А.Репиной, Р.Б.Стерхиной. М., 1990.
8. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. М.: ИНТОР, 1996.
9. Дусавицкий А. К. Развивающее образование: теория и практика: Статьи. Харьков, 2002.



ILK QADAM O'QUV DASTURIDAGI PEDAGOGIK TALABLARNI JORIY ETISHNING TIZIMLI MEHANIZMINI SHAKLLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN MASHG'ULOTLARDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Soliyev Ilhomjon Sobirovich

FarDU, Pedagogika fanlar bo'yicha falsafa doktori(PhD)

Sodiqova Inoyatbibi Shuhratjon qizi

FarDU magistranti

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, mashg'ulot, o'yin, bola rivojlanishi.

ABSTRACT. Ta'lim-tarbiya ishlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik jarayonni to'g'ri tashkil etishga bog'liqdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining pedagogik jarayonida ta'lim muhim ahamiyat kasb etadi va kundalik hayot, o'yin, mehnat mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi.

Mashg'ulotlarda bunday o'yinlardan foydalanish:

- har bir bolaga o'z individual qobiliyatini namoyon etishga sharoit yaratadi;
- mantiqiy o'yinlar aniqligi, izchilligiga ko'ra, bola rivojlanishining eng ta'sircha davriga to'g'ri keladi;
- mantiqiy o'yinlar orqali bola atrof-muhit haqidagi tasavvurlarni anglashga urinadi;
- ular bolani ham ruhiy, ham jismoniy rivojlantira oladi;
- bu kabi o'yinlar orqali bolalar o'z oldiga maqsad qo'yib, unga erishish yo'llarini izlab to'adi;
- bunday o'yinlar bolalarni qiyin vaziyatdan chiqib ketish choralarini izlab topish, fikrlarni bayon etishda bir xillikdan qochishga o'rgatadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etilayotgan mashg'ulotlarda qo'llanilayotgan interfaol usullar ta'lim samaradorligi hamda muhitni yaxshilaydi. Tarbiyachilarning kasbiy mahorati oshadi, bolalar ijtimoiy muhitni va jamoada o'z o'rnini xis qila boshlaydi. Hozirgi kunning talabi tez o'zgaruvchan murakkab hamda o'zaro bir-biriga bog'liq dunyoda o'z o'rnini topa oladigan shaxsni tarbiyalashdir. Bolaga yo'naltirilgan ta'lim shaxsning har tomonlama, ya'ni aqliy (intellektual), jismoniy va ma'naviy tomondan yuksalishga xizmat qiladi.

Quyida ilk qadam o'quv dasturini tizimli mehanizmini joriy etish va



bolalarni ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ayrim mashg'ulotlardan namunalar keltirib o'tiladi: 3-MASHG'ULOT

Guruh: Tayyorlov

Bilasizlar?(qaldirg'och, Turna, Kakku, Bulbul, Oqqush va h.k)

-Birinchi qaysi qush uchib keladi?(Go'ng Qarg'a)

-Bahorning oxiridachi (Qaldirg'och, jar qaldirg'och)

-Hozir qushlar nima bilan shug'ullanmoqdalar?(in qurmoqdalar, bola ochish uchun tuxum qo'yishadi)

Barakalla bolajonlar, judayam savollarga to'g'ri javob berdilar. Qushlar odamlarga va tabiatga katta yordam beradilar. Ular hashoratlar bilan oziqlanadilar va o'rmon, daraxtzor, dalalar, bog'lar va parkdagi zararli qurt-qumursqalarni yeb ularni himoyalaydilar. Ular bizni o'zlarining chaqqonliklari, chapdastliklari, tez uchishlari bilan quvontiradilar. Hozir bo'lmasa biz sizlar bilan "Tanlab ol" o'yinini o'ynaymiz.

"Tanlab ol" o'yini

O'yinning borishi: Stol ustida qishlovchi va uchib keluvchi qushlar kartochkalari bo'ladi. Har-bir bola bittadan hoxlagan qush rasmi ko'rsatilgan kartochkalarni oladilar ularning nomini aytib ikkinchi stol ustida turgan ko'k doirani ichiga qishki qushlarni, qizil doirani ichiga esa issiq o'lkalardan uchib keladigan qushlarni soladilar.

Tarbiyachi: Judayam to'g'ri bolajonlar. Biz ularni doim asrab –avaylashimiz kerak. Bolajonlar yana yomg'ir tomchilaridan biri meni olinglar deb turibdi.(6) Olamizmi? (Ha). Ko'raylikchi bunda nima deb Bahoroy yozibdi ekan. "Bolalar mening topishmoqlarimni topishda yordam beringlar". Bolalar endi navbat topishmoqlarga. Diqqat bilan eshiting.

Topishmoqlar.

1.Tosh-u qumlarni surib tog'dan kelar yugurib. (Suv)

2.Bahorda o'sib chiqdi yam-yashil bo'lib chiqdi. (Maysa)

Tarbiyachi: Barakalla bolajonlar, judayam topag'on bolalar ekansizlar. Mana bizning oxirgi tomchimiz qoldi shuni olamiz

"Bolajonlar sizlar o'yin markazlaringizda men uchun qanday o'yinlar o'ynay olasizlar?" Voy Bahoroy biz judayam ko'p o'yinlar bilamiz. Bugun senga bolajonlarimiz markazlarda o'yinlar o'ynab berishadi.

Tarbiyachi : Mana, bolajonlar o'yinimiz qizigandan qizib ketyapti. Bo'lmasa hozir biz o'yin markazlariga hoxishlaringizga ko'ra bo'linib olamiz.

Fan va tabiat markazida "Ertangi va kechki gullagan daraxtlar ta'rifi".



San'at markazida "Gullagan daraxt" rasmlarini chizib, ko'rgazma hosil qilamiz. Marhamat ishga kirishishlaringiz mumkin.

(Musika ostida bolalar rasm chizadilar)

(Eshik taqillab qoladi pochta yon Bahordan posilka olib kelgan bo'ladi).

Tarbiyachi: Bolajonlar, Bahor bizga posilka berib yuboribdi, uning ichida yana maktub bor ekan. "Bolalar sizlar meni o'z bilimdonliklaringiz bilan xursand etdilaringiz. Men sizlarni derazadan kuzatib turdim. Sizlar mening barcha bergan topshiriqlarimni zo'r qilib bajardilar. Shuning uchun men sizlarga sovg'a jo'natyapman. Sizlarga men doim bilimli, gapga quloq soladigan bola bo'lishlaringizni tilab qolaman.

Tarbiyachi: Bolajonlar, Bahor bizga konfetlar berib yuboribdi. Bu konfetlarni hali choy bilan mazza qilib ichamiz. Bolalar, bugun biz sizlar bilan nimalar qildik?

Bolalar: Qiziqarli o'yinlar o'ynadik, musiqa tingladik, hikoyalar tuzdik. Sizlarga hammadan qaysi o'yinlar yoqdi?

Tarbiyachi: Bugungi o'yinlarimiz sizlarga yoqqanidan judayam xursandman, mehmonlarimizni ham xursand qildilar. Qani bolajonlar menga stol tuzashga yordam berib yuboringlar. Hozir biz konfetlar bilan choy ichamiz va o'yinlarimizni yana davom ettiramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qayumova N. Maktabgacha pedagogika. O'quv qo'llanma. Toshkent-2013
2. Maktabgacha pedagogika. O'quv-uslubiy majmua. Termiz-2018
3. P.Xo'jayev, K.D.Raximqulov, B.B.Nigmonov Harakatli o'yinlar va uni o'qitish metodikasi. Toshkent-2010
4. Ilk qadam davlat dasturi
5. [http://uza.uz/oz/society/o'yin faoliyati 01-06-2018](http://uza.uz/oz/society/o'yin_faoliyati_01-06-2018).
6. www.saviya.uz.



ASSESSMENT FORMS AND CRITERIA

Xidoyatxon Salimova Sodikjon kizi

University of Tashkent Applied Sciences

Foreign language and literature, III stage

Abstract

Assessment forms and criteria play a vital role in evaluating students' knowledge and skills effectively. This article discusses various assessment methods, their characteristics, advantages, and limitations. It emphasizes the importance of developing accurate and reliable criteria to ensure fair evaluations. By analyzing different assessment techniques and comparing their applicability, this article provides practical recommendations for enhancing assessment strategies in education.

Keywords: assessment forms, assessment criteria, summative assessment, formative assessment, evaluation in education.

Assessment plays a crucial role in the educational landscape, serving as a vital tool for evaluating students' progress and overall achievement throughout their learning journey. It encompasses a wide range of techniques and strategies designed to gauge how well students are grasping the material, acquiring skills, and meeting learning objectives. In this article, we will delve into ten distinct types of assessment methods and criteria, each with its own unique applications and implications within various educational contexts. By examining these diverse approaches, we aim to provide a comprehensive understanding of how assessments can not only reflect student performance but also inform instructional practices and drive improvements in educational outcomes. Moreover, the article highlights the critical importance of developing precise and reliable assessment criteria. Such criteria are key to ensuring that evaluations are conducted fairly and equitably, allowing for a more accurate reflection of a student's abilities. When assessment criteria are well-defined, educators can provide meaningful feedback and support to students, guiding them toward improvement and growth. Assessment forms and criteria are essential components in the process of effectively evaluating the knowledge and skills of students. The significance of these tools cannot be overstated, as they serve as the foundation for determining how well students understand the material and how proficient they are in applying their knowledge. In this article, we delve into a variety



of assessment methods, each with its own unique characteristics, strengths, and weaknesses. By thoroughly examining these different approaches, we aim to shed light on their respective advantages and limitations. Additionally, this article undertakes a comparative analysis of various assessment techniques, evaluating their applicability in different educational contexts. By considering the diverse needs of students and the specific goals of instruction, we can better understand which assessment methods are most effective in fostering learning. This analysis also includes practical recommendations aimed at enhancing assessment strategies within educational settings. Ultimately, the goal is to equip educators with the tools and knowledge necessary to implement assessments that not only measure student performance but also promote a deeper understanding of the material and encourage continuous development.

Furthermore, summative assessments can also provide valuable insights into areas where students may struggle, allowing educators to identify trends and make necessary adjustments to future teaching strategies. This reflective aspect enhances the learning environment, fostering a cycle of continuous improvement. Overall, summative assessments serve as a vital tool for measuring educational outcomes and ensuring accountability within the educational system. Summative assessments play a crucial role in the educational process as they serve to evaluate and measure students' understanding and knowledge retention at the conclusion of a specific term or educational unit. These assessments are typically designed to provide a comprehensive overview of what students have learned over a designated period, allowing educators to gauge the effectiveness of their teaching methods and the curriculum. By focusing on the cumulative knowledge and skills that students have acquired, summative assessments can take various forms, including final exams, projects, presentations, or standardized tests.¹ The results from these assessments not only inform teachers about individual student performance but also help in identifying areas where improvements may be needed in both teaching strategies and learning materials. Ultimately, summative assessments are an essential tool for evaluating educational outcomes and ensuring that students are adequately prepared for the next phase of their academic journey.

Advantages: One of the key benefits of this approach is that it delivers clear and definitive results. This clarity ensures that outcomes are easily understood and interpreted, allowing for straightforward analysis and decision-making. By

¹ https://www.researchgate.net/figure/The-assessment-forms-are-two-part-At-the-conclusion-of-the-appointment-one-copy-of-the_fig1_8491352



presenting information in an unambiguous manner, it minimizes confusion and enhances the ability to draw meaningful conclusions. Ultimately, this attribute of providing lucid final results can significantly contribute to the effectiveness of the overall process, fostering a greater sense of confidence in the findings presented. One of the key drawbacks of this system is that it does not provide any means of tracking or evaluating the progress that individuals make during their learning process. This lack of monitoring can hinder the ability to identify areas of improvement, celebrate milestones, and adjust learning strategies effectively based on the individual's development over time. Consequently, learners may find it challenging to gauge their own growth and understanding as they navigate through the material. Limitations: It does not monitor or assess the advancements made throughout the learning journey.

In summary, formative assessment plays a vital role in education by facilitating real-time feedback, guiding instructional practices, enhancing student engagement, and ultimately leading to improved learning outcomes. Its emphasis on ongoing assessment and adjustment makes it a foundational element in creating effective teaching strategies and supporting student success. Formative assessments are carried out at various stages during the learning journey, serving the crucial purpose of offering feedback that can significantly enhance student performance. These assessments are not just a means of evaluating knowledge but are designed to inform both educators and learners about areas of strength and opportunities for improvement. By regularly implementing formative assessments, teachers can gain insights into the understanding and skills of their students, allowing them to adjust their instructional strategies accordingly. This ongoing feedback loop is essential for fostering a supportive learning environment where students can continuously grow and refine their abilities, ultimately leading to better educational outcomes.

Facilitates ongoing enhancement and refinement of processes, practices, and products. One of the key benefits of this approach is that it actively encourages and supports a culture of continuous improvement. This means that organizations and teams are not only able to identify areas that require enhancement but are also empowered to implement systematic changes that lead to better outcomes over time. By fostering an environment where ongoing development is prioritized, it becomes possible to consistently refine methodologies, innovate solutions, and elevate the overall quality of work. This commitment to continuous improvement ultimately contributes to greater efficiency, effectiveness, and success in achieving organizational goals. One of the significant drawbacks of this approach is that it often requires a considerable amount of time and effort from teachers. This extensive time



commitment can be challenging for educators who already have numerous responsibilities and a busy schedule. As they juggle lesson planning, grading, and classroom management, the additional demands placed on their time can lead to feelings of being overwhelmed and may impact their ability to effectively engage with their students. The primary purpose of portfolio assessment is to provide a holistic view of an individual's abilities and learning journey. Rather than relying solely on traditional testing methods, which often focus on rote memorization and a narrow set of skills, portfolio assessments encourage deeper reflection and critical thinking. They allow individuals to highlight not only their strengths but also areas for improvement, fostering a mindset of continuous learning and development. In addition to their use in educational settings, portfolio assessments can also play a significant role in job applications and career advancement. Employers often seek candidates who can demonstrate a proven track record of their skills and accomplishments. By presenting a well-organized portfolio, individuals can effectively communicate their qualifications and differentiate themselves from other applicants. In the context of education and professional development, a portfolio assessment serves as a comprehensive evaluation tool that allows individuals to showcase their skills, experiences, and accomplishments in a structured manner. This type of assessment typically involves the collection of various artifacts, which may include written assignments, projects, presentations, and other forms of evidence that demonstrate a person's competencies and growth over time. Overall, portfolio assessment is a dynamic and multifaceted approach to evaluating an individual's progress and achievements.² It not only highlights their past work but also encourages ongoing reflection and growth, making it a valuable practice for lifelong learners and professionals alike. Furthermore, portfolio assessments are particularly valuable in fields that emphasize creativity, critical thinking, and practical application of knowledge. For instance, in disciplines such as art, design, and education, a portfolio can effectively illustrate a candidate's unique style, methodological approaches, and the evolution of their work over time. It serves as a tangible representation of their capabilities and potential, making it an essential component in both academic and professional contexts.

This process entails evaluating students by examining a comprehensive portfolio of their work accumulated over an extended period. This approach allows for a more holistic understanding of their skills, knowledge, and progress, as it takes

² <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Engleski/9-4-2020/Appendix%20A%20-%20Examples%20of%20assessments%20and%20their%20evaluation%20in%20different%20subjects>.



into consideration the various assignments, projects, and assessments they have completed throughout the course. By reviewing this body of work, educators can gain insights into the students' development, strengths, and areas for improvement, thereby fostering a more personalized and effective learning experience.

Choosing the right assessment form and criteria is crucial for improving educational outcomes. Each method has its own strengths and weaknesses, and combining different approaches can lead to more comprehensive evaluations.

References:

1. Brown, H. D. (2004). *Language Assessment: Principles and Classroom Practices*. Pearson Education.
2. Brookhart, S. M. (2013). *How to Create and Use Rubrics for Formative Assessment and Grading*. ASCD.
3. Wiliam, D. (2011). *Embedded Formative Assessment*. Solution Tree Press.
4. Black, P., & Wiliam, D. (1998). *Assessment and classroom learning*. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*.
5. Andrade, H. L. (2010). *Students as the definitive source of formative assessment: Academic self-assessment and the self-regulation of learning*. *Theory into Practice*.
6. Trumbull, E., & Lash, A. (2013). *Understanding Formative Assessment: Insights from Learning Theory and Measurement Theory*. WestEd.
7. Linn, R. L., & Miller, M. D. (2005). *Measurement and Assessment in Teaching*. Pearson.
8. Marzano, R. J. (2006). *Classroom Assessment and Grading That Work*. ASCD.



IMPROVING LISTENING SKILLS.

Xidoyatxon Salimova Sodiqjon qizi

University of Tashkent Applied Sciences

Foreign language and literature, III stage

Abstract

Listening skills are critical for effective communication and personal development. This article explores strategies to enhance listening skills, including active listening, empathy, and mindfulness. By adopting these practices, individuals can improve their comprehension, relationships, and overall communication abilities.

Key words: Listening skills, active listening, communication, mindfulness, empathy, personal development

The ability to listen effectively is an essential component of successful communication and personal growth. In this article, we will delve into various strategies that can be employed to enhance one's listening skills. Key techniques such as active listening, cultivating empathy, and practicing mindfulness will be discussed in detail. By embracing and integrating these practices into daily interactions, individuals can significantly boost their comprehension of information, strengthen their relationships with others, and refine their overall communication capabilities. Ultimately, developing strong listening skills not only benefits personal development but also fosters deeper connections and understanding in various social and professional contexts.

Active listening is a fundamental communication skill that goes beyond simply hearing the words spoken by another person; it involves a deep and genuine engagement with the speaker and their message. To practice active listening effectively, it is essential to give your full attention to the speaker, which means setting aside any distractions and not allowing your mind to wander. This approach requires you to resist the temptation to jump to conclusions or to begin formulating your response while the speaker is still articulating their thoughts. Instead, you should immerse yourself in the moment, allowing the speaker's words to resonate fully before you respond. Another effective technique in active listening is to paraphrase or summarize what the speaker has said. This involves reflecting back the main points of their message in your own words to confirm your understanding and



to show that you are actively processing the information. For instance, after the speaker has finished a point, you might say, "So what I hear you saying is..." followed by your interpretation of their message. This not only ensures that you have correctly understood the speaker's intent but also signals to them that their thoughts are being valued and acknowledged. Moreover, active listening is enhanced by asking open-ended questions that encourage the speaker to elaborate on their ideas and feelings. By inviting them to share more, you demonstrate your interest and willingness to engage in a deeper dialogue. Questions such as "Can you tell me more about that?" or "How did that make you feel?" not only provide clarity but also facilitate a more meaningful exchange of perspectives. In essence, engaging in active listening involves a conscious effort to be fully present and attentive, utilizing a combination of verbal and non-verbal cues to demonstrate your commitment to understanding the speaker. By practicing these techniques, you can create a supportive environment that fosters open communication, strengthens relationships, and enhances mutual understanding. Ultimately, active listening is about being attuned to the speaker's needs and emotions, which can lead to more productive and fulfilling conversations. One of the key components of active listening is maintaining eye contact with the speaker. This non-verbal cue not only demonstrates your focus and interest but also fosters a sense of connection and trust between you and the speaker. By looking into their eyes, you convey that you value their message and are genuinely invested in what they are saying. Additionally, using appropriate body language—such as leaning slightly forward, nodding in agreement, and displaying an open posture—can further reinforce your engagement in the conversation.

Creating a distraction-free environment is vital in fostering a setting where you can fully concentrate on the speaker's words, tone, and emotions. This might involve finding a quiet space where external noises are kept to a minimum, ensuring that you are in a comfortable position, and perhaps even practicing mindfulness techniques to center your thoughts. By taking these steps to eliminate distractions, you enhance your ability to listen attentively and respond thoughtfully, ultimately enriching the communication experience for both you and the speaker. Utilizing open-ended questions in conversation is a powerful technique that encourages individuals to share their thoughts and feelings in a more comprehensive manner. Unlike closed questions that can be answered with a mere "yes" or "no," open-ended inquiries invite the speaker to delve deeper into their experiences and perspectives. This approach not only showcases your genuine curiosity about what the other person has to say, but it also creates a welcoming environment where they feel comfortable expressing



themselves fully.¹ By prompting the speaker to elaborate on their ideas, you gain valuable insights into their beliefs and motivations, which can lead to more meaningful discussions. Furthermore, this practice helps to build a stronger emotional connection between you and the speaker, as it conveys that you are truly interested in understanding their viewpoint and fosters a sense of trust and openness in the conversation. Ultimately, the use of open-ended questions enriches the dialogue and enhances the overall quality of your interactions.

One of the foundational aspects of effective listening is the cultivation of patience. It's essential to resist the urge to interrupt or to hastily interject your thoughts while someone else is speaking. When you interrupt, it can convey a message, whether intentional or not, that you are either disinterested in what the speaker has to say or that you believe your own thoughts are more important. This can lead to feelings of frustration or disrespect on the part of the speaker, undermining the very essence of meaningful communication. When you listen patiently, you are better equipped to grasp the nuances and depth of the speaker's words, which can be crucial for forming a thoughtful and relevant response. This attentive listening allows you to engage more meaningfully in the conversation, as you will have a clearer understanding of the speaker's intent, emotions, and underlying messages. Ultimately, exercising patience in listening is not just about refraining from interrupting; it is about creating a supportive dialogue where both parties feel heard and valued. Incorporating these practices into our lives requires intentional effort and a commitment to personal growth. By dedicating time to practice mindfulness, such as through meditation or focused breathing exercises, we can train our minds to remain present and attentive. Similarly, actively seeking to understand others' emotions and perspectives can strengthen our capacity for empathy, making us more effective listeners. Empathy, on the other hand, involves not only hearing the words being spoken but also connecting with the speaker on an emotional level. It allows us to appreciate their feelings and perspectives, thereby enriching the listening experience. By actively practicing empathy, we cultivate compassion and openness, which can significantly improve our ability to listen attentively and respond thoughtfully. Ultimately, enhancing our listening skills through mindfulness and empathy not only improves our personal relationships but also fosters a more compassionate and understanding society. As we become better listeners, we contribute to a culture of open dialogue, respect, and connection in our

¹ <https://www.betterup.com/blog/how-to-improve-your-listening-skills>



communities. Listening is a fundamental aspect of effective communication, yet many individuals struggle to truly engage with what others are saying. To enhance our listening abilities, we can incorporate the practices of mindfulness and empathy into our daily interactions. Mindfulness encourages us to be fully present in the moment, fostering a deeper awareness of our surroundings and the people we are interacting with. By concentrating on the speaker and setting aside distractions, we create an environment where genuine understanding can flourish. Combining mindfulness and empathy creates a powerful synergy that can transform our listening skills. When we approach conversations with a mindful attitude, we are more likely to notice nonverbal cues, such as body language and facial expressions, which can provide valuable context to the spoken words. This heightened awareness, coupled with empathetic engagement, enables us to grasp the full meaning behind what is being communicated.²

Mindfulness is the practice of being fully present and engaged in the current moment, allowing ourselves to experience each instant without distraction. When it comes to listening, this means tuning in completely to the speaker and their message, rather than letting our minds wander or getting caught up in our own thoughts and reactions. To cultivate mindfulness in listening, we can employ various techniques that enhance our concentration and attentiveness. One effective method is deep breathing; by taking slow, deliberate breaths, we can calm our minds and anchor ourselves in the present. This practice not only helps to reduce anxiety and stress but also allows us to focus more clearly on what the speaker is saying. Additionally, actively concentrating on the speaker's words, their tone, and even their body language can deepen our understanding and connection. By making a conscious effort to listen mindfully, we can foster more meaningful conversations, improve our relationships, and develop a greater appreciation for the perspectives of others. This commitment to being present transforms our interactions, leading to more empathetic and engaged communication. Empathy is an essential ability that allows individuals to resonate with the emotions and perspectives of others. By thoughtfully considering the feelings of the speaker and affirming their emotional experiences, listeners can cultivate an atmosphere of trust and mutual understanding.

It is essential to cultivate an awareness of body language, which encompasses a range of non-verbal cues that can significantly enhance our communication. This includes paying close attention to subtle signals such as tone of voice, facial

² <https://www.betterup.com/blog/how-to-improve-your-listening-skills>



expressions, and hand gestures. These non-verbal elements can often communicate emotions and intentions more powerfully than spoken words alone. For instance, the way someone raises their eyebrows or the inflection in their tone can reveal feelings of surprise, skepticism, or enthusiasm that might not be explicitly stated. Furthermore, gestures can help emphasize points or illustrate concepts, adding depth to the conversation. By being attuned to these non-verbal signals, we can gain a more comprehensive understanding of the messages being conveyed, leading to more effective interactions and improved relationships. Being mindful of body language not only helps us interpret others' emotions but also allows us to be more conscious of our own non-verbal communication, ensuring that our gestures and expressions align with our spoken words. Additionally, think about establishing regular feedback sessions with trusted individuals, who can help you refine your listening abilities over time. This ongoing exchange will not only assist you in making necessary improvements but also foster an atmosphere of open dialogue and shared development. As you implement the feedback you receive into your everyday conversations, you'll likely see a marked improvement in your active listening and empathy, leading to richer and more effective communication experiences. By dedicating time each day to practice these skills, you can gradually enhance your ability to connect with others on a deeper level. This might involve initiating conversations with friends, family members, or colleagues, or even seeking out opportunities to engage with new people. Each interaction serves as a valuable opportunity to refine your listening skills, allowing you to better understand the nuances of communication and the importance of being present in the moment. Furthermore, consistency in practice fosters a sense of familiarity and comfort, enabling you to develop a more instinctive approach to empathetic listening over time. As you repeatedly engage in these conversations, you will likely notice improvements in your ability to respond thoughtfully, ask insightful questions, and create a safe space for open dialogue. Ultimately, the dedication to daily practice not only strengthens your communication skills but also enriches your relationships and fosters a greater sense of connection with those around you.

Immerse yourself in a wide range of perspectives by exploring audiobooks and podcasts. These mediums not only entertain but also serve as valuable tools for enhancing your cognitive abilities. By listening to various narratives and discussions, you can sharpen your brain's capacity to process auditory information. This practice can significantly improve your retention skills, enabling you to grasp and remember details more effectively. Additionally, the diversity of content available in



audiobooks and podcasts allows you to encounter different viewpoints, cultures, and ideas, enriching your understanding of the world around you. Incorporating these resources into your daily routine can foster a deeper appreciation for storytelling and communication while also contributing to your overall intellectual growth.³

Improving listening skills requires dedication, mindfulness, and practice. By incorporating techniques such as active listening, empathy, and mindfulness, individuals can enhance their communication abilities and build stronger, more meaningful relationships. Effective listening not only benefits personal interactions but also fosters professional growth and collaboration.

References:

1. Brownell, J. (2016). *Listening: Attitudes, Principles, and Skills*. Pearson.
2. Covey, S. R. (1989). *The 7 Habits of Highly Effective People*. Free Press.
3. Rogers, C. R., & Farson, R. E. (1987). *Active Listening*. Chicago: University of Chicago Press.
4. Nichols, M. P. (2009). *The Lost Art of Listening*. Guilford Press.
5. Harvard Business Review. (2021). "The Art of Listening in Leadership."

³ <https://www.psychologytoday.com/us/blog/high-octane-women/202404/the-power-and-impact-of-good-listening>



TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN SPECIAL AREAS

Xidoyatxon Salimova Sodikjon kizi
University of Tashkent Applied Sciences
Foreign language and literature, III stage

Abstract

Teaching foreign languages in special areas, such as rural communities or regions with specific needs, requires tailored methodologies and resources. This article explores the challenges and strategies associated with language instruction in these settings. It focuses on two main aspects: adapting teaching methods to local contexts and leveraging technology to overcome geographical and resource limitations. The article also highlights the importance of cultural integration to enhance language acquisition.

Keywords: foreign language teaching, rural education, special areas, language acquisition, cultural integration, educational technology.

This article delves into the various innovative approaches that can be employed to enhance language education in these distinctive contexts. It examines how creative methodologies, along with a heightened awareness of cultural sensitivities, can play a crucial role in transforming the landscape of language learning. By adopting such strategies, educators can create more engaging and relevant learning experiences that resonate with students, thereby overcoming some of the inherent limitations faced in these specialized settings. Ultimately, the goal is to highlight the importance of adaptability and responsiveness to local needs in order to foster an environment where language education can thrive, even in the face of adversity. Through this exploration, the article aims to provide valuable insights and practical solutions that can empower educators and learners alike in their pursuit of language proficiency. The instruction of foreign languages in specialized or remote areas presents a multifaceted challenge that is shaped by a variety of influencing factors. These can include, but are not limited to, constraints related to resources, a shortage of qualified and experienced educators, and the geographical isolation that often characterizes these regions. Such obstacles can significantly hinder the process of language learning and teaching, making it a complicated endeavor for both educators and students alike. However, despite these significant challenges, the implementation of



effective and targeted strategies has the potential to facilitate successful language acquisition even in the most difficult circumstances.

This approach also requires continuous reflection and assessment, as teachers must remain flexible and open to modifying their practices based on feedback and the evolving needs of their students. In doing so, educators not only honor the rich diversity of their classrooms but also empower students to connect their learning to their own lives and communities. By prioritizing the adaptation of teaching methods to local contexts, we can cultivate an educational landscape that is inclusive, responsive, and ultimately more effective in promoting student success. In many cases, teaching in specialized or unique environments necessitates a thoughtful and flexible approach that modifies conventional language teaching techniques to better align with the specific circumstances and needs of the local context. This adaptation process involves a careful consideration of various factors such as cultural differences, resource availability, and the diverse learning styles of students in the area. By recognizing and responding to these local conditions, educators can create a more effective and engaging learning experience that resonates with their students and supports their language acquisition journey.¹ Ultimately, this tailored approach not only enhances the learning process but also fosters a deeper understanding of the language in relation to the students' everyday lives and surroundings.

Contextualized Learning: Adapting lessons to align with the everyday lives and experiences of students can significantly enhance the relevance and appeal of language learning. When educators integrate elements such as local customs, traditions, and vocabulary into their teaching, it creates a meaningful connection between the new language being learned and the learners' immediate surroundings. This approach not only helps students see the practical application of the language in their lives but also fosters a deeper understanding of cultural nuances and context. By bridging the gap between the language and the learners' environment, teachers can create a more immersive and engaging educational experience that resonates with students on a personal level, ultimately motivating them to learn and use the language more effectively. Such tailored instruction encourages students to draw upon their own experiences, making the learning process more relatable and enjoyable.

Utilization of Local Resources: In regions where access to conventional teaching materials is restricted or non-existent, educators have the opportunity to

¹<https://www.cambridgescholars.com>



creatively leverage the wealth of locally available resources. These resources can include community stories, folklore, oral traditions, and cultural narratives that are unique to the area. By integrating these elements into their teaching practices, educators can effectively enhance students' understanding of vocabulary and grammar in a way that is both relevant and engaging. This approach not only enriches the learning experience but also fosters a deeper connection between the students and their cultural heritage. By drawing on the rich tapestry of local narratives, teachers can create a more immersive and impactful educational environment that resonates with the students' own experiences and backgrounds.²

For instance, businesses are now utilizing sophisticated data analytics tools to gain valuable insights into consumer behavior, allowing them to make informed decisions and adapt their strategies accordingly. This data-driven approach not only helps in identifying potential challenges but also in crafting tailored solutions that can lead to increased customer satisfaction and loyalty. Moreover, the rise of artificial intelligence and machine learning has enabled organizations to automate repetitive tasks, freeing up valuable time and resources for employees to focus on more strategic initiatives. In today's rapidly evolving world, the integration of technology into various aspects of our lives has become increasingly essential.

Teaching foreign languages in special or remote areas presents unique challenges that require creative and context-sensitive solutions. Educators working in these environments must adapt their methods to suit the specific cultural, social, and logistical realities of the communities they serve. This process involves not only tailoring instructional strategies to fit local needs but also utilizing technology as a powerful tool to bridge gaps in resources and accessibility. One of the primary challenges in teaching languages in these regions is the lack of infrastructure and educational resources. Schools in remote areas often have limited access to textbooks, qualified instructors, and consistent internet connectivity. Additionally, students may come from diverse linguistic backgrounds, making it difficult to implement a one-size-fits-all approach to language instruction. To address these issues, educators must develop innovative teaching strategies that are both flexible and inclusive. Cultural sensitivity plays a critical role in effective language instruction. Teachers must understand the local culture and integrate it into their lessons to make the learning process relevant and engaging. For instance, incorporating local stories, traditions, and examples into language lessons can help

² <https://www.mdpi.com>



students connect more deeply with the material. Furthermore, acknowledging and respecting the native languages of students is essential for creating a supportive learning environment. A bilingual or multilingual approach can be especially effective, as it allows students to build on their existing linguistic knowledge while acquiring a new language. Technology offers immense potential for overcoming the challenges associated with teaching languages in special areas. Digital tools such as language learning apps, online courses, and virtual classrooms can provide students with access to high-quality educational content, even in remote locations. Mobile devices, which are increasingly widespread, can serve as valuable platforms for delivering language instruction. For example, apps that incorporate gamification, interactive exercises, and multimedia content can make learning more engaging and accessible.

However, the effective use of technology in these contexts depends on addressing several key factors. First, there must be sufficient infrastructure, such as reliable electricity and internet connectivity, to support the use of digital tools. Second, educators must be trained in using technology effectively for language instruction. Teacher training programs should emphasize the integration of digital tools into lesson plans and provide practical guidance on managing technological challenges. Finally, governments and organizations must work to make these tools affordable and widely available, ensuring that all students, regardless of their socioeconomic status, can benefit from technological advancements. Future efforts to improve language education in special areas should prioritize enhancing teacher training programs. Professional development opportunities should focus on equipping educators with the skills and knowledge needed to teach in diverse and resource-constrained environments. This includes training in culturally responsive teaching practices, innovative lesson planning, and the use of technology in the classroom. By empowering teachers, education systems can ensure that students receive high-quality language instruction, even in the most challenging circumstances. Additionally, increasing access to technological tools should be a central goal for policymakers and stakeholders. Investments in infrastructure, such as expanding internet coverage and providing schools with modern devices, can significantly improve the quality of education in special areas.³ Partnerships between governments, non-profit organizations, and private companies can play a crucial role in making these tools more accessible. For example, initiatives that provide free or

³ <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1246757.pdf>



low-cost educational apps, e-books, and online resources can help bridge the gap for underserved communities. Sustainable development in language education also requires ongoing research and collaboration. Educators, researchers, and policymakers should work together to identify best practices and develop innovative solutions to the challenges faced in special areas. This may involve conducting studies on the effectiveness of different teaching methods, exploring the impact of technology on learning outcomes, and sharing successful models that can be adapted to various contexts.

In conclusion, teaching foreign languages in special areas demands a multifaceted approach that combines cultural sensitivity, innovative teaching methods, and the strategic use of technology. By focusing on teacher training, improving access to technological tools, and fostering collaboration, educators can overcome obstacles and provide students with the language skills they need to thrive. These efforts will not only enhance educational outcomes but also contribute to the broader goal of sustainable development in these regions.

References:

1. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
2. Crystal, D. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge University Press.
3. Warschauer, M., & Kern, R. (2000). *Network-Based Language Teaching: Concepts and Practice*. Cambridge University Press.
4. Egbert, J., & Hanson-Smith, E. (1999). *CALL Environments: Research, Practice, and Critical Issues*. TESOL Publications.
5. García, O. (2009). *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective*. Wiley-Blackwell.
6. Thornbury, S. (2006). *How to Teach Vocabulary*. Pearson Education.
7. Gass, S. M., & Selinker, L. (2008). *Second Language Acquisition: An Introductory Course*. Routledge.
8. UNESCO (2015). *Education for All Global Monitoring Report*.
9. Bax, S. (2003). CALL: Past, present, and future. *System*, 31(1), 13–28.
10. Warschauer, M. (1996). *Computer-assisted language learning: An introduction*. *Multimedia Language Teaching*.



INGLIZ TILI DARSLARIDA TIL ALMASHTIRISH: IJOBIY VA SALBIY JIHATLARI

Kurbanbayeva Gozaloy Dilmurad qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

E-mail(dilmuradovna8@gmail.com)+998 99 7697882

Ilmiy rahbar: Hazratqulova Ezoza Ismat qizi

Annotatsiya.Maqolada ingliz tili darslarida kod almashtirishning ijobiy va salbiy jihatlari ko'rib chiqiladi. Kod almashtirish o'quvchilarning murakkab mavzularni tushunishini osonlashtirish, dars interaktivligini oshirish kabi foydali jihatlarga ega. Shu bilan birga, bu uslubning haddan tashqari qo'llanilishi til o'rganish jarayonini sekinlashtirishi mumkin.

Kalit so'zlar: kod almashtirish, ingliz tili, ta'lim metodikasi, o'quvchilar motivatsiyasi.

Globalizatsiya davrida ingliz tilini o'rganish butun dunyoda muhim ehtiyojga aylangan. Ingliz tili xalqaro muloqot, texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlarning asosiy vositasi sifatida e'tirof etiladi. Shu sababli, ko'plab ta'lim tizimlarida bu tilni samarali o'qitish muhim vazifa hisoblanadi. Kod almashtirish (code-switching) – o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqotda bir tildan boshqasiga o'tish jarayoni – ta'lim jarayonida keng qo'llaniladigan metodlardan biridir. Ushbu uslub murakkab mavzularni tushuntirish va o'quvchilar bilan aloqa o'rnatishda yordam beradi. Biroq, bu uslubning haddan tashqari qo'llanilishi o'rganilayotgan tilni amaliy qo'llash imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Bugungi globallashtirish davrida ingliz tilini o'rganish nafaqat kasbiy faoliyat, balki kundalik hayotda ham muhim ehtiyojga aylangan. Ingliz tili dunyo bo'ylab xalqaro aloqa, biznes, ilm-fan va texnologiya tili sifatida keng qo'llaniladi. Shuningdek, bu tilni bilish jahon miqyosida imkoniyatlarni kengaytiradi, shuning uchun uning o'rganilishi o'quvchilar va talabalar uchun dolzarb vazifaga aylangan. Ingliz tilini o'rganish jarayonida samarali metodlarni tanlash ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Ta'limning eng muhim omillaridan biri – o'qituvchining o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatishi, ularni darsga jalb qilish va murakkab ma'lumotlarni tushunarli tarzda taqdim etishdir. Shu maqsadda, o'qituvchilar ko'pincha kod almashtirish (code-switching) usulidan foydalanadilar. Kod almashtirish deganda o'qituvchi yoki o'quvchilar o'rtasida ona tili va o'rganilayotgan til o'rtasida tez-tez o'tish tushuniladi. Bu uslub



o'quvchilarni yanada faollashtirish, ular uchun murakkab tushunchalarni yengilroq tushuntirish imkonini beradi. Kod almashtirishning afzalliklaridan biri shundaki, o'quvchilar o'z ona tili yordamida yangi tilni tushunishga harakat qiladilar. Bu esa o'qitish jarayonini engillashtiradi va o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Shu bilan birga, kod almashtirishning haddan tashqari qo'llanilishi ham salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, o'quvchilarning o'rganilayotgan tilni amaliy ravishda qo'llash imkoniyatlari cheklangan bo'lsa, bu tilni o'zlashtirish jarayoni sekinlashishi mumkin. Shu sababli, kod almashtirishdan foydalanish ta'lim jarayonida balansli va maqsadga muvofiq tarzda amalga oshirilishi kerak. O'qituvchilar, darsni rejalashtirishda, bu metodning ijobiy va salbiy jihatlarini inobatga olishlari zarur. Bu maqola kod almashtirishning ingliz tili o'qitishdagi rolini, uning samarali qo'llanilishining ijobiy va salbiy jihatlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Material va metodlar

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Kuzatish: Ingliz tili darslarida kod almashtirishning qanday amalga oshirilayotganini aniqlash uchun darslar kuzatildi. So'rovnomalar va intervyular: O'qituvchi va o'quvchilar kod almashtirishdan qanday foydalanganliklari haqida fikr bildirishdi.

Adabiyotlarni tahlil qilish: Til o'rgatish metodikasiga oid ilmiy ishlar va maqolalar o'rganildi.

Ijobiy jihatlar. 1. Tushunishni osonlashtirish

Kod almashtirish murakkab grammatik va leksik tushunchalarni tushuntirishni osonlashtiradi. Masalan, murakkab jumla tuzilmalarini tushuntirishda o'qituvchi ona tilidan foydalanishi mumkin. [1] ta'kidlaganidek, "Kod almashtirish orqali o'quvchilar qiyin tushunchalarni tezroq anglab olishlari mumkin, bu esa ularning motivatsiyasini oshiradi."

2. Motivatsiyani oshirish

O'quvchilar ona tilidan foydalanilganda darsda o'zlarini qulay his qilishadi, bu esa ularning ishonchini oshiradi. [3] fikricha, "Til almashtirish o'quvchilarning madaniy ongini oshirish uchun ham samarali usul hisoblanadi."

3. Interaktivlikni oshirish. Kod almashtirish o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida interaktiv muloqotni kuchaytiradi, bu esa darsni jonli va samarali qiladi.

Salbiy jihatlar. 1. Tilga qaramlikning kuchayishi. Haddan tashqari kod almashtirish o'quvchilarning o'rganilayotgan tilni kamroq ishlatishlariga olib keladi. [4] ta'kidlaganidek, "Haddan tashqari ko'p kod almashtirish o'rganilayotgan tilni



qo‘llash imkoniyatlarini cheklashi mumkin, bu esa til rivojlanishini susaytiradi.”2. O‘rganilayotgan til amaliyotining kamayishi

O‘quvchilar amaliy mashqlar orqali til ko‘nikmalarini rivojlantirishi kerak, lekin kod almashtirish buning oldini olishi mumkin.

Kod almashtirish dars jarayonida muhim vosita bo‘lib, uning ijobiy va salbiy jihatlarini hisobga olish lozim. [2] qayd etganidek, “O‘quv jarayonida kod almashtirish faqat yordamchi vosita sifatida qo‘llanilishi kerak, aks holda u til rivojlanishini cheklashi mumkin.” Shunday ekan, kod almashtirishdan oqilona foydalanish o‘quv jarayonini yaxshilashga xizmat qiladi. O‘rta darajadagi o‘quvchilar uchun kod almashtirishni asta-sekin kamaytirish zarur, chunki bu ularning mustaqil ravishda ingliz tilida muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Kod almashtirish ingliz tili darslarida samarali vosita bo‘lishi mumkin, ammo uning qo‘llanilishi muvozanatli bo‘lishi kerak. Bu metoddan foydalanish o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishga va muloqotga jalb qilishga yordam beradi. Shu bilan birga, haddan tashqari kod almashtirish o‘quvchilarning lingvistik rivojlanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin. Kod almashtirish (code-switching) ingliz tili o‘qitish jarayonida ikki tomonlama ta’sirga ega bo‘lgan didaktik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu uslubning afzalliklari va kamchiliklari darsning maqsadlari, o‘quvchilarning darajasi va pedagogning yondashuviga bog‘liq. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kod almashtirish ijobiy ta’sir ko‘rsatishi uchun uni oqilona va muvozanatli qo‘llash zarur.

Amaliy ahamiyati:

Kod almashtirishning o‘rganilayotgan tilni mustahkamlashda yordami faqat uning maqsadga muvofiq ishlatilishida ko‘rinadi. O‘qituvchilarga kod almashtirishning chegaralarini belgilash, o‘quvchilarning ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish va darslar davomida ingliz tilida muloqotni maksimal darajada rag‘batlantirish tavsiya etiladi.

Tavsiyalar:

1. Balansni saqlash: Kod almashtirishni faqat murakkab mavzularni tushuntirish yoki o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish uchun qo‘llash kerak.

2. Bosqichma-bosqich yondashuv: Darsning har bir bosqichida kod almashtirish darajasini pasaytirib, o‘quvchilarni ingliz tilida mustaqil muloqotga undash zarur.

3. Differensial yondashuv: O‘quvchilarning tilni egallash darajasiga qarab, kod almashtirishning turli shakllarini qo‘llash lozim.



4. Innovatsion metodlar: Kod almashtirish bilan birgalikda zamonaviy texnologiyalar va kommunikativ metodlarni qo'shib o'qitish dars samaradorligini oshiradi.

Kod almashtirishdan oqilona foydalanish o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshirish, murakkab mavzularni o'zlashtirishni yengillashtirish va darsni qiziqarli qilishga yordam beradi. Biroq, bu uslubni haddan tashqari qo'llash darsning asosiy maqsadlariga zarar yetkazishi mumkin. Shu sababli, kod almashtirish faqat yordamchi vosita sifatida, o'rganilayotgan tilni rivojlantirishga xizmat qiladigan qo'shimcha metod sifatida qo'llanilishi kerak. Bu yondashuv o'quvchilarning ingliz tilidagi mustaqil muloqot ko'nikmalarini samarali rivojlantirish uchun eng maqbul usul hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Cook, V. (2001). Second Language Learning and Language Teaching. London: Arnold.
2. Macaro, E. (2005). Codeswitching in the L2 Classroom: A Communication and Learning Strategy.
3. Ferguson, G. (2003). Classroom code-switching in post-colonial contexts: Functions, attitudes, and policies. AILA Review, 16, 38-51.
4. Myers-Scotton, C. (1993). Social Motivations for Codeswitching: Evidence from Africa. Clarendon Press.
5. Zentella, A. C. (1997). Growing Up Bilingual: Puerto Rican Children in New York. Blackwell Publishers.
6. Баклашова, Т. А. (2017). Использование код-свитчинга на уроках иностранного языка. Педагогика и методика, 3(1), 45-58.



APPLICATION OF SURGICAL PRACTICE OF ORGAN-PRESERVING RECONSTRUCTIVE SURGERY IN SEVERE PROLAPSE OF FEMALE GENITAL ORGANS

Zoirova Nilufar Asliddinovna

Assistant, Department of Obstetrics-Gynecology №2

Samarkand State Medical University

Abstract: The article examined the types of surgical operations used in women of reproductive age and surgical operations performed with organ-preserving operations. During our examination, 48 patients with grade III-IV prolapse of the genitals, occurring in our women, were divided into ages from 25 to 39 years. All examination methods in our patients were worked out, i.e. general clinical, laboratory and gynecological examinations were carried out. The causes of genital prolapse were studied and analyzed, and the anamnesis of the patients examined by us was carefully analyzed.

Key words: Prolapse of the genital organ, reproductive age, transvaginal hysterectomy, cystocele, rectocele.

Relevance of the topic: The relevance of the problem of genital prolapse is that it is a common, early manifestation of clinical symptoms and in many cases is associated with a relapse of the disease after surgery, as well as the fact that the disease does not tend to develop. The decline in statistics, currently obstetrics - remains one of the pressing problems facing gynecologists. (Walters, MD, 2013). Currently, the occurrence of multiple pregnancies in women, mainly with macrosomia of pregnancy, and the living conditions of women, often associated with alcohol abuse, lead to a very early manifestation of pelvic organ prolapse in women, and in patients of reproductive age with clinical manifestation of pelvic organ prolapse. Picture of pelvic muscle insufficiency (Chen G.D. - 2017) Recently, prolapse of the genitals has become "rejuvenated", severe forms of the disease prevail, there is involvement of neighboring organs in the process. Prolapse is widely accompanied by diseases of the genital organs: 70% - urinary incontinence, 36% - diseases of defecation, 53% - dyspareunia. (Adamyan L. B., Smolnova T. Yu., 2002). Pelvic floor muscle deficiency, as well as prolapse and, as a consequence, complete loss of the genitals create a serious medical and socio-economic problem. It remains in the center of attention of gynecologists and, at the same time, medical workers of



related specialties. Often, the disease begins in reproductive age and has a progressive character. If in previous years, prolapse and complete loss of the genitals was considered a disease of older women, then in recent years there has been a tendency to get younger and the number of such patients of reproductive age [M.K. Cho, J.H. Moon, K.H. Kim - 2017]. This is confirmed by the data of some authors [Lucot, J.P. – 2018.], according to which the prevalence of genital prolapse in women under 30 is 10.1%, in women aged 30 to 45 years – 40.2%, and in women aged 30 to 45 years – 40.2%. women over 50 years – up to 50 percent. [Bezhenar V.F. 2013].

Surgeons and gynecologists pay attention to the tendency of the disease growth not only among older women, but also among young and middle-aged women. Today, most surgical interventions are performed especially on young women, that is, in reproductive age, which means the topic is more relevant. This situation has a serious impact not only on the health of women of reproductive age, but also on their psychoemotional state.

The aim of the study: to determine the immediate and remote results after treatment and surgical practice for grade III-IV genital prolapse in women of reproductive age.

Research method and material. We observed 48 patients aged 25-39 who came to us with severe genital prolapse. The patients

were familiarized with all the examination methods, their medical history, general clinical and laboratory tests, the degree of genital prolapse, ultrasound examination of the pelvic organs, additional complications, colposcopy, bacteriological and bacterioscopic examination of vaginal smears. In addition, the types and volume of primary surgical interventions performed, the course of the postoperative period, and the observed complications were carefully studied and analyzed.

Research results and their discussion: The results obtained show that the complaints (97) of patients with recurrent genital prolapse were studied according to the POP-Q classification. It was found that complications and clinical manifestations of the disease are mainly clearly manifested at levels III-IV according to the POP-Q classification. In addition, additional complications were observed (colpitis, cervicitis, endocervicitis...). In addition to the surgical practice used for inguinal prolapse, we analyzed the methods of surgical practice in which a relapse of the disease was observed. We examined 36 patients with genital prolapse. Their age was 31-43 years. The patients underwent all examination methods, their anamnesis, general clinical and laboratory studies were collected, the levels of genital prolapse



were determined based on the new modern POP-Q classification. An ultrasound examination of the pelvic organs was performed. The causes of genital prolapse in patients and their impact on quality of life were studied and analyzed in detail.

Results of the study and their discussion: The obtained results show that 24 patients examined by us were diagnosed with III-IV level of genital prolapse according to the POP-Q classification. The age of the patients was 34-41 years. In the clinic, 11 (45.9%) of our patients presented complaints mainly of vaginal discomfort, dyspareunia and genital dysfunction, and the remaining 13 (54.1%) had severe complications of the disease: urinary incontinence, gas incontinence, cystocele, rectocele complications. observed. When studying the obstetric history of the patients, it was found that almost 19 (79%) of our patients had late complications of delivery. In 9 patients with fetal macrosomia, fetal cavity and vaginal injuries were performed, in 4 patients an episiotomy was performed, in the anamnesis of 6 patients there was a rupture of the cervix during childbirth with breech presentation. Due to the above complications and complaints, limb-preserving operations were performed on patients with severe prolapse.

Conclusion: Analysis of modern literature shows this. Genital prolapse in women of reproductive age is considered a pressing problem in gynecology. It should be noted that more than 35% of patients with recurrent genital prolapse undergo repeated surgery. The advantage of the operation is that patients get up the next day. They are allowed to sit and walk for 3-4 days. On the 7th day, patients will be given an answer. The effectiveness of the treatment was assessed in 3 stages, after 3, 6 months and 1 year, as well as the quality of life of women. Before the operation, 100% of women rated their quality of life as poor, and 1 year after the operation, 40% of them rated it as "poor" and 60% as "good". Complications observed in genital prolapse are reduced by 89%. It should be noted that no recurrence of genital prolapse was observed within 3 years after the operation.

List of references

1. Hendrikh S. L., Clark A., Nygaard I. et al. Pelvic organ prolapse in the Women's Health Initiative: gravity and gravity // Am. J. Obstet. Gynecol. - 2002. - 186 (6). - P. 1160-1166.
2. Krasnopolsky V. I., Buyanova S. N., Petrova V. D. Combined treatment of patients with prolapse and prolapse of internal genital organs and urinary incontinence using anti-stress technologies: A manual for doctors. - M., 2003. - 41



3. Gasparov A. S., Babicheva I. A., Dubinskaya E. D., et al. Surgical treatment of pelvic organ prolapse // Kazan Medical Journal. - 2014. - Vol. 95. - No. 3. - Pp. 341-347.
4. Salimova L. Ya. Surgical treatment of genital prolapse by vaginal access: Abstract of Cand. Sci. (Med.) Dissertation. 2012
5. Baranov V.S. Genes of "predisposition" to pelvic organ prolapse // Journal of Obstetrics and Women's Diseases. - 2010
6. Aylamazyan E.K. Pelvic organ prolapse in women: etiology, pathogenesis, diagnostic principles: a manual for doctors. St. Petersburg. - 2010
7. Apokina A.N. Predicting the effectiveness of surgical correction of pelvic organ prolapse. Abstract of PhD thesis. - Moscow, 2012
8. Garshasbi A., Faghikh-Zadeh S., Falakh N. The status of pelvic supporting organs in a population of Iranian women 18–68 years of age and possible related factors. Arch Iran Med 2006;9(2):124–8.
9. Nygaard I., Barber M.D., Burgio K.L. Prevalence of symptoms pelvic floor disorders in US women. JAMA 2008;300(11):1311–6.
10. Kulakov V.I., Chernukha E.A., Gus A.I., et al. Evaluation of the state of the pelvic floor after childbirth through the natural birth canal. – Obstetrics and gynecology. – 2004. – P. 26–30.
11. Hendrikh S. L., Clark A., Nygaard I. et al. Recurrent genital prolapse in women. J Physician's Health Initiative: Gravity and Gravity. Am J Obstet Gynecol 2002;186(6):1160–6.
12. Shavkatov, H., et al. "Recurrent genital prolapse in women." J Physician's Herald 1.1 (2016): 60–64.



ХИРУРГИЧЕСКОЕ ЛЕЧЕНИЕ ПУЗЫРНО-ВЛАГАЛИЩНЫХ СВИЩЕЙ

Шопулатов Эркин Холтожиевич
Кафедра Акушерство-Гинекологии №2
Самаркандский Государственный
Медицинский Университет

Аннотация. Пузырно-влагалищные свищи одно из наиболее тяжелых заболеваний женщин, приводящее к длительной утрате трудоспособности, вызывающее тяжелые моральные и физические страдания. Пузырно-влагалищные свищи в большинстве случаев возникают в результате непреднамеренных повреждений мочевого пузыря при патологических родах и обширных гинекологических операциях, чаще всего, по поводу доброкачественных и злокачественных поражений матки и придатков. Без преувеличения справедливо мнение, что любая операция в половой сфере женщины таит в себе опасность повреждения соседних органов. Вероятность подобных повреждений увеличивается при изменении нормальных топографо-анатомических отношений мочевого пузыря и половых органов, эндометриозных разрастаниях, патологических сращениях. Наиболее высокий риск повреждения мочевого пузыря наблюдается при экстирпации матки по поводу атипично расположенных миом. За последние годы наметилась положительная тенденция к снижению частоты возникновения так называемых «акушерских» пузырно-влагалищных свищей. Среди всех пузырно-влагалищных свищей удельный вес акушерских фистул составляет 11,1%. Основной причиной возникновения акушерских пузырно-влагалищных свищей является родоразрешающие операции. В неразвитых странах большинство ПВС появляются после родов и родовспоможения. Длительно протекающие вследствие цефалопельвикальной диспропорции (голова новорожденного слишком велика для таза матери) роды приводят к усилению давления на мочевой пузырь, в результате которого развивается некроз мочевого пузыря и появляется ПВС. Успехи акушерства в развитых странах позволили существенно снизить частоту акушерских ПВС.

Основную причину образования акушерских свищей многие специалисты видят в некавалифицированном ведении родов (1). Способствующими факторами являются слабость родовой деятельности и



затяжные роды. Значительную роль играет анатомически и функционально узкий таз (2), а также оперативное родоразрешение при неправильном выборе метода или нарушении техники операции. Наглядным примером является кесарево сечение в условиях, когда гемостаз осуществляется без визуального контроля или же с переполненным мочевым пузырем во время операции. Причиной образования акушерских свищей может стать экстренная операция по поводу «гипотонического маточного кровотечения» после влагалищных родов. Эта операция, как правило, протекает при измененных топографо-анатомических взаимоотношениях смежных органов и в условиях дефицита времени.

Ключевые слова: Пузырно-влагалищные свищи, акушерских свищей, кесарево сечение, гистерэктомия, травмы мочевого пузыря.

Пузырно-влагалищные свищи одно из наиболее тяжелых заболеваний женщин, в большинстве случаев возникают в результате непреднамеренных повреждений мочевого пузыря при патологических родах и обширных гинекологических операциях, чаще всего, по поводу доброкачественных и злокачественных поражений матки и придатков. Классическим проявлением нарушения целостности стенок мочевого пузыря и влагалища является произвольное выделение мочи из влагалища. Острое начало недержания мочи, возникшее сразу после «трудной» гистерэктомии должно настораживать в плане вероятного образования свища. У некоторых больных первым признаком пузырно-влагалищных свищей является появление крови в моче (гематурия).

У большинства больных наблюдается тотальное недержание мочи (лежа и стоя). Однако у части пациенток недержание мочи усиливается в положении стоя или во время какой-либо физической активности. Это может вводить врача в определенное заблуждение относительно наличия у таких больных стрессового недержания мочи. Формирующийся пузырно-влагалищный свищ не сопровождается какими-либо общими симптомами. В более позднем периоде больные могут жаловаться на боли в области мочевого пузыря и влагалища. У больных с мочеточниково-влагалищными свищами наряду с недержанием мочи могут отмечаться подъёмы температуры, боли в области почки на стороне фистулы, расстройства желудочно-кишечного тракта. Симптомы воспаления связаны с обструкцией мочеточника и пионефрозом, а также с наличием мочевого затека в зоны дефекта мочеточника.(3)



Около 15% мочеполовых свищей не имеют клинических проявлений в первые 30 дней. Более того, в ряде случаев появление недержания мочи, связанное с мочеполовыми свищами может не проявляться несколько месяцев. Обычно это относится к постлучевым свищам. Для хирургических (не лучевых) свищей характерная потеря мочи может постепенно нарастать от нескольких прокладок в день до тотального недержания мочи (даже в положении лежа). Дизурия появляется при присоединении инфекции мочевых путей и образовании лигатурных камней в мочевом пузыре.

Диагностика

Влагалищное исследование

После констатации факта непроизвольной потери мочи на основании жалоб больной и тщательной оценки анамнеза выполняется влагалищное исследование.

При осмотре в зеркалах отмечается достаточно быстрое заполнение полости влагалища свободной жидкостью (мочой). В сомнительных случаях нужно помнить о возможности биохимического исследования влагалищного транссудата. Определяется уровень креатинина, полученной из влагалища жидкости и сравнивается с уровнем сывороточного креатинина. Если уровень креатинина во влагалищной жидкости значительно превышает сывороточный, это подтверждает наличие мочеполового свища и жидкость является мочой. Влагалищное исследование позволяет оценить размеры и локализацию свища, подвижность передней стенки влагалища, степень перифокального отека и воспаления слизистой влагалища. При свищах больших размеров диагностика не представляет затруднений на основании «осмотра в зеркалах». При свищах небольшого диаметра и незначительном подтекании мочи показано проведение «красящей» пробы. В мочевой пузырь вводят 200 мл физиологического раствора с добавлением одной ампулы – 5 мл 0,4% индигокармина. Влагалище по всей длине рыхло тампонируют, пациентку просят походить в течение 10-15 минут. Если окрашивается самый нижний тампон, то наиболее вероятный диагноз – стрессовое недержание мочи. Окрашивание верхних тампонов предполагает наличие пузырно-влагалищного свища. Если имеется мочеточниково-влагалищный свищ, то промокает, но не окрашивается внутренний тампон.(6)

Цистоскопия

Цистоскопия позволяет определить расположение и количество свищей, их отношение к устьям мочеточников и треугольнику Льюиса, состояние тканей



в окружности фистулы. Большинство пузырно-влагалищных свищей связанных с гистерэктомией локализуются сразу за межмочеточниковой складкой. Проводить цистоскопию нужно с предварительным тампонированием влагалища для предупреждения вытекания мочи. Отверстие свища представляется в виде кратерообразного втяжения с наличием складчатости. При свищах больших размеров во время цистоскопии виден тампон, введенный во влагалище.

Желательно выполнять цистоскопию у больных с мочеполовыми свищами под внутривенной анестезией.

Ретроградная уретеропиелография

Ретроградная уретеропиелография является наиболее точным методом выявления мочеточниково-влагалищных свищей. Ретроградная уретеропиелографию необходимо делать тогда, когда результаты внутривенной урографии сомнительны или локализация свища остается не определенной. В ряде случаев ретроградная уретеропиелография выполняется с обеих сторон для исключения двустороннего повреждения мочеточников.(8)

Техника операций по поводу пузырно-влагалищных свищей

Влагалищный доступ

Пациентка находится в положении для камнесечения. В мочевого пузырь вводится катетер Фолея. На этом этапе операции принимается решение и при необходимости выполняется троакарная цистостомия и катетеризация устьев мочеточников. Во влагалище вводится заднее зеркало и устанавливается самоудерживающий ретрактор.

После того, как свищевое отверстие четко идентифицировано слизистая влагалища прошивается 3-4 швами в окружности свища для необходимой тракции. С этой целью можно использовать также катетер Фолея (8-12) введенный в свищ со стороны влагалища с раздутым баллоном.

Окаймляющим или другой формы разрезом иссекается свищ. Посредством острой и тупой диссекции передняя стенка влагалища отделяется от подлежащей фасции. Дефект мочевого пузыря закрывается абсорбируемым материалом (викрил 3/0) в вертикальном направлении. Пубоцервикальная фасция ушивается викрилом 3/0 в горизонтальном направлении. Избыток слизистой влагалища иссекается, и рана слизистой ушивается абсорбируемым материалом (викрил 2/0) без пересечения линии предыдущих швов. Во влагалище вводится тампон с бетадином.



При свищах больших размеров или когда имеются сомнения в отношении излишнего натяжения тканей при ушивании свища, может использоваться методика Martius. При этом из большой половой губы берется лоскут из жира и пучков бульбокавернозной мышцы на ножке с сохранением кровоснабжения за счет верхней срамной артерии. Формируется широкий туннель под слизистой влагалища между большой половой губой и зоной свища. Лоскут на ножке проводится в этом туннеле и фиксируется к краям фистулы. Слизистая влагалища ушивается над жировым лоскутом.

Пациентка укладывается в модифицированную литотомическую позицию. В мочевого пузырь вводится катетер Фолея. Брюшная полость вскрывается нижнесрединным разрезом. При оментопластике (подведении сальника на питающей ножке к области свища) разрез передней брюшной стенки продолжается вверх или выполняется отдельный разрез.(3)

Обнажается пространство Дугласа. Мочевого пузырь мобилизуется и рассекается, начиная от дна по задней стенке на две половины. Идентифицируются устья мочеточников и свищевое отверстие. Устья мочеточников катетеризируются для предупреждения их повреждения.

Свищ иссекается, после чего становится возможным разделение стенок влагалища и мочевого пузыря. Лоскут сальника на питающей ножке подводится в малый таз без натяжения, дистальнее области свища. Влагалище ушивается абсорбируемыми швами (викрил 2/0). Мочевого пузырь ушивается 2-3 рядным швом с оставлением эпицистостомы. В отлогие места брюшной полости устанавливаются дренажные трубки для закрытой системы аспирации.

Результаты и прогноз.

Частота успешного закрытия пузырно-влагалищных свищей достигает 90%. Оперирующему свищи хирургу всегда надо отдавать себе отчет в том, что повторная операция более обширная и трудная чем первая. Иногда лучше изменить первоначальный план операции и выполнить фистулопластику с дополнительным укреплением тканей в области свища за счет сальника, жирового лоскута по Мартиусу или использованием m. gracilis.

Частота успешных результатов при пластике постлучевых свищей не столь оптимистична и не достигает 85%.(6)



Выводы и профилактика мочеполовых свищей

I. Профилактика акушерских свищей

1. Правильная организация родовспоможения, строгий учет беременных с отягощенным акушерским анамнезом, анатомически узким тазом, неправильным положением и крупным плодом.
2. Обследование мочевой системы до родов.
3. Четкое знание топографо-анатомических взаимоотношений мочевых и половых органов
4. Предупредить акушерскую травму мочевой системы можно плановым кесаревым сечением, которое является методом выбора аномалиях развития половых органов.

II. Профилактика гинекологических свищей

1. Своевременное гинекологическое обследование, выявление ранних форм злокачественных новообразований.
2. Проведение профилактических осмотров, использование кольпоскопии, биопсии, цитологического исследования, УЗИ. Нельзя допускать появления больных со сдавлением мочеточников и мочевого пузыря и свищами в области распадающейся опухоли, проросшей в мочевой пузырь.
2. Тщательное гинекологическое и урологическое обследование больных до операции.
3. Проведение плановых операций в первой фазе менструального цикла, когда тонус сосудов выше и меньше выражен отек тканей и венозный стаз.
4. Умение идентифицировать мочеточник. Он белесоватого цвета, на его поверхности просвечивают тонкие кровеносные сосуды, при прикосновении инструментом стенка мочеточника сокращается.
5. Гемостаз должен осуществляться только при визуальном контроле, нельзя брать в зажим ткани ad mass.
6. В трудных случаях, когда рубцово-воспалительные или опухолевые процессы нарушают топографию тазовых органов, перед операцией следует катетеризировать мочеточники и опорожнить мочевой пузырь.
7. Умение вовремя распознать травму мочевых органов, правильно оценить ее характер и выбрать адекватный способ устранения.



СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. **Александрович, Г. Л., Антонов Г. А.** Оперативное лечение функционального недержания мочи у женщин. — Урол. и нефрол., 1999, № 4, с. 29—32.
2. **Антоньев А. А., Кан Д. В., Сидоров А. В.** О подготовке к пластическим операциям кожи и слизистой оболочки наружных женских половых органов больных, страдающих недержанием мочи.— Урол. и нефрол., 2000, № 6, с. 41—44.
3. **Байков Н. Н., Тихане Х. М.** Оперативное лечение недержания мочи при напряжении у женщин. — Урол. и нефрол., 2001, № 1, с. 43—46.
4. **Бершадский В. А., Махлин А. В., Коган О. Г.** Тактика лечения мочекаменной болезни у беременных. — В кн.: Мочекаменная болезнь. Челябинск, 1998, с. 72—78.
5. **Гаврилюк И. А., Гаврилюк Н. А.** Недержание мочи. — Киев: Здоровья, 2000.
6. **Гуров С. Б., Пенин С. А.** Травмы мочевых органов при акушерско-гинекологических вмешательствах. — В кн.: Травматические повреждения мочевого пузыря, уретры и наружных половых органов. Челябинск, 2004, с. 84—85.
7. **Довженко Г. И.** Анатомические обоснования оперативного способа для лечения тяжелых степеней недержания мочи у женщин. — Л.: Медицина, 1988.
8. **Ельцов-Стрелков В. И., Носова З. П.** Оперативное лечение недержания мочи при напряжении у женщин. — Урол. и нефрол., 2003, № 1, с. 53—55.



ОВАРИЭКТОМИЯДАН КЕЙИНГИ СИНДРОМНИ ДАВОЛАШДА УРИНБОСАР ГОРМОНАЛ ТЕРАПИЯНИНГ САМАРАДОРЛИГИ

Шопулатов Эркин Холтожиевич

СамДТУ, 2-сон акушерлик ва гинекология кафедраси ассистенти

Аннотация: Кейинги йилларда гинекологик касалликлар сонининг ортиши ва операция килинувчи контингентнинг «ёшариши» тенденцияси кузга ташланмокда. Куплаб ватан ва чет эл жаррохлари орган сакловчи оператив аралашувларни фаол тарзда ёклашларига карамасдан, айрим касалликлар радикал операцияларни талаб этади. Фертил ёшда утказилган тотал овариэктомия эстрогенларнинг биологик жихатдан энг актив фракцияси - 17β -эстрадиол (Е2) нинг кескин камайишига сабаб булади. Тотал овариэктомиядан кейин ривожланувчи клиник синдром нейровегетатив, эмоционал-рухий ва эндокрин-аламашинув бузилишларини уз ичига олади. Бу овариэктомиядан кейинги синдром (ОКС) номи билан аталади (Аккер Л.В. ва муаллиф., 2004; Кулаков В.И. ва муаллиф., 1999).

Калит сузлар: овариэктомия, тухумдон усмаси, климодион, фемастон, тухумдон гармонлари.

Мавзунинг долзарблиги: Куплаб ватан ва чет эл жаррохлари орган сакловчи оператив аралашувларни фаол тарзда ёклашларига карамасдан, айрим касалликлар радикал операцияларни талаб этади. Фертил ёшда утказилган тотал овариэктомия эстрогенларнинг биологик жихатдан энг актив фракцияси - 17β -эстрадиол (Е2) нинг кескин камайишига сабаб булади. Эмоционал-рухий бузилишлар асабларнинг лабиллиги, таъсирчанлик, тез йиглаш, уйку бузилиши, иштаха пасайиши, либидонинг пасайиши ёки йуколиши куринишида намоён булади (Ешимбетова Г.З., 2021; Юренева С.В., 2019; Каменецкая Г.Я., 2005). Метаболик –эндокрин бузилишларга тана вазни ортиши, сийдик-таносил тизимида атрофик узгаришлар, юрак-кон томир тизими касалликлари ва остеопороз кабилар киради (Азизова Д.Ш., ва муаллиф., 2001; Данчо Д. ва муаллиф., 2001; Юренева Д.Б., 2002).

Уринбосар гормон терапия (УГТ) тотал овариэктомидан кейинги асоратларнинг олдини олиш ва даволашда патогенетик асосланган даво тадбиридир. Мазкур тадқиқотда ОКС ни даволаш ва олдини олишда УГТ (климодион, фемастон) нинг самарадорлигини урганиш учун куйидаги максад кузда тутилди:

Максад: Овариэктомиядан кейинги синдромни даволаш ва олдини олишда УГТ препаратлари ёрдамида уринбосар гормон терапиянинг самарадорлигини урганиш.



Вазифалар: 1. 2022-2024 йилларда 3-сон тугрук мажмуасида тотал овариэктомияни бошдан кечирган беморларда ОКС нинг учраши ва клиник кечишини, уларни даволашда УГТ препаратининг самарадорлигини урганиш. 2. 2022-2024 йилларда тотал овариэктомияни бошдан кечирган ва УГТ утказилган беморларда катамнестик кузатув олиб бориш.

Текшириш усуллари ва материали. Текширув когорт усулида булиб, 2022 сентябрь ойидан 2024 йил давомида булган даврда 3-сон тугрук мажмуосида турли курсатмаларга биноан тотал овариэктомия утказилган 37 та аёлда олиб борилган. Мазкур аёлларнинг 25 нафарида операциядан кейинги дастлабки даврда айрим сабабларга кура УГТ утказилмаган. Улар назорат гуруҳини ташкил этади. 12 нафар бемор операциядан кейин дархол УГТ ола бошлаган, улар асосий гуруҳни ташкил этади.

Назорат гуруҳидаги беморлар турли даражада ифодаланган ОКС белгилари билан 3 сон тугрук мажмуасига қайта мурожаат этган ва улар ҳам УГТ қабул қилишган. Мазкур беморларда даволашдан олдин ва кейин касаллик белгиларининг ифодаланиши, объектив ва субъектив симптомлари махсус тузилган жадвал асосида урганилган.

Тадқиқот натижалари.

Текширилган беморларнинг 63,1% (23) кишлоқ аҳолиси булиб, қолган 36,9% (14) шаҳарликлардир. Беморларнинг 64,6% (23) 36-45 ёш оралигидаги аёллардир, 32,3% (11) и 26-35 ёшда, 6,2% (3) 25 ёшдан кичик булган.

Тотал овариэктомия қандай курсатмаларга асосан қандай операциялар фонида қилинганлиги ҳам катта аҳамиятга эга. Беморларнинг 37 нафари бачадон миомаси туфайли операция қилинган, аммо операция вақтида тухумдонларнинг кистоз узгариши, склерокистози, эндометриози ва кистомалари аниқлангани туфайли тотал овариэктомия операцияси утказилган. Факатгина 7 бемор тухумдон кистомалари диагнози билан операция қилинган ва уларда бачадонда ҳеч қандай патологик узгаришлар булмаган. 10 нафар (24,6%) бемор бачадон ортикларининг тубо-овариал яллигланишли усмалари билан операцияга олинган, уларда бачадонда ҳам яллигланишли узгаришлар (9 ҳолатда) ва миоматоз тугунлар (7) булганлиги учун бачадон ампутацияси ёки экстирпацияси операциялари тотал овариэктомия билан бирга қилинган.

Беморларимизда утказилган операциялар тури урганилганда уларнинг факатгина 3 (10,8%) нафарида икки томонлама аднекэктомия утказилганлиги аниқланди, яъни уларда бачадон сакланган. 31 (81,5%) беморда ортиклар билан бирга бачадон экстирпацияси, 3 (7,7%) беморда ортиклар билан бирга бачадон кин усти ампутацияси утказилган.

Назорат гуруҳидаги 37 бемор операциядан кейинги даврда УГТ олмаган. Бунга сабаб, илгари пайтларда тотал овариэктомиядан кейин УГТ бошлаш учун қонда ЛГ ва ФСГ микдорининг ошиши, эстроген ва прогестерон

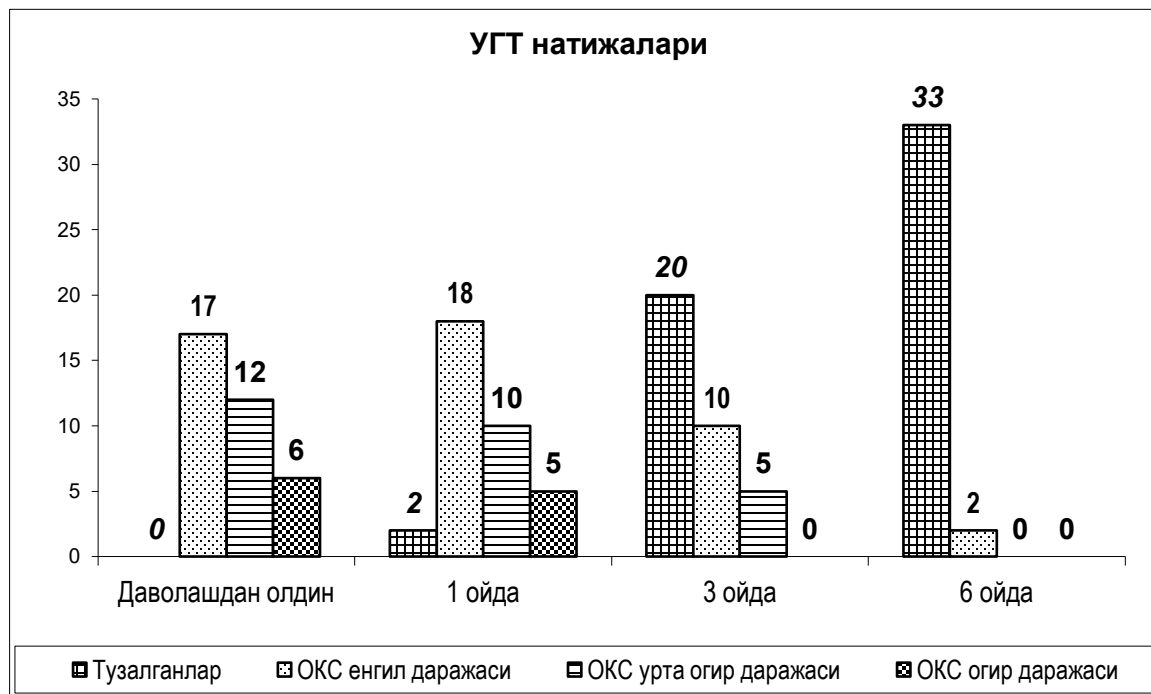


гормонларининг камайиши ёки ОКС белгиларининг пайдо булиши каби муайян курсатмалар булиши керак деб хисобланар эди. Кейинчалик тажрибадан ва адабиёт манбаларини урганишдан маълум булдики, менопаузада булмаган хар кандай аёлда тотал овариэктомия утказилса, УГТ албатта утказилиши лозим экан. Шундай келиб чикиб, асосий гуруҳдаги 30 беморнинг хаммасига операциядан кейинги даврда УГТ буюрилган. Уларнинг биронтасида ОКС белгилари кузатилмаган, ёки айрим белгилар енгил куринишда учраган холос.

Беморларнинг 28,7% ида (9) ида касаллик белгиларининг учраши 2 баллдан 15 баллгача, 54,1% (20) - 16-30 баллгача, 17,1% (6) – 31 баллдан юкори баҳоланган. Улар орасида субъектив белгилардан иссиқлик куйилиши, терлаш, тушкун кайфият, умумий дармонсизлик, объектив белгилардан эса киннинг куруклиги ва бурмалар камайиши, тери тургорининг пасайиши, кон босими ва пульснинг узгарувчанлиги кабилар купрок кузатилган.

Даволаш натижалари 1 ойлик, 3 ойлик ва 6 ойлик муддатларда махсус жадвал буйича баҳоланган.

Расм 1.



Даволашнинг биринчи ойида беморларнинг факатгина 2 нафарида соғайиш руй берган, касалликнинг огир даражаси билан огриганлар сони 1 тага, урта огир даражали ОКС билан огриганлар сони 2 тага камайган.

3 ой давомида даволангандан сунг УГТ самараси яккол кузга ташланди: тузалганлар сони 20 тага етди, огир даражали ОКС холатлари бутунлай



бартараф этилди, ОКС нинг урта огир даражаси холатлари 2,5 баравар, энгил даражаси эса 2 баравар камайди.

УГТ 6 ой мобайнида утказилганда эса беморларнинг 94,3% ида (34) тула тузалиш кайд этилди. Факат 2 нафар беморда кон босими ва пульсининг лабиллиги, бош огришлар, умумий дармонсизлик сакланиб колди. Уларга терапевт томонидан «Нейроциркулятор дистония» диагнози куйилган.

Жадвал 1.

Беморларнинг УГТ га муносабати, хаётий интилувчанлиги ва иш кобилиятининг узгариши

№ 1		Даволашдан олдин			Даволашнинг 6-ойида		
		Яхш и	Уртач а	Ёмон	Яхш и	Уртач а	Ёмон
1	УГТ га муносабат	14,4%	42,8%	42,8%	77,1%	22,9%	-
2	Хаётий интилувчанлик	20%	28,6%	51,4%	57,2%	28,6%	14,4%
3	Иш кобилияти	17,1%	57,2%	25,7%	80%	14,4%	5,7%

Беморларнинг даволаш усулига муносабати унинг сифатли ва самарали булишини таъминловчи асосий омиллардан биридир. Агар бемор дори (айникса, гормон) кабул килишни хохламаса, уни бунга мажбур килиш кийин. Беморлар препаратни кабул кила бошлагандан кейин сезиладиган узгаришлар уларнинг климонормга булган муносабатини бутунлай узгартирди. Даволашнинг 6-ойига бориб утказилган суровда беморларнинг 77,1% препаратга нисбатан ижобий муносабат билдирди. Даволашдан олдин эса факатгина 14,4% и яхши муносабатда булган холос. Даволашнинг 6-ойига бориб, беморларнинг 57,2% ида хаётий интилувчанлик яхшиланган, 28,6% ида хаётий тонус уртача булиб, факат 14,4% ёмонлигича колган. Улар табиатан пессиместик рухдаги ёки меланхолик касаллар булишган. Беморларнинг 80% ида иш кобилияти тулик, 14,4% ида кисман тикланди.

Хулосалар

1. Операциядан кейин дархол УГТ буюриш тотал овариэктомиядан синдромни олдини олишнинг ишончли усулидир.
2. ОКС билан келган беморларни УГТ килинганда даволашнинг 6-ойига бориб, 94,3% ида (35) тула тузалиш кайд этилди.
3. УГТ утказилган беморларнинг иш кобилияти ва хаётий интилувчанлигини 3-4 баравар яхшилаиди.



Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. Здоровье и качество жизни женщин после тотальной и субтотальной гистерэктомии, произведенной по поводу миомы матки. /Кулаков В.И., Адамян Л.В., Аскольская С.И. и др. //Акуш. и гин. – 1999. - №1. – С. 31-34.
2. Азизова Д.Ш., Бабаджанова Л.А. Эффективность заместительной гормональной терапии при кардиоваскулярных нарушениях после тотальной овариэктомии. //Хирургия Узбекистана, - 2001. - №1. – С. 8-10.
3. Данчо Д., Канишай Б., Кончвалд Л. Использование клмонорма для заместительной гормональной терапии при лечении урогенитальных расстройств. //Акуш. и гин. – 2001. - №1. – С. 42-43.
4. Юренева Д.Б. Постовариэктомический синдром. Лечение препаратом «Климонорм». //Гинекологическая эндокринология. – 2001. – Том 6. - №1. – С. 42-44.
5. Ешимбетова Г.З. Климактерий и принципы заместительной гормональной терапии. Методическое пособие. Ташкент, 2003.
6. Аккер Л.В., Гальченко А.И., Таранина Т.С. Течение постовариэктомического синдрома в постменопаузальном периоде. Особенности метаболических изменений и их коррекция заместительной гормональной терапией. //Акуш. и гин. – 2004. - №5. – С.
7. Каменецкая Г.Я. Терапия депрессивных нарушений при хирургической менопаузе. //Акуш. и гин. – 2005. - №3. – С. 37-40.



IRES

Axmadv Inomjon Nizomitdin O'g'li

O'zbekiston, Samarqand

Ass. Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Kursant: Dustmurodova Zilola Zoxitdin qizi

inomjonakhmadov1994@gmail.com

Annotatsiya

Virus hujayraga kirgandan so'ng, kapsiddan ozod bo'lgan RNK molekulasini hujayrada yetuk virusli nasl paydo bo'lishiga olib keladigan va oxir-oqibat hujayra o'limiga olib keladigan hodisalar zanjirini boshlaydi. Ushbu hodisalar virus oqsillarini sintez qilish bilan boshlanadi, ya'ni hujayra sintez tizimi orqali virus RNKsini sintez qilish bilan. Virusli oqsillarning yaratilishi ko'pincha mRNK hosil bo'lishi darajasida tartibga solinadi. Ushbu bosqichda 40S ribosomal subpartikula mRNK bilan bog'lanadi va uni boshlang'ich kodonga yetguncha 5'-3' yo'nalishda skanerlaydi, bu yerda allaqachon 80s ribosoma yig'ilgan bo'ladi. Ushbu jarayonda turli xil xost oqsillari va CIS ta'sir qiluvchi RNK molekulalari ishtirok etadi. Ko'pgina eukareotik mRNKlar 5' uchida 40S ribosomal subarrachalarni ushlashda ishtirok etadigan qopqoq tuzilishini o'z ichiga oladi. Ushbu turdagi translyatsiyani boshlash uchun barcha kanonik omillar zarur. Skanerlash mexanizmi shuni ko'rsatadiki, ribosoma birinchi Aug kodonida translyatsiyani boshlaydi. Ko'pgina mRNKlar uchun shunday, ammo birinchi AUG kodon, agar u Suboptimal muhitda joylashgan bo'lsa, o'tkazib yuborilishi mumkin. Bunday holda, translyatsiyani boshlash keyingi AUG kodonida boshlanadi. Translyatsiyani boshlashning bunday jarayoni leaky scanning deb nomlanadi; u ko'plab viruslarda uchraydi, bu ularga kodlash maydonini tejashga imkon beradi.

Kalit so'zlar: IRES, RNK, AUG kodon.

Kirish. Pikornaviruslarning mRNKlarida ((+) OC RNK o'z ichiga olgan viruslar) kap.tuzilishi yo'q. 1988 yilda pikornaviruslarning bunday kap.tuzilishi bo'lmagan mRNKlarida sintezni boshlash RNK molekulasining tuzilishi orqali amalga oshirilganligi ko'rsatildi, bu esa sintez apparatini start-kodonga yaqin joyda to'plash imkonini beradi. Ushbu barqaror ikkilamchi tuzilmalar ichki ribosoma ekish joylari (IRES) deb nomlangan. O'shandan beri translyatsiyani boshlashning bunday kap-mustaqil yo'li faol o'rganilmoqda. Ushbu topilma eukareotik ribosoma mRNK



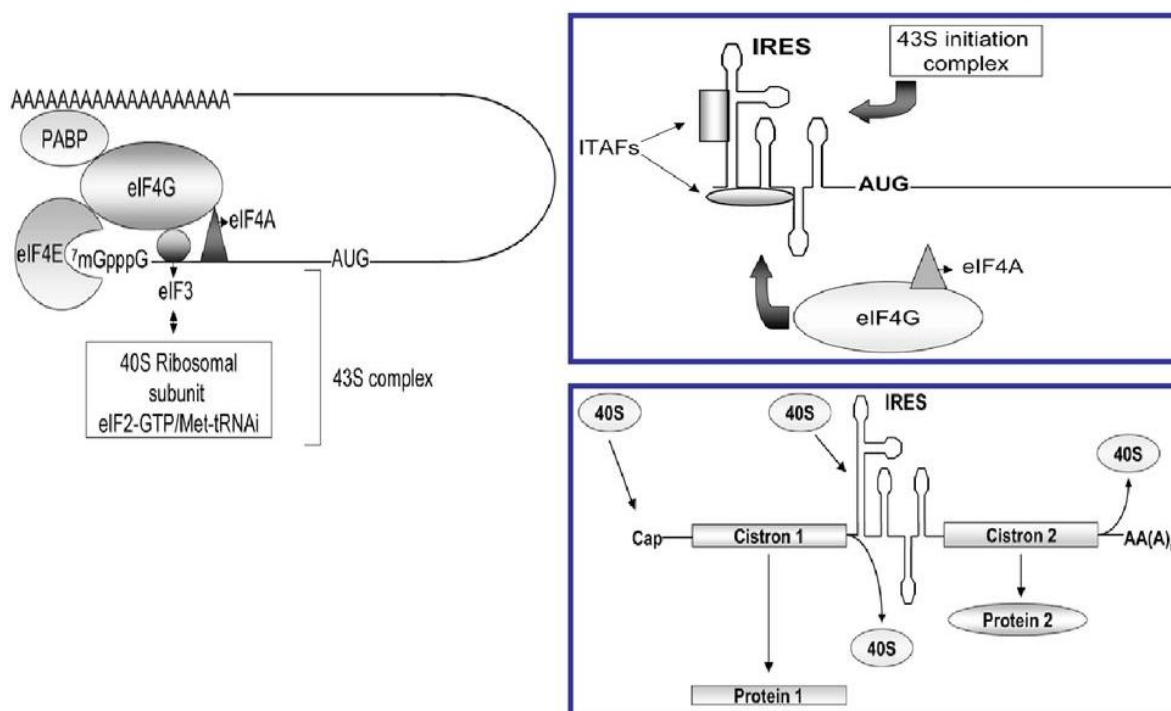
bilan faqat 5'uchida bog'lanishi mumkinligi haqidagi sentezni boshlashning asosiy qoidasini bekor qildi. IRES, qoida tariqasida, 5'-sentez qilinmaydigan hududda joylashgan va ko'pincha juda murakkab ikkilamchi va uchinchi darajali tuzilishga ega. Ushbu elementlar pikornaviruslarda tasvirlanganidan beri ular boshqa ko'plab virusli mRNKlar tarkibida ham topilgan. Iresga bog'liq sentez mexanizmi ba'zi hujayra mRNKlari tomonidan ham qo'llaniladi (bunday mRNKlardan sentez endoplazmatik retikulum stressi, gipoksiya, ozuqa moddalarining etishmasligi, mitoz va hujayra differentsiatsiyasi bilan yuzaga kelishi mumkin bo'lgan capga bog'liq sentez bostirilganda sodir bo'ladi). Yuqorida aytib o'tilgan pikornaviruslarga qo'shimcha ravishda Flaviridae, Retroviridae va Dicistroviridae va Herpesviridae vakillari, ba'zi hasharotlar va o'simlik viruslari, shuningdek hasharotlar va kemiruvchilarning retrotrans pozonlari ichki saytlardan translyatsiya qilishni boshlashlari mumkin.

Biroq, kap.ga bog'liq bo'lgan sentez (skanerlash) boshlanishidan farqli o'laroq, ribosomalarning ichki qo'nishining barcha joylari uchun yagona ishlash mexanizmi yo'qligi ma'lum bo'ldi. Bundan tashqari, aksariyat IRESlar bir-biriga mutlaqo o'xshamaydi: barcha IRES uchun umumiy bo'lgan tuzilish elementi yoki ularning ketma-ketligida sezilarli homologiya topilmadi. Biroq, virusli IRESlarning aksariyati barqaror ikkilamchi va uchinchi darajali tuzilishga ega ekanligi isbotlangan, bu ularning 40S subpartikula bilan samarali bog'lanishiga yordam beradi. Bunday bog'lanish to'g'ridan-to'g'ri bo'lishi mumkin yoki mos ravishda ITAF (IRES trans-acting factors) deb nomlangan boshqa xost hujayra oqsillari bilan birgalikda sentezni boshlashning kanonik omillarining qo'shimcha ishtirokini talab qilishi mumkin. Ehtimol, ba'zi ITAFlar mRNKning 40S kichik zarracha bilan o'ziga xos o'zaro ta'sirida bevosita ishtirok etishi mumkin, ba'zilari esa tegishli funktsional faol IRES konformatsiyalarini barqarorlashtiradi. Virusli mRNKlardan farqli o'laroq, hujayra mRNKlari uchun IRESga bog'liq sentez mexanizmining mavjudligi hali ham qizg'in ilmiy munozaralarga sabab bo'lmoqda.



Natijalar

Virusli IRES kashf etilganidan beri, ularning bir-biriga o'xshamasligi sababli ularni tasniflashda qiyinchiliklar paydo bo'ldi. Biroq, viruslarni, ularning mRNKlarini va uning sintez mexanizmlarini intensiv o'rganish hozirgi kunga qadar bir qator umumiy xususiyatlarni ajratib ko'rsatishga imkon berdi, bu esa ba'zi IRES turlarini boshqalardan aniq ajratib olishga imkon beradi. Hozirgi vaqtda tasniflashga muvaffaq bo'lgan virusli IRES, ularning birlamchi ketma-ketligi va ikkilamchi tuzilishiga qarab, alohida oilalarga bo'linadi: 1-umurtqasizlar disistroviruslarining



intergenik IRESlari (dicistroviridae oilasi; masalan, kriket falaji virusi), 2 – IRES gepatit C (HCV) va unga tegishli hayvonlar viruslari (Flaviridae oilasi) va 3–IRES pikornaviruslari, ular o'z navbatida 5 sinfga (I-V) bo'lingan.

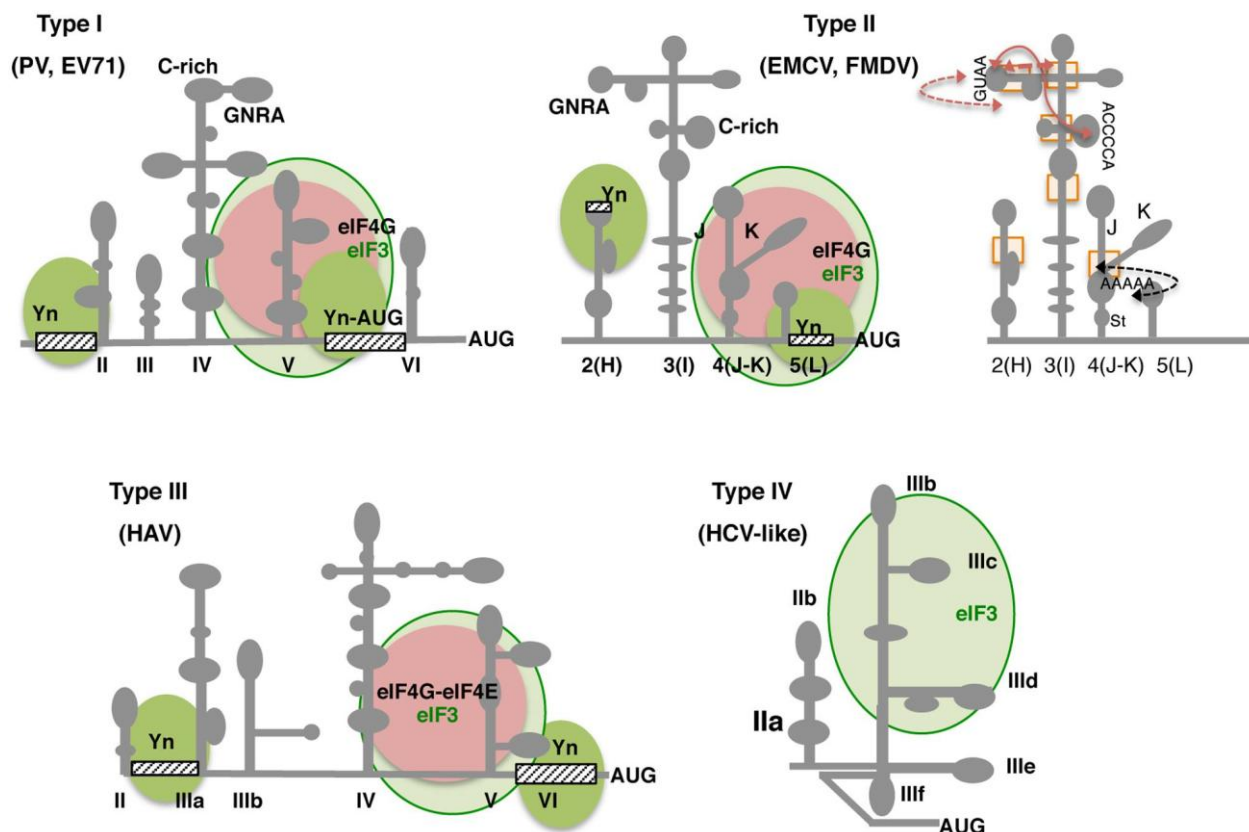
rasm: 1. Birinchi turdagi IRES tuzilishining diagrammasi.

Bundan tashqari, polipurin A va boy IRES (PARS (polypurine a rich sequences) IRES) ajralib turadi. Ushbu turdagi IRES birinchi marta CrTMV tobamovirusida topilgan. Biroq, pikornaviruslarning IRES-ni ko'rib chiqishga qaytaylik. Pikornaviruslarning I turiga enteroviruslar jinsining barcha vakillarining IRESlari va Harkavirus jinsining yagona vakili kiradi. Bunday Iresning uzunligi taxminan 450 n ni tashkil qiladi, u ikkinchi va oltinchi domenlarni o'z ichiga oladi (rasm - 1); 3'uchida u Yn–Xm–AUG ni o'z ichiga oladi, bu erda Yn pirimidin ketma – ketligi ($n \setminus u003d$



8-10 n) va X – u bilan AUG uchlik orasidagi bo'shliq (m \ u003d 18-20 n). Ushbu motif, ehtimol, 5' UTRda ribosomaning qo'nish joyi hisoblanadi. U boshlang'ich kodondan konservativ bo'lmagan bo'shliq bilan ajratilgan (uning uzunligi rinoviruslarda <30 n va poliovirusda >150 n bo'lishi mumkin). Konservativ funksional-muhim nukleotidlar ikkinchi domen negizida, xoch shaklidagi to'rtinchi domenda, shuningdek beshinchi domenda joylashgan. Beshinchi domenning eIF4G va RNK helicase EIF4A bilan o'ziga xos bog'lanishi kompleksning 43s ning IRES bilan bog'lanishini va'da qiladi. Bugungi kunda o'rganilgan barcha I turdagi IRES-larda translyatsiyani boshlash ITAF mavjudligiga bog'liq, ularning ro'yxati hali to'liq aniqlanmagan (rasm - 2).

II turdagi IRES cardiovirus, Aphthovirus, Avisivirus, Cosavirus, Erbovirus, Hunnivirus, Mischivirus, Rosavirus, Parechovirus (Parechovirus A, Parechovirus B), Sicinivirus. bunday Iresning uzunligi ham taxminan 450 n ni tashkil qiladi va 3'uchida Yn-Xm-AUG mavjud, biroq, bu holda AUG kodon boshlang'ich kodon bo'lishi mumkin.



rasm: 2. Tasniflangan virusli Iresning asosiy turlari.

Ushbu turdagi IRES shuningdek beshta domenni (H, I, J–K va L) o'z ichiga oladi, ammo ular birinchi turdagi IRES domenlari bilan hech qanday aloqasi yo'q, i



domenidan tashqari, birinchi turdagi to'rtinchi IRES domenida C-boy pastadir va gnra tetrapetlu mavjud. II turdagi IRES-da translyatsiyani boshlash uchun eIF4G va eIF4A omillarini j–k domenlari bilan maxsus bog'lash kerak. Bunday IRES eif4e va ribosomal skanerlashda ishtirok etuvchi omillarsiz (eIF1 va eIF1A) ishlashi mumkin. Shuning uchun II turdagi IRES birinchi turdan farq qiladi, chunki u umuman ITAFga muhtoj emas (bitta istisno bundan mustasno: ba'zi hollarda hujayra RNKni bog'laydigan oqsil-pirimidin bog'lovchi oqsil (PTB) kerakligi ko'rsatilgan (rasm 2).

Faqat gepatit a virusida III turdagi IRES mavjud, bunday Iresning uzunligi taxminan 410 n ni tashkil qiladi. Ushbu turdagi IRES ketma-ketligi va tarkibiy elementlari bo'yicha birinchi ikkitadan sezilarli darajada farq qiladi. Unda translyatsiyani boshlash samaradorligi Iresning dastlabki ikki turiga qaraganda ancha past. Gepatit a virusining IRES ishlashi uchun eif4e xujayrasi hujayrasining cap-bog'lovchi oqsili kerak, ammo buning sabablari hali to'liq aniq emas (rasm - 2). IV turdagi IRES kobuvirus (Aichi virus C (porcine kobuvirus)), Teschovirus, Sapelovirus, Senecavirus, Tre movirus, Limnipivirus, Megrivirus, Parechovirus (Ferret parechovirus), Pasivirus, Sakobuvirus, Senecavirus va Avihepatovirus jinslarida topilgan. Ushbu turdagi IRES gepatit C virusi IRES (Flaviridae oilasi) bilan juda o'xshash. Ushbu turdagi IRES bilan viruslar to'g'ridan-to'g'ri eif3 va 40S kichik zarralarini bog'laydi, bu esa 48s tashabbuskor kompleksining shakllanishiga yordam beradi. Ular 43s preinitsiator kompleksini mRNK (eIFs 4A, 4B, 4e or 4G) bilan bog'lash yoki skanerlash (eIF1 va eIF1A) uchun zarur bo'lgan omillarga muhtoj emas (rasm 2).

Yaqinda V turdagi IRES ajratildi. U topilgan Leyni tasavvur qiling oscivirus, Kobuvirus (Aichivirus A, Aichivirus B), Salivirus avlodlari. Ushbu turdagi IRES "gibrid": uning Markaziy domeni to'rtinchi turdagi IRES i domeni bilan gomologik, keyingi eif4g bog'lovchi domeni esa II turdagi J IRES domeni bilan gomologik. Virusli poliproteinining boshlang'ich kodoni yn–Xm-AUG motifining bir qismi bo'lib, I domenining barqaror soch tolasida joylashgan. Ushbu IRESlardan sentezni boshlash uchun DHX29, PTB va kanonik omillar to'plamining ATP ga bog'liq RNK helikazining mavjudligi zarur (rasm 2).

Dicistroviruses vakillarining intergenik 180 NT IRES-da sentezni boshlashning eng oddiy mexanizmi (masalan, kriket falaji virusining intergenik IRES). Gepatit C virusining IRES singari, u murakkab trnkgga o'xshash tuzilmani hosil qiladi va ribosomani (p-sayt) to'g'ridan-to'g'ri bog'laydi va eukareotik qo'zg'atuvchi omillarni jalb qilmasdan sentezni boshlaydi. (rasm 2).



Xulosa

Shunday qilib, Enterovirus oilasi juda ko'p miqdordagi viruslarni, shu jumladan odamlar uchun o'ta xavfli viruslarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, ushbu viruslar keng tarqalgan va fizik-kimyoviy omillar ta'siriga yuqori qarshilikka ega.

Adabiyotlar

1. Shavkatovich O. R. Nizomitdin AI EFFECTIVENESS OF THE USE OF OSTEOPLASTIC MATERIAL" STIMUL-OSS" IN SAMARKAND //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 11. – С. 612-617.
2. Nizomitdin A. I. Modern Methods of Odontopreparation for MetalCeramic for Beginner Prosthodontists //Eurasian Medical Research Periodical. – 2023. – T. 18. – С. 98-102.
3. Ахмадов И. Н. Нарушения в системе перекисного окисления липидов при парадантозе. – 2023.
4. Sadriev N., Sanakulov J., Akhmedov I. ANALYSIS OF PROFILE TELERENTGOGRAM AND PLANNING ORTHODONTIC TREATMENT OF DENTAL ANOMALIES AND DEFORMATIONS IN CHILDREN AND ADOLESCENTS USING AUTOMATED EQUIPMENT WITH ELEMENTS ARTIFICIAL INTELLIGENCE" ALLEGRO" //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 9. – С. 69-71.
5. Sanaqulov J., Sadriyev N., Axmadov I. KERAMIK KIRITMANING BOSHQA RESTAVRATSIYA VOSITALARI BILAN SOLISHTIRISH //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 9 Part 2. – С. 22-26.
6. Ахмадов И. Н. КЛИНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И ПРИНЦИПЫ ЛЕЧЕНИЯ АЛЛЕРГИЧЕСКОГО СТОМАТИТА ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ЧАСТИЧНЫХ И ПОЛНЫХ СЪЕМНЫХ ПЛАСТИНОЧНЫХ ПРОТЕЗОВ //ББК. – 2021. – Т. 72. – С. 262.
7. Akhmadov I. et al. VARK DEPARTMENT OF ORTHOPEDIC DENTISTRY //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 10 Part 3. – С. 57-61.
8. Akhmadov I. et al. CERAMIC INLAYS COMPARED TO OTHER RESTORATION PROCEDURES //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 186-191.



9. Sadriev N. et al. DENTAL IMPLANTOLOGY IN THE DIABETIC PATIENTS //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 44-48.

10. Sadriev N. et al. DENTAL IN CHILDREN WITH TRAUMATIC STOMATITIS COMPLEX DENTAL TREATMENT OF DISEASES AND THEIR EVALUATION OF PREVENTION //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 10 Part 3. – С. 62-65.

11. Sadriev N. et al. PREVENTION OF PROSTHETIC DENTISTRY //Бюллетень педагогов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 54-57.

12. Санакулов Ж., Садриев Н., Ахмадов И. КОМПЛЕКСНОЕ ОРТОПЕДО-ХИРУРГИЧЕСКОЕ ЛЕЧЕНИЕ АНОМАЛИЙ И ДЕФОРМАЦИЙ ЗУБОЧЕЛЮСТНОЙ СИСТЕМЫ В СФОРМИРОВАННОМ ПРИКУСЕ С ПРИМЕНЕНИЕМ ЛАЗЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ АННОТАЦИЯ //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 9 Part 2. – С. 27-31.

13. Sadriev N. et al. TISHLARNI PROTEZLASH JARAYONIDA ORTOPEDE STOMATOLOGNING DEONTOLOGIK MUNOSABATGA KIRISHISHI //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 11 Part 3. – С. 109-113.

14. Sadriev N. et al. PANDEMIYA SHAROITIDA STOMATOLOGIK FAVQULODDA VAZIYATLAR BO'YICHA KO'RSATMALAR //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 11 Part 3. – С. 95-99.

15. Ахмадов И. VARK КАФЕДРЫ ОРТОПЕДИЧЕСКОЙ СТОМАТОЛОГИИ //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 9. – С. 132-136.

16. Ахмадов И. КЕРАМИЧЕСКОЙ ИНКРУСТАЦИИ ПО СРАВНЕНИЮ С ДРУГИМИ ВОССТАНОВИТЕЛЬНЫМИ ПРОЦЕДУРАМИ //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 9. – С. 126-131.

17. Nizomitdin A. I. Therapeutic Effect Of Improved Enamel Surface Preparation Technique In The Treatment Of Acute Initial Caries Of Temporary Teeth In Children //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 11. – С. 440-445.

18. Axmadov I., Sanaqulov J. RAQAMLI TISH QOLIPLARI //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2024. – Т. 3. – №. 1 Part 3. – С. 47-51.



19. Ахмадов И., Садриев Н., Санакулов Ж. ЦИФРОВЫЕ СЛЕПКИ ЗУБОВ //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 12 Part 2. – С. 166-171.
20. Sadriev N. et al. ORTHOPEDIST-DENTIST-DEONTOLOGIST IN DENTAL PROSTHETIC SURGERY FACTOR COLLATION //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 12 Part 2. – С. 161-165.
21. Садриев Н., Ахмадов И., Санакулов Д. СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ЭТИОЛОГИИ И ПАТОГЕНЕЗА ЗАБОЛЕВАНИЯ ПАРОДОНТА //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 11 Part 3. – С. 100-108.
22. Ахмадов И. Н. и др. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОПТИМАЛЬНОГО ВЕРТИКАЛЬНОГО ИНДЕКСА //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 18. – №. 2. – С. 129-137.
23. Nizomitdin A. I. et al. DETERMINING THE OPTIMAL VERTICAL INDEX //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 18. – №. 2. – С. 120-128.
24. Ахмадов И. Н. и др. ЛИЦЕВАЯ ДУГА И БЕЗ НЕЕ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 41. – №. 5. – С. 88-98.
25. Nizomitdin A. I. et al. FACE BOW AND WITHOUT IT //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 41. – №. 5. – С. 99-108.
26. Axmadov I. ORTOPEDIK STOMATOLOGIYADA ISHLATILADIGAN TURLI QOLIP OLUVCHI XOM-ASHYOLARNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 126-131.
27. Ахмадов И., Санакулов Ж. НЕДОСТАТКИ И ПРЕИМУЩЕСТВА РАЗЛИЧНЫХ ТЕХНИК ПОЛУЧЕНИЯ СЛЕПКИ ЗУБОВ //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2024. – Т. 3. – №. 1 Part 3. – С. 41-46.
28. Ахмадов И. Н., Санакулов Ж. О. БОРТ //Modern education and development. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 226-240.
29. Nizomitdin O'g'li A. I., Obloberdi O'g'li S. J., Najmiddinovich S. N. БОРТ //Modern education and development. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 250-259.



30. Садриев Н. Н., Ахмадов И. Н., Санакулов Ж. О. ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ЛЕЧЕНИЮ ВОСПАЛИТЕЛЬНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ ПАРОДОНТА У ЛИЦ С ХРОНИЧЕСКИМИ ВИРУСНЫМИ ГЕПАТИТАМИ //Modern education and development. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 241-249.

31. Мусаева Г. А., Ахмадов И. Н., Садриев Н. Н. ПАРОДОНТИТ И ЕГО ЛЕЧЕНИЕ СПОСОБНЫ К ИЗМЕНЕНИЮ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ПАЦИЕНТА //Modern education and development. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 260-273.

32. Akhmadov, Inomjon N. "IMPROVING THE TREATMENT OF VIRAL STOMATITIS IN CHILDREN DURING ENTERIC VIRAL INFECTIONS." *Central Asian Journal of Medicine* 2 (2024): 32-38.

33. Shaxnoza T., Inomjon A. FEATURES OF COPD STRUCTURE IN ELDERLY PATIENTS //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 4. – №. 06. – С. 27-32.

34. Shaxnoza T., Inomjon A. FEATURES OF COPD STRUCTURE IN ELDERLY PATIENTS //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 4. – №. 06. – С. 27-32.

35. Ахмадов И. Н. ЭНТЕРОВИРУСНЫЙ ВЕЗИКУЛЯРНЫЙ СТОМАТИТ //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 34. – №. 1. – С. 170-185.

36. Nizomitdin o'g'li A. I. ENTEROVIRUSLAR //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 34. – №. 1. – С. 200-206.

37. Nizomitdin o'g'li A. I. ENTEROVIRUSLI VEZIKULYAR SТОМАТИТ //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 34. – №. 1. – С. 186-189.



ENTEROVIRUSLAR VA ANTIVIRUS

Axmadv Inomjon Nizomitdin O'g'li

O'zbekiston, Samarqand

Ass. Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Kursant: Dustmurodova Zilola Zoxitdin qizi

inomjonakhmadov1994@gmail.com

Annotatsiya

Enteroviruslar- viruslarning keng tarqalgan o'z ichida RNK saqlagan kichik (kapsid hajmi 15-30 nm) turi. Ushbu viruslar yuqori umurtqalilarga ta'sir qiladi va keng doirasdagi kasalliklarni keltirib chiqaradi. Ular keltirib chiqaradigan kasalliklar qisqa muddatli kasallik sifatida ham namoyon bo'lishi va infektsiyalangan organizmda davolab bo'lmaydigan o'zgarishlarga, markaziy asab tizimining shikastlanishiga, falajga, shish va hatto o'limga olib kelishi mumkin. Aynan shu viruslar poliomyelit epidemiyasining sababi bo'lgan (va hozir ham shunday). Ular, shuningdek, aseptik meningit, enterovirus ensefaliti, enterovirusli vezikulyar stomatit kabi boshqa og'ir, halokatli kasalliklarning sababi bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, oddiy shamollash ham ushbu turdagi viruslarning "xizmati" dir. Enteroviruslar havo tomchilari va/yoki najas-og'iz orqali osonlikcha yuqadi, hatto obyektlar orqali yuqishi mumkin. Bunday kasalliklar holatida juda uzoq muddatli yashirin virus tashuvchisi alohida xavf tug'diradi, bu dunyoning turli burchaklarida enterovirus infektsiyalarining to'satdan epidemiologik tarqalishini ta'minlaydi va ularni nazorat qilishni murakkablashtiradi.

Kalit so'zlar: Enteroviruslar, antivirus, RNK.

Kirish. Enteroviruslarning hayot aylanishiga virusning adsorbsiyasi, genetik materialning qobiqdan chiqishi, RNK sentezsi, virusli oqsillarni qayta ishlash, virusli RNK replikatsiyasi va virus yig'ilishi kiradi. Ushbu bosqichlarning har biri antivirus vositalar ta'sirining maqsadi bo'lishi mumkin.

Natijalar

Enteroviruslarning qobig'i to'rtta virusli oqsildan (VP1–VP4) iborat. Vp1 oqsili enterovirus infektsiyasiga qarshi kurashda eng ko'p ishlatiladigan maqsadlardan biridir. Ko'p miqdordagi moddalar vp1 oqsili bilan o'zaro ta'sir qilish orqali in vitro antivirus ta'sir ko'rsatadi, bu virus zarralarining virusli adsorbsiyasini yoki virusli RNKning konvertdan chiqishini oldini oladi. Virus qobig'i bilan o'zaro ta'sir qiluvchi



antivirus preparatni yaratish bo'yicha eng muvaffaqiyatli tajribalardan biri bu pleconaril. U ko'p sonli enterovirus serotiplarining replikatsiyasini 50% inhibe qildi (garchi u EV A71 da ishlamagan bo'lsa ham). Ushbu preparatni qabul qilish kasallikning rivojlanishini engillashtirishi ko'rsatilgan. Preparatning o'zi bir qator salbiy yon ta'sirga ega bo'lsa-da va hali ham klinik sinov bosqichida bo'lsa-da, u boshqa, samaraliroq va kamroq zaharli antivirus preparatlarni ishlab chiqish uchun asos bo'ldi. Shuningdek, ular keltirib chiqaradigan nojo'ya ta'sirlar tufayli klinik sinovlardan o'tmagan virusli kapsid bilan o'zaro ta'sir qiluvchi boshqa dorilarga asoslangan antivirus vositalarni ishlab chiqish davom etmoqda.

Virusli proteazlar dori vositalarini ishlab chiqishda ham maqsad hisoblanadi. Virusli poliproteinni qayta ishlashda muhim rol o'ynaydigan 2A va 3C oqsillari – pikornavirus proteazlari. Ushbu Roldan tashqari, ular eIF4GI/II cho'zilish omilini parchalash, yadro transportiga aralashish va hujayra splicing va transkripsiya tizimiga hujum qilish orqali master capga bog'liq protein sintezini bekor qiladi. Ko'pgina viruslarning muvaffaqiyatli ko'payishi virusli poliproteinni to'g'ri qayta ishlashga bog'liq. Masalan, poliprotein EVA71 virusli proteazlar tomonidan virusli replikatsiya uchun zarur bo'lgan 4 ta strukturaviy konvert oqsiliga (VP1–VP4) va 7 ta strukturaviy bo'lmagan oqsillarga (2apro, 2b, 2C, 3A, 3B, 3Cpro va 3Dpol) bo'linadi. Sintez paytida 2a proteaz N-uchini VP1 oqsilining C-uchidan ajratadi va shu bilan kapsid oqsilining prekursorini replikativ oqsil prekursoridan ajratadi. Shunga qaramay, 3C proteazini poliproteinni qayta ishlashda ishtirok etadigan asosiy virusli proteaz deb atash mumkin, chunki u virusli poliproteindagi oqsil birikmalarining qolgan joylarini kesish uchun javobgardir.

Alkillovchi moddalar (yodacetamid va n-etilmaliamid) 2a proteaz faolligini kamaytirishi ko'rsatilgan. Kaspaz inhibitorlari, shuningdek, in vitro va in vivo jonli ravishda rinoviruslar va Koksaki virusi 2a proteazini blokirovka qilishi mumkin. Proteaz 3C ga ta'sir qiluvchi ba'zi antivirus vositalar ushbu proteazning substratidan olingan. Ularning aksariyati 3-5 aminokislotadan tashkil topgan peptidlar bo'lib, ularning aldegid guruhlari elektrofil langar bo'lib xizmat qiladi. Ba'zi 3C proteaz peptid ingibitorlari proteaz bilan barqaror, qaytarilmas kovalent aloqalar hosil qilishi uchun o'zgartirilgan. Bunday agentlar SV-a21, CV-B3, EV-A70 va echovirus 11 rinoviruslariga qarshi yuqori antivirus faollikka ega.

Ba'zi alkaloidlar antivirus ta'sirga ega ekanligi ma'lum. Shunday qilib, biologik ta'sirning keng doirasiga ega bo'lgan likorin (Amaryllis oilalarining alkaloidi) polioviruslar va EV-a71 rivojlanishini inhibe qiladi, shu jumladan 2a proteazga ta'sir qiladi.



Rupintrivir dastlab rinovirus proteazining 3C inhibitori sifatida ishlab chiqilgan. Keyinchalik, ushbu preparat picornaviridae oilasining boshqa viruslariga qarshi antivirus faollikni namoyish etdi. Ushbu preparatning hosilalari EV-A71 va CV-A16 enteroviruslarini ham inhibe qilish qobiliyatini ko'rsatdi.

Keyingi guruh virusli RNK replikatsiyasi jarayonida ishtirok etadigan virusli oqsillarga ta'sir qiluvchi yoki virus o'z RNKlarini ko'paytirish uchun foydalanadigan hujayra tizimlariga ta'sir qiluvchi antivirus vositalardir. Virusli RNKning replikatsiyasi turli xil virusli oqsillarni o'z ichiga olgan replikatsiya kompleksi ishtirokida sodir bo'ladi: 2B, 2C, 2bs, 3a, 3B, 3AV, 3SD va 3D. ulardan ba'zilari antivirus vositalar uchun maqsad sifatida sinovdan o'tkazildi. Olingan dorilar juda tor ta'sir doirasi bilan ajralib turardi va shuningdek, nojo'ya ta'sirlardan xoli emas edi. Masalan [5-(3,4-diklorofenil) metilgidantoin] (gidantoin hosilasi) EV-A71 RNK replikatsiyasiga salbiy ta'sir qiladi. Ushbu ta'sir mexanizmi hali o'rganilmagan, ammo, ehtimol, virusli RNKning replikatsiya jarayonining buzilishi, ushbu preparat vp3 kapsid oqsili bilan o'zaro aloqada bo'lib, replikatsiya uchun zarur bo'lgan 2C oqsilining funktsional faolligini bir vaqtning o'zida bloklashi va o'z navbatida VP3 oqsili bilan bevosita o'zaro ta'sir qilishi tufayli yuzaga keladi. Murakkab, BPR-3p012 (2,6-bromo-2-[1-(2,5-dimetil fenil) - 5-metil-1H-pirazol-4-il] xinolin-4-karboksilik kislota) RNKga bog'liq RNK polimeraza virusi (3D) bilan o'zaro ta'sir qiladi, shuningdek EV-A71 RNK sentezsini inhibe qiladi. Ko'pincha virusli RNKning replikatsiya jarayonini buzish qobiliyati bilan bog'liq antivirus faollik allaqachon ma'lum bo'lgan dorivor moddalar va dori-darmonlarga ega, masalan, asosan qizil yonca yoki keng spektrli antifungal itrakonazoldan olingan izoflavon formononetin. Bundan tashqari, vaksinalarni yaratishda ham qo'llaniladigan kodlanmagan tartibga soluvchi mikro RNKlar asosida antivirus preparatlarni yaratish bo'yicha ishlar olib borilmoqda.

Antivirus preparatlar uchun istiqbolli maqsad ribosomaning virusli mRNKga (IRES) ichki qo'nish joyidir. Virusli mRNKning translyatsiyasiz mintaqasining 5' qismi, unda preinitsiator kompleksi hosil bo'ladi, uning sentezsini tartibga solish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Virusli IRES hujayra IRES – dan, qoida tariqasida, yuqori tartibli ikkilamchi tuzilmalar bilan ajralib turadi va ularga sentezni boshlash-translyatsiyani boshlash uchun ishlatiladigan omillar to'plami, shuningdek ko'pincha ITAF ishtirok etish zarurati. Shuning uchun virusli mRNK sentezsini boshlash jarayoni farmakologik ta'sir uchun istiqbolli maqsaddir. Bundan tashqari, ITAFning virusli mRNK bilan o'zaro ta'siriga ta'sir qiluvchi IRES sohasidagi mutatsiyalar virusning to'qima tropizmiga ham ta'sir qilishi isbotlangan. Ba'zi viruslarning



IRESlari o'zlarini chaperonlar sifatida namoyon qilishi mumkin, bu nafaqat virusli mRNK sentezini boshlash bosqichida, balki virusli infektsiyaning rivojlanishiga ta'sir qiladi. Virusli IRES ochilgandan so'ng, ularni terapevtik maqsadlarda ishlatishga urinishlar darhol boshlandi. Asosiy kuchlar IRES tuzilishini o'zgartirib, uni oqsil sintezini boshlash uchun yaroqsiz holga keltiradigan yoki ribosoma, sentezni boshlash omillari yoki ITAF bilan o'zaro ta'sirini buzadigan moddani ishlab chiqishga qaratilgan.

Iresga qaratilgan antivirus vositalarni yaratish yoki qidirish bilan bog'liq yo'nalishlar hozirda faol ishlab chiqilmoqda. Bunday dorilar yoki ularni yaratish uchun asos sifatida quyidagilar ko'rib chiqiladi: komplementar oligonukleotidlar, peptid nuklein kislotalar, "yopiq" nuklein kislotalar, morfolinlar, RNKning qisqa soch iplari, kichik interferent RNKlar, RNK aptamerlari, ribozimlar, Dnkzimlar, peptidlar va past molekulyar og'irlikdagi inhibitorlar.

Tarixiy jihatdan IRESga qaratilgan birinchi agentlar komplementar nukleotidlar bo'lgan. Birinchi urinishlarning aksariyati gepatit C virusi genining ifodalanishining oldini olish bilan bog'liq edi.

Ushbu ishlarda ikkita yondashuv qo'llanilgan. Birinchi holda, qo'shimcha DNK oligonukleotidlari RNASE-N orqali IRESni yo'q qilish uchun yorliq sifatida ishlatilgan, ikkinchisida oligonukleotidlarning DNK dizayni Iresning ribosomani bog'lash qobiliyatini blokirovka qilish uchun ishlab chiqilgan. Afsuski, oxirgi yondashuvda oligonukleotidlarning DNKni etkazib berish samaradorligi, ularning hujayra ichidagi barqarorligi va ba'zi hollarda salbiy yon ta'siri bilan bog'liq bo'lgan bir qator standart kamchiliklar mavjud. Komplementar DNK oligonukleotidlarining barqarorligi va yaqinligini oshirish uchun ularning modifikatsiyalangan analoglari, ya'ni peptid-nuklein kislotalar va "yopiq" nuklein kislotalar ishlab chiqilgan. Biroq, bu etkazib berish, hujayra ichidagi transport va bunday moddalarning toksikligi bilan bog'liq muammolarni hal qilishga imkon bermadi.

Ushbu yo'nalishning rivojlanishi davomida morfolinlar (bir zanjirli DNKga o'xshash komplementar agentlar, hujayraga kirib, bir-birini to'ldiruvchi RNK ketma-ketliklarini sterik blokirovka qilish orqali gen ekspressiyasi darajasini kamaytirishga qodir) tadqiqotchilarning e'tiborini jalb qildi. Ular komplementar oligonukleotidlarning uchinchi avlodini ifodalaydi va allaqachon qabul qilinadigan toksiklik va nukleaza ta'siriga qarshilik darajasiga ega. Morfolin-RNK duplekslari o'xshash DNK–RNK duplekslariga qaraganda ancha barqaror. Morfolinlar maqsadli RNKni sterik tarzda bloklaydi. Ular ba'zi model organizmlarda (masalan, qurbaqalar va zebrafish) gen ekspressiyasini modulyatsiya qilish uchun keng qo'llaniladi. RNK



o'z ichiga olgan viruslarning i tipidagi Iresning saqlanib qolgan joylariga (rinovirus B14, Koksaki virusi B2, poliovirus turi 2 kabi vakillarda) peptid bilan qo'shilgan fosforodiamid morfolin oligomerlari (RRMO) to'plami ishlab chiqilgan. Ushbu moddalar suvda eriydi, nukleazlarga chidamli, hujayralarga samarali kirib boradi va virusli replikatsiyani inhibe qiladi, ularni to'ldiruvchi virusli mRNK bilan dupleks hosil qiladi. Hujayra madaniyatida ular virus titrini bir necha darajaga tushiradilar. RRMO dan foydalanish poliovirus, Koksaki B3 virusi, Ebola virusi va gripp virusi bilan kasallangan tirik qolgan sichqonlarning foizini oshiradi.

Okta-guanidin morfolinlar bilan konjugatsiyalangan (Vivo-morfolinlar (vPMOs)) shuningdek, bir zanjirli DNKga o'xshash komplementar agent hisoblanadi. Bunday moddalar RNK replikatsiyasi va eV-A71 virusi kapsid oqsili sintezi samaradorligini pasaytirishi ko'rsatilgan. Bundan tashqari, bunday moddalar poliovirus va Koksaki A16 virusining rivojlanishiga to'sqinlik qildi.

Yuqorida tavsiflangan texnologiyalar asosida unga iltifot ko'rsatadigan antivirus agent ishlab chiqiladigan virusli mRNK saytini tanlashda ular birinchi navbatda bitta narsaga - bog'lanish uchun potentsial mavjud bo'lgan zanjirli bo'limlarga e'tibor berishadi. Ushbu joylar, qoida tariqasida, turli xil tirnoqlarning apikal halqalarida, oqimda va RNKning ikkilamchi tuzilishining boshqa elementlarida joylashgan.

Antivirus vositalarning yana bir varianti – bu soch turmagi RNK yoki kichik interferent RNKlar. Poliovirus bilan kasallangan sichqon fibroblastlarining kichik interferent RNKlarini transfeksiya qilishda poliovirus replikatsiyasining kuchli inhibatsiyasi sodir bo'ladi. Interferent RNKlar dori vositalarini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin bo'lsa-da, ular yuqorida muhokama qilingan dorilar kabi moddani hujayraga etkazib berishda bir xil muammolarga duch kelishadi. Bunga qo'shimcha ravishda, RNK agentlari salbiy zaryadga ega va hali ham barqaror bo'lib, ularning hujayraga kirishini qiyinlashtiradi. Ushbu to'siqlarni chetlab o'tish uchun liposomalar va polimer nanozarrachalar ularni etkazib berish uchun ishlatiladi. Bundan tashqari, Interferent RNKlar yana bir muhim kamchilikka ega: ular protein kinaz k ni faollashtirishi mumkin, bu esa translatatsiyani boshlash omili 2 alfa subbirlikning fosforillanishi orqali hujayra oqsillarining sentezsini inhibe qilishga olib keladi. Shu sababli, hozirgi vaqtda oligonukleotid agentlarining DNKsidan foydalanishga asoslangan yondashuvlar hujayra ichidagi barqarorligi va maqsadli virusli RNKga nisbatan yuqori afinaligi tufayli yanada istiqbolli deb hisoblanadi.



Antivirus vositalarning navbatdagi varianti ribozim bilan bog'liq ribozimlar, Dnkzimlar yoki RNK aptameralardir. DNKzimlar-bu RNK molekulasidagi fosfodiester bog'lanishini parchalashi mumkin bo'lgan katalitik DNK molekulalari. Sintetik ribozimlarga qaraganda ularni olish osonroq va ular ham barqarorroq. Interferent RNKlardan farqli o'laroq, Dnkzimlar protein kinaz k ni faollashtirmaydi, chunki ribozimlar va Dnkzimlar virusli IRESni o'ziga xos tarzda inhibe qilishi mumkin, shuning uchun ular IRESga bog'liq sentez boshlanishi bilan viruslarga qarshi kurashishga qaratilgan terapevtik dorilarni ishlab chiqish uchun yaxshi asosdir.

Peptid ingibitorlari va kichik molekulalar tibbiyotda faol qo'llaniladi. Odatda bunday peptidlarning uzunligi 5 dan 40 gacha aminokislotalarni tashkil qiladi. Ular to'liq o'lchamdagi oqsillarning funktsional faol qismlarini nusxalashadi, ular asosida ular aslida yaratilgan. Kichik o'lchamlari tufayli ular maqsadli RNK bilan bog'lanib, allaqachon shakllangan funktsional komplekslarni yo'q qilishlari mumkin. Bunday peptidlarning bir nechtasi gepatit C IRES blokerlari sifatida ishlab chiqilgan bo'lib, ular la-autoantigenning RNKni taniydigan motividan olingan va la ning gepatit C IRES bilan bog'lanishini oldini oladi. Biroq, La nafaqat gepatit C uchun, balki ko'plab virusli va uyali IRES uchun ITAF hisoblanadi, Shuning uchun bunday peptidlar gepatit C virusiga xos bo'lmaydi.

Peptidlarning proteazlar ta'siriga hujayra ichidagi qarshiligi muammosini hal qilish uchun ularning tarkibiga tabiiy bo'lmagan aminokislotalar kiritiladi (hosil bo'lgan birikmalar peptidomimetika deb ataladi). Peptid agentlarini hujayralarga etkazib berish uchun liposomalar va polimer nanozarrachalar ishlatiladi yoki membrana orqali o'tishga yordam beradigan peptidga oqsil domeni tikiladi. Peptidlarni hujayralarga etkazib berishning muqobil usuli gen terapiyasida virusli vektorlar tomonidan transduksiya so'ng hujayralardagi to'g'ridan-to'g'ri induksiya bo'lishi mumkin.

Xulosa

Shunday qilib, Enterovirus oilasi juda ko'p miqdordagi viruslarni, shu jumladan odamlar uchun o'ta xavfli viruslarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, ushbu viruslar keng tarqalgan va fizik-kimyoviy omillar ta'siriga yuqori qarshilikka ega. Hozirgi vaqtda afzal qilingan terapevtik dorilar kichik molekulalardir. Endi berilgan xususiyatlarga ega kichik molekulalar kutubxonalarini yaratish uchun yangi yondashuvlar mavjud. Kombinatorial kimyo yordamida bir-biriga yaqin bo'lgan tarkibiy analoglarning katta kutubxonalari yaratiladi, keyinchalik ular biologik skriningga yuboriladi. Ko'p urinishlar virusli IRESni o'chirishga qodir bo'lgan kichik



molekulalarni ishlab chiqishga qaratilgan. Natijada ba'zi kichik molekulalar – potentsial antivirus terapevtik vositalar paydo bo'ldi. Masalan, quinakrin hosilasi (9-amioakridin) poliovirusning hujayrasiz tizimda va infektsiyalangan hela hujayra madaniyatida sentezsini inhibe qilishi ko'rsatildi, bu esa uni keyingi tadqiqotlar uchun istiqbolli qiladi. Faqat bitta molekulalar klinik sinovlarga etib boradi. Ammo barcha muvaffaqiyatsizliklarga qaramay, ushbu yondashuv hali ham eng istiqbolli yondashuvlardan biri sifatida qaralmoqda.

Adabiyotlar:

1. Shavkatovich O. R. Nizomitdin AI EFFECTIVENESS OF THE USE OF OSTEOPLASTIC MATERIAL" STIMUL-OSS" IN SAMARKAND //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 11. – С. 612-617.
2. Nizomitdin A. I. Modern Methods of Odontopreparation for MetalCeramic for Beginner Prosthodontists //Eurasian Medical Research Periodical. – 2023. – Т. 18. – С. 98-102.
3. Ахмадов И. Н. Нарушения в системе перекисного окисления липидов при парадантозе. – 2023.
4. Sadriev N., Sanakulov J., Akhmedov I. ANALYSIS OF PROFILE TELERENTGOGRAM AND PLANNING ORTHODONTIC TREATMENT OF DENTAL ANOMALIES AND DEFORMATIONS IN CHILDREN AND ADOLESCENTS USING AUTOMATED EQUIPMENT WITH ELEMENTS ARTIFICIAL INTELLIGENCE" ALLEGRO" //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 9. – С. 69-71.
5. Sanaqulov J., Sadriyev N., Axmadov I. KERAMIK KIRITMANING BOSHQA RESTAVRATSIYA VOSITALARI BILAN SOLISHTIRISH //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 9 Part 2. – С. 22-26.
6. Ахмадов И. Н. КЛИНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И ПРИНЦИПЫ ЛЕЧЕНИЯ АЛЛЕРГИЧЕСКОГО СТОМАТИТА ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ЧАСТИЧНЫХ И ПОЛНЫХ СЪЕМНЫХ ПЛАСТИНОЧНЫХ ПРОТЕЗОВ //ББК. – 2021. – Т. 72. – С. 262.
7. Akhmadov I. et al. VARK DEPARTMENT OF ORTHOPEDIC DENTISTRY //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 10 Part 3. – С. 57-61.



8. Akhmadov I. et al. CERAMIC INLAYS COMPARED TO OTHER RESTORATION PROCEDURES //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 186-191.

9. Sadriev N. et al. DENTAL IMPLANTOLOGY IN THE DIABETIC PATIENTS //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 44-48.

10. Sadriev N. et al. DENTAL IN CHILDREN WITH TRAUMATIC STOMATITIS COMPLEX DENTAL TREATMENT OF DISEASES AND THEIR EVALUATION OF PREVENTION //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 10 Part 3. – С. 62-65.

11. Sadriev N. et al. PREVENTION OF PROSTHETIC DENTISTRY //Бюллетень педагогов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 54-57.

12. Санакулов Ж., Садриев Н., Ахмадов И. КОМПЛЕКСНОЕ ОРТОПЕДО-ХИРУРГИЧЕСКОЕ ЛЕЧЕНИЕ АНОМАЛИЙ И ДЕФОРМАЦИЙ ЗУБОЧЕЛЮСТНОЙ СИСТЕМЫ В СФОРМИРОВАННОМ ПРИКУСЕ С ПРИМЕНЕНИЕМ ЛАЗЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ АННОТАЦИЯ //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 9 Part 2. – С. 27-31.

13. Sadriev N. et al. TISHLARNI PROTEZLASH JARAYONIDA ORTOPEDE STOMATOLOGNING DEONTOLOGIK MUNOSABATGA KIRISHISHI //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 11 Part 3. – С. 109-113.

14. Sadriev N. et al. PANDEMIYA SHAROITIDA STOMATOLOGIK FAVQULODDA VAZIYATLAR BO'YICHA KO'RSATMALAR //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 11 Part 3. – С. 95-99.

15. Ахмадов И. VARK КАФЕДРЫ ОРТОПЕДИЧЕСКОЙ СТОМАТОЛОГИИ //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 9. – С. 132-136.

16. Ахмадов И. КЕРАМИЧЕСКОЙ ИНКРУСТАЦИИ ПО СРАВНЕНИЮ С ДРУГИМИ ВОССТАНОВИТЕЛЬНЫМИ ПРОЦЕДУРАМИ //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 9. – С. 126-131.

17. Nizomitdin A. I. Therapeutic Effect Of Improved Enamel Surface Preparation Technique In The Treatment Of Acute Initial Caries Of Temporary Teeth In Children //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 11. – С. 440-445.



18. Axmadov I., Sanaqulov J. RAQAMLI TISH QOLIPLARI //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2024. – Т. 3. – №. 1 Part 3. – С. 47-51.
19. Ахмадов И., Садриев Н., Санакулов Ж. ЦИФРОВЫЕ СЛЕПКИ ЗУБОВ //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 12 Part 2. – С. 166-171.
20. Sadriev N. et al. ORTHOPEDIST-DENTIST-DEONTOLOGIST IN DENTAL PROSTHETIC SURGERY FACTOR COLLATION //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 12 Part 2. – С. 161-165.
21. Садриев Н., Ахмадов И., Санакулов Д. СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ЭТИОЛОГИИ И ПАТОГЕНЕЗА ЗАБОЛЕВАНИЯ ПАРОДОНТА //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 11 Part 3. – С. 100-108.
22. Ахмадов И. Н. и др. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОПТИМАЛЬНОГО ВЕРТИКАЛЬНОГО ИНДЕКСА //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 18. – №. 2. – С. 129-137.
23. Nizomitdin A. I. et al. DETERMINING THE OPTIMAL VERTICAL INDEX //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 18. – №. 2. – С. 120-128.
24. Ахмадов И. Н. и др. ЛИЦЕВАЯ ДУГА И БЕЗ НЕЕ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 41. – №. 5. – С. 88-98.
25. Nizomitdin A. I. et al. FACE BOW AND WITHOUT IT //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 41. – №. 5. – С. 99-108.
26. Axmadov I. ORTOPRDIK STOMATOLOGIYADA ISHLATILADIGAN TURLI QOLIP OLUVCHI XOM-ASHYOLARNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 126-131.
27. Ахмадов И., Санакулов Ж. НЕДОСТАТКИ И ПРЕИМУЩЕСТВА РАЗЛИЧНЫХ ТЕХНИК ПОЛУЧЕНИЯ СЛЕПКИ ЗУБОВ //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2024. – Т. 3. – №. 1 Part 3. – С. 41-46.
28. Ахмадов И. Н., Санакулов Ж. О. ВОРТ //Modern education and development. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 226-240.



29. Nizomitdin O'g'li A. I., Obloberdi O'g'li S. J., Najmiddinovich S. N. BOPT //Modern education and development. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 250-259.
30. Садриев Н. Н., Ахмадов И. Н., Санакулов Ж. О. ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ЛЕЧЕНИЮ ВОСПАЛИТЕЛЬНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ ПАРОДОНТА У ЛИЦ С ХРОНИЧЕСКИМИ ВИРУСНЫМИ ГЕПАТИТАМИ //Modern education and development. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 241-249.
31. Мусаяева Г. А., Ахмадов И. Н., Садриев Н. Н. ПАРОДОНТИТ И ЕГО ЛЕЧЕНИЕ СПОСОБНЫ К ИЗМЕНЕНИЮ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ПАЦИЕНТА //Modern education and development. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 260-273.
32. Akhmadov, Inomjon N. "IMPROVING THE TREATMENT OF VIRAL STOMATITIS IN CHILDREN DURING ENTERIC VIRAL INFECTIONS." *Central Asian Journal of Medicine* 2 (2024): 32-38.
33. Shaxnoza T., Inomjon A. FEATURES OF COPD STRUCTURE IN ELDERLY PATIENTS //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 4. – №. 06. – С. 27-32.
34. Shaxnoza T., Inomjon A. FEATURES OF COPD STRUCTURE IN ELDERLY PATIENTS //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 4. – №. 06. – С. 27-32.
35. Ахмадов И. Н. ЭНТЕРОВИРУСНЫЙ ВЕЗИКУЛЯРНЫЙ СТОМАТИТ //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 34. – №. 1. – С. 170-185.
36. Nizomitdin o'g'li A. I. ENTEROVIRUSLAR //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 34. – №. 1. – С. 200-206.
37. Nizomitdin o'g'li A. I. ENTEROVIRUSLI VEZIKULYAR SТОМАТИТ //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 34. – №. 1. – С. 186-189.



ENTEROVIRUSLAR KELTIRIB CHIQRADIGAN KASALLIKLAR

Axmadv Inomjon Nizomitdin O'g'li

O'zbekiston, Samarqand

Ass. Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Kursant: Dustmurodova Zilola Zoxitdin qizi

inomjonakhmadov1994@gmail.com

Annotatsiya

Enteroviruslar- viruslarning keng tarqalgan o'z ichida RNK saqlagan kichik (kapsid hajmi 15-30 nm) turi. Ushbu viruslar yuqori umurtqalilarga ta'sir qiladi va keng doirasdagi kasalliklarni keltirib chiqaradi. Ular keltirib chiqaradigan kasalliklar qisqa muddatli kasallik sifatida ham namoyon bo'lishi va infeksiyalangan organizmda davolab bo'lmaydigan o'zgarishlarga, markaziy asab tizimining shikastlanishiga, falajga, shish va hatto o'limga olib kelishi mumkin. Aynan shu viruslar poliomieliit epidemiyasining sababi bo'lgan (va hozir ham shunday). Ular, shuningdek, aseptik meningit, enterovirus ensefaliti, enterovirusli vezikulyar stomatit kabi boshqa og'ir, halokatli kasalliklarning sababi bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, oddiy shamollash ham ushbu turdagi viruslarning "xizmati" dir. Enteroviruslar havo tomchilari va/yoki najas-og'iz orqali osonlikcha yuqadi, hatto obyektlar orqali yuqishi mumkin. Bunday kasalliklar holatida juda uzoq muddatli yashirin virus tashuvchisi alohida xavf tug'diradi, bu dunyoning turli burchaklarida enterovirus infeksiyalarining to'satdan epidemiologik tarqalishini ta'minlaydi va ularni nazorat qilishni murakkablashtiradi.

Kalit so'zlar: Enteroviruslar, Poliomieliit, AUG kodon.

Kirish. Dastlab, odamning enterovirus infeksiyalari ichak viruslari keltirib chiqaradigan o'tkir yuqumli kasalliklar deb ta'riflangan. Poliomieliit deb ataladigan polioviruslar (enterovirusning ba'zi serotiplari) keltirib chiqaradigan infeksiyalarni alohida guruhga ajratish odatiy holdir. Biz avvalroq polioviruslarni va ularning virusli taksonomiyadagi hozirgi holatini ko'rib chiqdik. Ular keltirib chiqaradigan kasallik qadimgi Misrda ma'lum bo'lgan.

Natijalar

1840 yilda nemis ortoped Geyn (J. von Heine) poliomieliitni mustaqil kasallik deb aniqladi va 1890 yilda shved pediatri Medin (O. Medin) ushbu kasallikning tarqalishining epidemik rasmiga asoslanib, uning yuqumli xususiyatga ega ekanligini



taklif qildi. Poliomieliit odatda 5 yoshgacha bo'lgan bolalarga ta'sir qiladi. Afsuski, poliomieliit uchun o'ziga xos antivirus davolash mavjud emas, faqat oldini olish mumkin. Ushbu kasallik bir nechta klinik shakllarga ega.

Abortiv shakl asab tizimining shikastlanishining klinik belgilarisiz davom etadi, poliomieliitning bu shakli kichik kasallik (kichik kasallik) deb ham ataladi, chunki u nisbatan oson kechadi, taxminan bir hafta davom etadi va qoida tariqasida tiklanish bilan tugaydi.

Paralitik bo'lmagan (meningeal) shakl poliovirus sabab bo'lgan seroz meningitdir. Kasallik meningeal simptomlarning to'liq to'plamiga ega abortiv shaklga qaraganda ancha og'irroq. Biroq, u to'liq tiklanish bilan umuman qulay kursga ega.

Poliomieliitning eng xavfli paralitik shakli. Shu bilan birga, kasallikning noqulay rivojlanishi bilan ilgari tavsiflangan shakllar ham ushbu shaklga o'tishi mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, kasallikning ushbu shakli bemorlarning atigi 1 foizida rivojlanadi. Kasallik tezda davom etishi mumkin, bir necha soat ichida asab tizimining shikastlanishi natijasida umumiy falaj paydo bo'lishi mumkin. Qayta tiklash davri 2 yilgacha davom etishi mumkin, shundan so'ng doimiy falaj, kontrakturalar, deformatsiyalar mavjud bo'lgan oqibatlar bosqichi kuzatiladi. Qaytarilmas falaj (odatda oyoqlar) o'rtacha 200 ta holatdan birida uchraydi, shu bilan birga falajning keyingi rivojlanishi va uning nafas olish mushaklariga tarqalishi tufayli ushbu guruh bemorlarining o'lim darajasi 10% ga etadi.

Paralitik shakl, o'z navbatida, bir nechta navlarga yoki shakllarga ega.

Paralitik poliomieliitning o'murtqa shakli eng keng tarqalgan bo'lib, umurtqa pog'onasining asosan lumber qalinlashuvining shikastlanishi bilan tavsiflanadi. Servikal va boshqa bo'limlarning orqa miyasiga kamroq ta'sir qiladi. Bunday holda, servikal va torakal orqa miya segmentlarining shikastlanishi eng xavflidir, chunki u nafas olish mushaklarining falajiga va nafas olish buzilishiga olib kelishi mumkin. Diafragma falaji ayniqsa shu ma'noda xavflidir.

Pontin shakli Varoli ko'prigi shikastlanganda paydo bo'ladi. U izolyatsiya qilingan yoki orqa miya (Ponto-orqa miya shakli) yoki medulla oblongata (Ponto-bulbar shakli) shikastlanishi bilan birlashtirilishi mumkin. Yuz mushaklarining falaji bilan tavsiflanadi. Ko'pgina bemorlarda ularning funktsiyalari to'liq tiklanadi, bu odatda kasallikning 10-14 kunida boshlanadi.

Bulbar shakli paralitik poliomieliit holatlarining taxminan 10-15 foizida uchraydi. Bunday holda, bulbar yoki glossofaringeal nervlar ta'sir qiladi. Kasallik tez davom etadi va juda og'ir umumiy holat bilan tavsiflanadi. Tegishli mushak



guruhlarining falajining tez rivojlanishi xarakterlidir. Faringeal falaj (tanglay va farenks mushaklarining shikastlanishi) rivojlanishi mumkin, bu nafas olishning buzilishiga, yuqori nafas yo'llarining tupurik, shilliq va shilliq-yiringli sekretiya bilan tiqilib qolishiga olib keladi. Ilgari poliomiyeletitning ushbu faringeal shakli yuqori o'lim bilan tavsiflangan edi, ammo hozirgi vaqtda tez va to'g'ri parvarish qilingan faringeal falaj nuqsonlarsiz tiklanish bilan qulay prognozga ega bo'lishi mumkin. Ba'zi bemorlarda faringeal falaj boshqa kasalliklar (o'murtqa, magistral) bilan birlashtiriladi. Laringeal falajning bir vaqtda rivojlanishi mumkin (laringeal mushaklar va ligamentlarning shikastlanishi). Ushbu falajning o'tkir shakli to'satdan bo'g'ilish va siyanozga olib kelishi mumkin. Bulbar poliomiyeletit bilan nafas olish markazining shikastlanishi ritm va nafas olish tezligining buzilishi, nafas olishning patologik shakllarining paydo bo'lishi bilan rivojlanishi mumkin. Nafas olishning buzilishi vazomotor (vazomotor) va vegetativ kasalliklar bilan birga keladi. Vazomotor (vazomotor) markazning erta shikastlanishi bilan qon bosimi pasayishi va yurak tutilishi natijasida o'lim paydo bo'lishi mumkin. Poliomiyeletitning ushbu shakli keltirib chiqaradigan o'lim holatlarining taxminan yarmida o'tkir interstitsial miokardit aniqlangan.

Poliomiyeletitning juda kam uchraydigan ensefalit shakli, shuningdek, o'lim ehtimoli yuqori. Ushbu shaklda kasallik tez o'tadi, chalkashlik tezda o'sib boradi, ahmoqlik va komaga aylanadi.

Homilador ayollarda poliomiyeletit holatini alohida ko'rib chiqing. Homiladorlikning birinchi yarmidagi kasallik, agar infektsiya keyinroq sodir bo'lsa, tushish yoki erta tug'ilishga olib kelishi mumkin. Biroq, homiladorlik davrida poliomiyeletit bilan kasallangan ayollarning aksariyati o'z vaqtida va tug'ruq operatsiyalarisiz tug'ilishi mumkin. Xomilaga, qoida tariqasida, yuqumli jarayonning to'g'ridan-to'g'ri o'tishi emas, balki intoksikatsiya va gipoksiya ta'sir qiladi. Nafas olish buzilishi kasallikning o'tkir bosqichidan keyin ham, homila uchun ham, homilador ayolning o'zi uchun ham davom etadigan xavfni oshiradi.

Poliomiyeletit epidemiyasi 19-asrning oxiridan beri juda keng tarqalgan. 20-asrning o'rtalarida poliomiyeletitga qarshi vaktsinalar paydo bo'ldi va keng qo'llanila boshlandi. 1988 yilda Jahon Sog'liqni saqlash Assambleyasi 2000 yilga kelib poliomiyeletitni global yo'q qilish vazifasini qo'ydi. Emlashdan keng foydalangan holda faol profilaktika choralari kasallanish darajasini 99 foizga kamaytirdi (1988 yilga nisbatan). Hozirgi vaqtda faqat Afg'oniston va Pokiston poliomiyeletit epidemiyasi xavfini yuqori darajada saqlab kelmoqda. 2013 yilda Abu-Dabidagi



(BAA) emlash bo'yicha global sammitda 2018 yilgacha poliomielitni yo'q qilishning yangi strategik rejasi taqdim etildi.

Birinchi marta poliomielit bo'lmagan enterovirus infeksiyasi tufayli kelib chiqqan kasallik haqida ishonchli ma'lumot 1856 yilga to'g'ri kelishi mumkin. Aynan shu yili Islandiyada plevrodiniya epidemiyasi 1874 yilda tasvirlangan. Ushbu kasallikka bag'ishlangan birinchi nashr 1872 yilda Norvegiya tibbiyot jurnalida birinchi marta doktor Daae (Daae A.) doktor Xomannga (Homann C.) "drangedalda yuqumli yo'l bilan tarqaladigan o'tkir mushak revmatizm epidemiyasi" deb nomlangan xabar chop etilgan. Ushbu kasallikning Norvegiya nomi Bamble kasalligi (Bamble kasalligi) (u birinchi marta topilgan joy nomi bilan). Keyinchalik bu infeksiya Bornholm kasalligi deb nomlandi (Daniyaning Bornholm oroli nomi bilan), hozirda esa epidemik mialgiya deb nomlanadi. Kasallik odatda Koksaki b viruslari, kamdan-kam hollarda Koksaki a viruslari va echovirusning ba'zi serotiplari tufayli yuzaga keladi va yuqori qorin va ko'krak mushaklarining miyozitiga, isitma, bosh og'rig'iga olib keladi. Prognoz odatda ijobiydir-bemor 7-8 kun ichida tiklanadi. Shu bilan birga, asoratlari (shu jumladan, kamdan – kam hollarda-aseptik meningit) og'ir oqibatlariga olib kelishi mumkin, hatto o'limga olib keladi.

Virusli miyoperikardit. Bu miyokardit va perikarditning kombinatsiyasi bo'lib, yurak mushagining yallig'lanishi va yurak seroz membranasining yallig'lanish shikastlanishida namoyon bo'ladi. Chaqaloqlarda asosan miyokardit belgilari, bolalar va kattalarda esa perikardit rivojlanadi. Agar davolanish noto'g'ri yoki kech boshlangan bo'lsa, bu kasallik o'limga olib kelishi mumkin. Bizni qiziqtirgan enterovirus infeksiyalari nuqtai nazaridan miyoperikarditning keng tarqalgan sababi coxsackie B viruslari yoki coxsackie A va B viruslari bilan birgalikda infeksiya bo'lib, echoviruslar ham kasallikning sababi bo'lishi mumkin.

Kasallik aniq alomatlarisiz davom etishi mumkin yoki ko'krak og'rig'i, bosh aylanishi, umumiy zaiflik, aritmiya, yurak etishmovchiligi, isitma, diareya, tomoq og'rig'i bilan kechishi mumkin. Qo'llar va oyoqlar ham shishishi mumkin. Ba'zida miyoperikardit to'satdan ongni yo'qotishiga olib keladi, bu noto'g'ri yurak ritmi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bolalarda nafas olish qiyinlashishi mumkin. Virusli miyoperikardit o'tkir miokard infarktga aylanishi mumkin.

O'tkir gemorragik kon'yunktivit yoki enterovirus gemorragik kon'yunktivit – bu o'ta yuqumli oftalmik infeksiya bo'lib, u birinchi marta 1969-1970 yillarda o'zini namoyon qildi, bu aniq giperemiya, xemoz, ko'zlardagi og'riqlar, fotofobiya, seroz-yiringli oqindi, subkonjunktival qon ketish bilan kechadi. Ushbu alomatlar umumiy simptomlar fonida yuzaga keladi (preperitoneal limfa tugunlarining adenopatiyasi,



bosh og'rig'i, isitma, traxeobronxit va boshqalar). Qayta tiklash odatda 7-10 kun ichida sodir bo'ladi. O'tkir gemorragik kon'yunktivitning qo'zg'atuvchisi enterovirus 70 va coxsackie A24 virusidir.

Enterovirus infeksiyalarining eng keng tarqalgan ko'rinishi-bu o'ziga xos bo'lmagan febril kasalliklar ("non-specific febrile illness"). Qoida tariqasida, bunday infeksiyalar juda oson toqat qilinadi va bir hafta ichida yo'qoladi. Bunday holda, kasallik ikki bosqichda davom etishi mumkin. Shuningdek, past xavfli enterovirus infeksiyalariga rinoviruslar keltirib chiqaradigan va nazofaringit deb ataladigan o'tkir respirator virusli infeksiyalar (orvi), rinofaringit, rinovirus infeksiyasi, rinonazofaringit, epifaringit yoki oddiy shamollash kiradi. Biroq, ba'zi respirator enterovirus infeksiyalari (masalan, enterovirus 68 sabab bo'lgan) jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin, bu esa jiddiy asoratlarga olib keladi, masalan, pnevmoniya shaklida.

Aseptik meningit - bu har qanday yoshdagi odamlarga ta'sir qiladigan virusli yuqumli kasallik, ammo 30 yoshdan kichik odamlar ko'proq kasal bo'lishadi. Ushbu kasallikning eng keng tarqalgan sababi poliovirus bo'lmagan enteroviruslar, ya'ni Koksaki viruslari B, Koksaki viruslari a, echoviruslar, enterovirus 69 va enterovirus 73. Infeksion paytida miya membranasi ta'sirlanadi, bemorlarda bosh og'rig'i, isitma, mushak og'rig'i, qorin og'rig'i, qattiq oksipital mushaklar, yorug'likka sezgirlik, toshma, ko'ngil aynishi va qayt qilish, diareya, tomoq og'rig'i, yo'tal bo'lishi mumkin. Qoida tariqasida, bu kasallik qulay prognozga ega va 7-10 kun ichida oqibatlarsiz o'tib ketadi, ammo, ayniqsa yangi tug'ilgan chaqaloqlarda infeksiya fokal nevrologik kasalliklar va konvulsiyalar bilan ensefalitik ko'rinishlarga qadar rivojlanishi mumkin. Bunday holda, prognoz yurak etishmovchiligi yoki jigar shikastlanishidan kelib chiqadigan o'limga qadar juda salbiy bo'lishi mumkin. Shuningdek, enterovirus A71 infeksiyasi bolalarda Markaziy asab tizimining bunday yuqumli shikastlanishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bunday holda, kasallik ancha og'irlashadi va sekin falaj va ildiz ensefalitiga olib kelishi mumkin.

Herpetik tomoq og'rig'i-bu asosan Koksaki a viruslari keltirib chiqaradigan va 3 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolalarga ta'sir qiladigan o'tkir yuqumli kasallik. Enterovirus a71 ham ushbu kasallikka olib kelishi mumkin. Herpetik tonzillitning o'ziga xos alomati yumshoq tanglayda, bodomsimon bezlarda, shuningdek farenksning orqa devorida seroz tarkibga ega pufakchalar – pufakchalar. Ular kichik o'lchamlarga ega va tashqi tomondan Herpetik lezyonga o'xshaydi. Odatda, pufakchalar tezda ochiladi, qobiq hosil bo'lishi bilan quriydi va keyin davolanadi. Bakterial infeksiya qo'shilganda ular yiringlashi yoki yaralanishi mumkin. Kasallik



isitma, bosh og'rig'i, burunning oqishi, tuprikning ko'payishi, kuchli tomoq og'rig'i, giperemiya va mintaqaviy limfa tugunlarini palpatsiya qilishda og'riq kabi umumiy alomatlar fonida davom etadi. Odatda, kasallik bir necha kun ichida yo'qoladi.

Enterovirus vesikulyar stomatit (qo'l-oyoq-og'iz sindromi, ingl. Qo'l, oyoq va og'iz kasalliklari, HFMD) - Koksaki a, b va enterovirus a71 viruslari keltirib chiqaradigan o'tkir yuqumli kasallik. Asosan 10 yoshgacha bo'lgan bolalar kasal. Biroq, bu kasallik kattalarda ham kuzatilishi mumkin.

Kulučka muddati taxminan 3-6 kun davom etadi. Prodromal davrda (12 dan 36 soatgacha) bemorlarda yo'tal, tomoq og'rig'i, umumiy bezovtalik, ishtahani yo'qotish kabi alomatlar kuzatiladi. Shundan so'ng, qo'llar, oyoqlar va og'iz bo'shlig'ida vesikulyar toshmalar paydo bo'ladi. Qulay kurs bilan Pro kasalligi 5-7 kun davom etadi.

Biroq, ba'zida (odatda infeksiya enterovirus a71 tufayli kelib chiqqan bo'lsa), u bir qator og'ir nevrologik asoratlar bilan birga bo'lishi mumkin, masalan, ensefalit, meningit va falaj poliovirus infeksiyasiga o'xshash. Kasallikning bu shakli juda og'ir va o'lim darajasi yuqori. Shunday qilib, 2008 yildan 2012 yilgacha Xitoyda 7 miliondan ortiq kasallik qayd etilgan, shu bilan birga 2457 kishi vafot etgan.

Enterovirus ensefaliti enterovirus infeksiyasining taxminan 5 foizida uchraydi. Ushbu og'ir nevrologik kasallikning sababi Koksaki a va b viruslari, echoviruslar, shuningdek enterovirus a71. Kasallik miyaning yallig'lanishi bo'lib, isitma, qusish, bosh og'rig'i, letargiya bilan birga keladi. Ongning buzilishi, konvulsiyalar, xatti-harakatlarning o'zgarishi, parez mumkin. Kasallikning og'ir kechishi komaga olib kelishi mumkin. Bolalarda o'tkir serebellar ataksiya, kichik motorli tutilishlar, gemikoreya kuzatilishi mumkin. Yallig'lanishning lokalizatsiyasiga qarab enterovirus ensefalitlarining bir nechta klinik turlari mavjud: ildiz, serebellar, yarim shar. Eng maqbul serebellar shakli bo'lib, unda odatda to'liq tiklanish kuzatiladi. Shunga qaramay, enterovirus ensefaliti o'limga olib keladigan kasallikdir. Enterovirus a71 infeksiyasidan kelib chiqadigan ensefalitlar, qoida tariqasida, ildiz klinik ko'rinishiga ega va yuqori o'limga ega.

Poliomiyelitga o'xshash kasalliklar, poliovirus bo'lmagan etiologiyaning o'tkir sust falaji, poliomyelit bo'lmagan etiologiyaning o'tkir paralitik poliomyelit – poliomyelitga o'xshash alomatlarga ega, ammo boshqa enteroviruslar, ya'ni enteroviruslar 68-71, Koksaki viruslari va echoviruslar keltirib chiqaradigan kasalliklar. Ushbu kasalliklarga asosan bolalar moyil. Kasallikning eng og'ir shakllari, qoida tariqasida, enterovirus A71 tufayli yuzaga keladi. Kasallikning og'ir



shakllarida rivojlanayotgan Markaziy asab tizimining shikastlanishi, poliomielitda bo'lgani kabi, o'limga qadar o'ta og'ir oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Enterovirus infektsiyalari nafaqat odamlar uchun xavflidir, ko'plab hayvonlar turlari, ayniqsa yuqori sutemizuvchilar uchun ham sezgir. Hayvonlarning enterovirus infektsiyalari nafaqat bizning uy hayvonlari hayotini murakkablashtirishi, balki chorvachilik bilan bog'liq qishloq xo'jaligining barcha sohalariga katta zarar etkazishi mumkin. Enterovirus etiologiyasining og'ir gastroenterit holatlari, yuqtirilgan yosh hayvonlarning 50% o'limiga olib keladi, sanoat qushlarida kuzatiladi. Chorvachilik sanoat hayvonlari (masalan, cho'chqalar) orasida yuqori o'limga olib keladigan enterovirus infektsiyalari tarqalishidan aziyat chekmoqda. Bundan tashqari, noyob yoki yo'qolib ketish xavfi ostida bo'lgan yovvoyi tabiat turlarining butun populyatsiyalari ushbu yuqumli kasalliklar qurboni bo'lishi mumkin. Hatto delfinlar ham enterovirus infektsiyalariga moyil. Shunday qilib, ushbu kasalliklarga qarshi kurash juda katta ahamiyatga ega.

Enterovirus infektsiyasini erta tashxislash, so'ngra antivirus terapiya bemorlarda jiddiy asoratlarni paydo bo'lishining oldini oladi. Hozirgi vaqtda yuqori samarali va keng qo'llaniladigan anti-enterovirus preparatlari mavjud emas, shuning uchun enterovirus infektsiyalariga qarshi kurashda bemorning umumiy holatini engillashtirish, bakterial infektsiyalarga qarshi kurashish va mumkin bo'lgan asoratlarga qarshi kurashishga qaratilgan bir qator protseduralar qo'llaniladi. Aslida, bemorning immun tizimi virusli infektsiyani engishga majbur. Shuning uchun enterovirus infektsiyalarini davolash uchun yuqori samarali antivirus vositani ishlab chiqishga qat'iy ehtiyoj bor.

Xulosa

Enterovirus infektsiyasini erta tashxislash, so'ngra antivirus terapiya bemorlarda jiddiy asoratlarni paydo bo'lishining oldini oladi. Hozirgi vaqtda yuqori samarali va keng qo'llaniladigan anti-enterovirus preparatlari mavjud emas, shuning uchun enterovirus infektsiyalariga qarshi kurashda bemorning umumiy holatini engillashtirish, bakterial infektsiyalarga qarshi kurashish va mumkin bo'lgan asoratlarga qarshi kurashishga qaratilgan bir qator protseduralar qo'llaniladi. Aslida, bemorning immun tizimi virusli infektsiyani engishga majbur. Shuning uchun enterovirus infektsiyalarini davolash uchun yuqori samarali antivirus vositani ishlab chiqishga qat'iy ehtiyoj bor.



Adabiyotlar:

1. Shavkatovich O. R. Nizomitdin AI EFFECTIVENESS OF THE USE OF OSTEOPLASTIC MATERIAL" STIMUL-OSS" IN SAMARKAND //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 11. – С. 612-617.
2. Nizomitdin A. I. Modern Methods of Odontopreparation for MetalCeramic for Beginner Prosthodontists //Eurasian Medical Research Periodical. – 2023. – Т. 18. – С. 98-102.
3. Ахмадов И. Н. Нарушения в системе перекисного окисления липидов при парадантозе. – 2023.
4. Sadriev N., Sanakulov J., Akhmedov I. ANALYSIS OF PROFILE TELERENTGOGRAM AND PLANNING ORTHODONTIC TREATMENT OF DENTAL ANOMALIES AND DEFORMATIONS IN CHILDREN AND ADOLESCENTS USING AUTOMATED EQUIPMENT WITH ELEMENTS ARTIFICIAL INTELLIGENCE" ALLEGRO" //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 9. – С. 69-71.
5. Sanaqulov J., Sadriyev N., Axmadov I. KERAMIK KIRITMANING BOSHQA RESTAVRATSIYA VOSITALARI BILAN SOLISHTIRISH //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 9 Part 2. – С. 22-26.
6. Ахмадов И. Н. КЛИНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И ПРИНЦИПЫ ЛЕЧЕНИЯ АЛЛЕРГИЧЕСКОГО СТОМАТИТА ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ЧАСТИЧНЫХ И ПОЛНЫХ СЪЕМНЫХ ПЛАСТИНОЧНЫХ ПРОТЕЗОВ //ББК. – 2021. – Т. 72. – С. 262.
7. Akhmadov I. et al. VARK DEPARTMENT OF ORTHOPEDIC DENTISTRY //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 10 Part 3. – С. 57-61.
8. Akhmadov I. et al. CERAMIC INLAYS COMPARED TO OTHER RESTORATION PROCEDURES //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 186-191.
9. Sadriev N. et al. DENTAL IMPLANTOLOGY IN THE DIABETIC PATIENTS //Бюллетень студентов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 44-48.
10. Sadriev N. et al. DENTAL IN CHILDREN WITH TRAUMATIC STOMATITIS COMPLEX DENTAL TREATMENT OF DISEASES AND THEIR



EVALUATION OF PREVENTION //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 10 Part 3. – С. 62-65.

11. Sadriev N. et al. PREVENTION OF PROSTHETIC DENTISTRY //Бюллетень педагогов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 54-57.

12. Санакулов Ж., Садриев Н., Ахмадов И. КОМПЛЕКСНОЕ ОРТОПЕДО-ХИРУРГИЧЕСКОЕ ЛЕЧЕНИЕ АНОМАЛИЙ И ДЕФОРМАЦИЙ ЗУБОЧЕЛЮСТНОЙ СИСТЕМЫ В СФОРМИРОВАННОМ ПРИКУСЕ С ПРИМЕНЕНИЕМ ЛАЗЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ АННОТАЦИЯ //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 9 Part 2. – С. 27-31.

13. Sadriev N. et al. TISHLARNI PROTEZLASH JARAYONIDA ORTOPEDE STOMATOLOGNING DEONTOLOGIK MUNOSABATGA KIRISHISHI //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 11 Part 3. – С. 109-113.

14. Sadriev N. et al. PANDEMIYA SHAROITIDA STOMATOLOGIK FAVQULODDA VAZIYATLAR BO'YICHA KO'RSATMALAR //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 11 Part 3. – С. 95-99.

15. Ахмадов И. VARK КАФЕДРЫ ОРТОПЕДИЧЕСКОЙ СТОМАТОЛОГИИ //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 9. – С. 132-136.

16. Ахмадов И. КЕРАМИЧЕСКОЙ ИНКРУСТАЦИИ ПО СРАВНЕНИЮ С ДРУГИМИ ВОССТАНОВИТЕЛЬНЫМИ ПРОЦЕДУРАМИ //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 9. – С. 126-131.

17. Nizomitdin A. I. Therapeutic Effect Of Improved Enamel Surface Preparation Technique In The Treatment Of Acute Initial Caries Of Temporary Teeth In Children //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 11. – С. 440-445.

18. Axmadov I., Sanaqulov J. RAQAMLI TISH QOLIPLARI //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2024. – Т. 3. – №. 1 Part 3. – С. 47-51.

19. Ахмадов И., Садриев Н., Санакулов Ж. ЦИФРОВЫЕ СЛЕПКИ ЗУБОВ //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 12 Part 2. – С. 166-171.

20. Sadriev N. et al. ORTHOPEDIST-DENTIST-DEONTOLOGIST IN DENTAL PROSTHETIC SURGERY FACTOR COLLATION



//Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 12 Part 2. – С. 161-165.

21. Садриев Н., Ахмадов И., Санакулов Д. СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ЭТИОЛОГИИ И ПАТОГЕНЕЗА ЗАБОЛЕВАНИЯ ПАРОДОНТА //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 11 Part 3. – С. 100-108.

22. Ахмадов И. Н. и др. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОПТИМАЛЬНОГО ВЕРТИКАЛЬНОГО ИНДЕКСА //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 18. – №. 2. – С. 129-137.

23. Nizomitdin A. I. et al. DETERMINING THE OPTIMAL VERTICAL INDEX //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 18. – №. 2. – С. 120-128.

24. Ахмадов И. Н. и др. ЛИЦЕВАЯ ДУГА И БЕЗ НЕЕ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 41. – №. 5. – С. 88-98.

25. Nizomitdin A. I. et al. FACE BOW AND WITHOUT IT //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 41. – №. 5. – С. 99-108.

26. Axmadov I. ORTOPEDIK STOMATOLOGIYADA ISHLATILADIGAN TURLI QOLIP OLUVCHI XOM-ASHYOLARNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 126-131.

27. Ахмадов И., Санакулов Ж. НЕДОСТАТКИ И ПРЕИМУЩЕСТВА РАЗЛИЧНЫХ ТЕХНИК ПОЛУЧЕНИЯ СЛЕПКИ ЗУБОВ //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2024. – Т. 3. – №. 1 Part 3. – С. 41-46.

28. Ахмадов И. Н., Санакулов Ж. О. ВОРТ //Modern education and development. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 226-240.

29. Nizomitdin O'g'li A. I., Obloberdi O'g'li S. J., Najmiddinovich S. N. ВОРТ //Modern education and development. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 250-259.

30. Садриев Н. Н., Ахмадов И. Н., Санакулов Ж. О. ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ЛЕЧЕНИЮ ВОСПАЛИТЕЛЬНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ ПАРОДОНТА У ЛИЦ С ХРОНИЧЕСКИМИ ВИРУСНЫМИ ГЕПАТИТАМИ //Modern education and development. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 241-249.



31. Мусаева Г. А., Ахмадов И. Н., Садриев Н. Н. ПАРОДОНТИТ И ЕГО ЛЕЧЕНИЕ СПОСОБНЫ К ИЗМЕНЕНИЮ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ПАЦИЕНТА //Modern education and development. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 260-273.

32. Akhmadov, Inomjon N. "IMPROVING THE TREATMENT OF VIRAL STOMATITIS IN CHILDREN DURING ENTERIC VIRAL INFECTIONS." *Central Asian Journal of Medicine* 2 (2024): 32-38.

33. Shaxnoza T., Inomjon A. FEATURES OF COPD STRUCTURE IN ELDERLY PATIENTS //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 4. – №. 06. – С. 27-32.

34. Shaxnoza T., Inomjon A. FEATURES OF COPD STRUCTURE IN ELDERLY PATIENTS //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 4. – №. 06. – С. 27-32.

35. Ахмадов И. Н. ЭНТЕРОВИРУСНЫЙ ВЕЗИКУЛЯРНЫЙ СТОМАТИТ //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 34. – №. 1. – С. 170-185.

36. Nizomitdin o'g'li A. I. ENTEROVIRUSLAR //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 34. – №. 1. – С. 200-206.

37. Nizomitdin o'g'li A. I. ENTEROVIRUSLI VEZIKULYAR SТОМАТИТ //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2024. – Т. 34. – №. 1. – С. 186-189.



UDK:633.174
**SOCHMA USULDA EKILGANPIYOZNING FENOLOGIK VA
HOSILDORLIK KO`RSATKICHLAR (Amudaryo tumanida olib borildi)**

D.Hayitboyev¹

Yuldashev Suxrobjon²

¹*Qorqalpog`iston qishloq xo`jaligi va agrotexnologiyalar
instituti assistenti,*

²*Qorqalpog`iston qishloq xo`jaligi va agrotexnologiyalar
instituti 3-kurs talabasi*

Annotatsiya; Piyozni ekish usullari va ularning afzaliklari hamda ularni yangi usularda hosildorligini ko`paytirish usullari. Urug` sarfi va ularni ko`chatlari orqali ekish samaradorligi.

Kalit so`zlar. Piyozni ekish usullari, ekish muddatlari, ulardan samarali foydalanish, oziq-ovqat xafsiqliklarni taminlash hamda tuproq sutrukturasini yaxshilash.

Navlar	Piyozning daslabki unib chiqish vaqti (kun)	Piyoz birinchi chinbarg chiqarishi (kun)	Piyoz o`simligining o`rtacha bo`yi (sm)	1 donna piyoz og`irligi (gr)	Piyozning umumiy hosildorligi (sentnerda)	Piyozning chiqidsiz hisobi %
Kaba-132 st	7	18	58	120	250	71
Karatol	6	17	56	125	262	68
Oqdur	5	17	58	117	254	67
Lione F ₁	8	20	52	113	241	67
Volf F ₁	9	21	52	111	238	63
Qizil piyoz	8	16	53	117	212	64

Ikkinchi usulda esa piyozni ko`chatlab ekish uchun birinchi navbatda yerni yaxshilab tayyorlash kerak. Bunda bahorda yaxshilab sug`orish va baronalash agrotexnik tadbirlar amalga oshirildi. Shunda bemalal piyoz ko`chatini o`tqazsak ham bo`ladi. Piyoz ko`chatidan 22-aprel sanasida o`tkazildi.



1-jadval

Piyoz ko`chatining fenalogik va hosildorlik ko`rsatkichlari
(Amudaryo tumanida)

Navlar	Ko`chatning to`liq tutganligi(kun)	Ko`chatning bo`yi(sm)	1dona piyoz og`irligi(gr)	Piyozning umumiy hosildorligi(t)
Kaba-132 (st)	5	46	147	24,4
Karatol	5	49	170	28,7
Oqdur	5	44	164	23,5
Lione F1	6	42	112	19,3
Volf F1	6	41	114	17,7
Qizil piyoz	6	45	140	21

Bunda ham 5 ta nav jumladan standart Kaba-132, Koratol, Oqdur, Lione va Volf navlarni tajriba sifatida ekildi. Piyozlar qator orasi 20x15 tuplar orasi qilib ko`chirib chiqildi. Ko`chatlar 5-6 kunda tutib ketdi va ularni yaxshilab suv berib meniral o`g`it berishimiz kerak bo`ladi. Piyozlarning o`sib rivojlanishi juda yaxshi bo`ldi. Tutib ketgandan keyin ikki haftadan ya`ni 11-may sanasida fenologik o`lchov tadbirlarini o`tkazildi unga ko`ra standart Kaba-132 navining bo`yi 46 sm, Karatol navining bo`yi 49 sm, Oqdur navi bo`yi 44 sm, Lione navining bo`yi

42 sm va Volf navining bo`yi 41 smni tashkil qildi. Ko`chat ekilgan vaqtdan 60-65 kun o`tgandan keyin bosh boylashni boshladi. To`liq pishish esa 20-iyul sanasiga to`g`ri keldi piyozlar yi`g`ishtirib olindi.

Bu tajribam natijasida piozlarning fenalogik kuzatishda yaxshi o`sib rivojlangan hamda Karatol navi bo`ladi hosildorlikda yuqori natijani ko`rsatdi. Masalan erta tutib ketgan Karatol navi bo`ldi boshqalari esa keyin qaddini tikladi va keyingi ikkinchi o`rini egalagan standart nav Kaba-132 navi bo`ldi.

Bu navi ko`chat tayyorlashda juda qulay nav barg tuzilishlari yirik ko`chat qilib ko`chirish ancha qulay. Piyozchalari xam yirik va suvni boshqa navlarga



nisbatan kam talab qiladi. Vegetatsiya davri ham 130-140 kuni talab qiladi ekan. Bizning iqlim sharoitga moslasha oladi va ekishni tavsiya qilib qolaman.

Uchunchi o`rinni egalagan piyoz bu `Oq dur navi bo`ladi. Bu piyoz navi esa o`shish rivojlanish esa Karatol va Kaba-132 navlariga nisbatan pastroq natijani ko`rsatdi. Lekin bu navning afzaligi saqllovchanlik jihatidan boshqa piyozlarga qarganda juda chidamli nav buni ham ekishni tavsiya qilib qolaman. Chunki bizlarda uzoq saqlanadigan piyoz navlari xam kerak. Oq dur piyozi uzoq vaqt saqlanganda o`zining xususiyatini yo`qotmaydi shu jihatdan ustun turadi.

Volf va Lione navlar ham yaxshi ko`rsatkichlarni ko`rastdi va Qoraqolpog`iston tuproq-iqlim sharoitida ekishni tavsiya qilaman.

Piyozchalar orqali ekish; Piyozchalarni erta bahorda ekish yaxshi tamoni erta barra piyoz olish imkoni paydo bo`ladi. Bilamiz bahor faslida sabzavot mahsulotlarga talab juda yuqori bo`ladi va shu talabni qondirish uchun barra piyozlarni erta yetishtirishimiz kerak bo`ladi. Bu piyozchalarni yerga ko`chirgandan keyin 35-kunda tayyor bo`ladi. Mening ilmiy mavzuyim piyoz ekish usullari bo`ldanligi sababli piyozchalarni ham ekib ko`rildi.

Ekish vaqtim 5-mart sanasida piyozchalarni ko`chirib chiqildi. Piyozchalar j tez o`sdi ekan bir haftada ko`k maysalarini ko`rsatib o`sa boshladi. Lekin tez-tezdan suvg`orilib turildi piyozchalari juda namlikga talabchan bo`ladi ekan.

Xulosa Piyozchalar orqali erta bahorda ekildi (15.03) bunda pizchalari bilan ekilganda erta ko`k barra piyoz tayyor bo`ladi ekan. Ekgan vaqtdan boshlab 35-kunda barra piyoz tayyor bo`ldi. Uning bo`yi uzunligi (40-45 sm) atrofida bo`ldi. Lekin bosh baylash jarayoni juda sust rivojlandi. Faqat bu usulda yaxshi barra piyoz olish va sifatli urug` olish mumkin ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zuev V.I, Asatov. Sh.I.O. Qadixodjaev, Ataxadjaev A. A. ‘Himoyalangan yer sabzavotchiligi” T-2018
2. Zuev V.I, Asatov. Sh.I.O. Qadixodjaev, Ataxadjaev A. A.”Sabzavotchilik” Toshkent-2008
3. G.T.Erejepova, A.S.Abdigapbarov, N.N. Ismoilova “Sabzavotchilik”N., “Bilim”2024. O`quv qo`lanma.



RAQAMLI ZAMON VA MILLIY ETNOMADANIYATNING UYG'UNLIGI
СОЧЕТАНИЕ ЦИФРОВОЙ ЭПОХИ И НАЦИОНАЛЬНОЙ
ЭТНОКУЛЬТУРЫ
THE COMBINATION OF DIGITAL AGE AND NATIONAL
ETHNOCULTURE

Iskandarova Oqiljon Shavkat qizi

Andijon davlat pedagogika instituti ijtimoiy gumanitar fanlar va san'at fakulteti
Milliy g'oya ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqola raqamli texnologiyalar davrida milliy etnomadaniyatning saqlanishi, rivojlanishi va ommalashuvi masalalariga bag'ishlangan. Unda raqamli platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va virtual muhitning xalq madaniyati va an'analarini global miqyosda targ'ib qilishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarning milliy qadriyatlarni saqlash va ulardan samarali foydalanish borasidagi imkoniyatlari hamda ehtimoliy xavf-xatarlari yoritilgan.

Аннотация: Данная статья посвящена вопросам сохранения, развития и популяризации национальной этнокультуры в эпоху цифровых технологий. В нем анализируется значение цифровых платформ, социальных сетей и виртуальных сред в продвижении национальной культуры и традиций в глобальном масштабе. Также выделены возможности и потенциальные опасности цифровых технологий с точки зрения сохранения национальных ценностей и их эффективного использования.

Abstract: This article is devoted to the preservation, development and popularization of national ethnoculture in the era of digital technologies. It analyzes the importance of digital platforms, social networks and virtual environments in the promotion of national culture and traditions on a global scale. Also, the opportunities and potential dangers of digital technologies in terms of preserving national values and their effective use are highlighted.

Kalit so'zlar: Etnomadaniyat, virtual, globallashuv, raqamli texnologiyalar, an'ana, qadriyat, jamiyat, madaniyat, Facebook, Instagram, Tik Tok, Sivilizatsiya, ijtimoiy, Ilmiy.

Ключевые слова: Этнокультура, виртуальная, глобализация, цифровые технологии, традиция, ценности, общество, культура, Facebook, Instagram, Tik Tok, Цивилизация, социальная, Научная.



Key words: Ethnoculture, virtual, globalization, digital technologies, tradition, value, society, culture, Facebook, Instagram, Tik Tok, Civilization, social, Scientific.

Kirish: Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida milliy madaniyatni saqlash va rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir. Milliy etnomadaniyat – bu xalqning an’anaviy qadriyatlari, urf-odatlari, til va san’atning o’ziga xosligini aks ettiruvchi muhim boylikdir. Raqamli texnologiyalar ushbu boyliklarni nafaqat saqlash, balki yangi avlodlarga yetkazish uchun samarali vositaga aylanmoqda. Shu sababli, raqamli zamon va, milliy etnomadaniyatning uyg’unligi haqida so’z yuritish ahamiyatlidir.

Ma’lumki, boqiy qadriyatlar inson, millat, jamiyat hayoti va faoliyati uchun muhim sanalgan, qadriyatlar shakillanishini ifodalaydigan tushunchadir. Oila, mahalla, ijtimoiy institutlar va davlatlar, ona tili, din avlodlar o’rtasidagi vorislik, tarixi va tarixiy xotira, tinchlik, barqarorlik, ozodlik va faravonlik kabi hech qachon o’z qadrini yo’qotmaydigan eng yuksak ta’limot va tamoyillar hammamiz uchun abadiy qadriyatlar sifatida namoyon bo’ladi.

Bugungi yangilanayotgan jamiyatimiz ko’hna tarix, boy ilmiy meros, rang barang madaniyat, o’ziga xo urf- odat va an’analari bilan jahon sivilizatsiyasiga munosib hissa qo’shgan xalqimizning milliy tiklanishi bilan bog’liq rivojlanish bosqishi sharoitida yashamoqda. Istiqlool o’tmishdan meros bo’lib otgan barcha moddiy va ma’naviy boyliklarga yangicha nigoh bilan qarash yalpi milliy tiklanish umummilliylik ma’naviy islohatlarning amalga oshirishga asos yaratadi. Ushbu islohatlar milliy ong, milliy madaniyat, milliy o’zlikni anglash, milliy qadriyatlarni, milliy til, milliy g’urur singari millatni millat qilafigan fazilatlar va xislatlarni tiklash hamda ularning milliy mazmunini yangi sharoitda yanada boyitish imkonini beradi.

Milliy madaniyatni rivojlantirish borasida ko’plab chora tadbirlar amalga oshirilgan. Xususan mamlakatimiz prezidenti ham nutuqlaridan birida:

“Aholi, xususan yoshlarning madaniy saviyasini yuksaltirish, ularni milliy va umumbashariy madaniyatning eng yaxshi namunalaridan bahramand etish, shu asosda ma’naviy yetuk, barkamol shaxslarni tarbiyalash, yosh iste’dodegalarining qobiliyati va salohiyatini ro’yobga chiqarish borasida keng ko’lamli ishlar amalga oshirildi” deb aytib o’tgan muxtaram prezidentimiz.

Asosiy qism:

1. Raqamli texnologiyalarning milliy etnomadaniyatni saqlashdagi ro’li :



Raqamli arxivlar: Milliy madaniyatning turli ko`rinishlarini saqlash uchun raqamli arxivlar yaratilmoqda. Bu arxivlarda xalq og`zaki ijodi, kuy-qo`shiqlar, xalq amaliy san`ati namunalarini to`plash va tizimlashtirish imkoniyati mavjud.

Virtual muzeylar: Virtual platformalar orqali madaniy meros obidalari, xalq san`ati va hunarmandchilik mahsulotlarini ommaga namoyish qilish kengaymoqda. Masalan, Samarqand, Buxoro shaxarlari haqidagi virtual ekskursiyalar.

2. Ijtimoiy tarmoqlar va milliy madaniyatning ommalashuvi;

Global auditoriyaga yetkazish: Facebook, Instagram, Tik Tok kabi platformalarda milliy raqslar, kiyimlar va kuylarni namoyish etish orqali dunyoga tanitmoqda. Masalan, o`zbek milliy kuylarini namoyish etish orqali yoshlar o`rtasida ommalashmoqda.

3. Raqamli texnologiyalarning etnomadaniyatga ijobiy va salbiy ta`siri;

Ijobiy ta`siri: Madaniy merosni global miqyosda tanitish.

Madaniy o`zlikni yo`qotmasdan, zamonaviylikka moslashish imkoniyati.

Salbiy ta`siri: Madaniyatning tijoratlashuvi va an`anlarning o`z mazmunini yo`qotish xavfi.

Globallashtirish natijasida kichik madaniy guruhlarining yo`q bo`lib ketishi.

4. Raqamli platformalarda milliy madaniyatni rivojlantirish strategiyalari.

Milliy kontent yaratish va uni tarqatish qo`llab-quvvatlash.

Yoshlarni milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirishda faol ishtirokini rag`bantlantirish.

Milliy madaniyatni o`rganish uchun onlayn kurslar va loyihalarni tashkil etish.

O`zbekistonda milliy madaniyat kunlari ham tashkil etilsa maqsadga muvofiq bo`lar edi. Chunki ma`naviyat va ma`rifat davlat va xalqning bugungi va ertangi tinch, farovon hayotida muhim o`rin tutadi. To`g`ri, davlat ravnaqiga rivojlangan mamlakatlarning ilm-fan, texnika, iqtisodiy jihatdan yutuqlaridan andoza olish mumkin. Biroq madaniyat va ma`naviyat borasida bu mumkin emas. O`zlikni saqlab, rivojlantirib borgan xalq chin ma`noda mustaqil va baxtli bo`la oladi.

Xulosa:

Milliy madaniyatni zamonaviylik bilan uyg`unlashtirish, yosh avlodni xalq an`analariga yaqinlashtirish va raqamli vositalar orqali milliy madaniyatni targ`ib qilish orqali biz har bir insonni milliylikka undashimiz mumkin. Raqamli zamon milliy etnomadaniyatning asrash va rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarni taqdim etadi. Ushbu jarayonda milliy qadriyatlarni raqamli vositalar orqali ommalashtirish, yosh avlod ongiga singdirish, shu bilan birga ularning asl mazmunini yo`qotmaslik



muhim ahamiyatga ega. Raqamli dunyo va milliy madaniyatning uyg'unligi- bu zamonaviy texnologiyalar yordamida madaniyatni yangi bosqichga olib chiqishning eng samarali usulidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Etnomadaniyat darslik “ijtimoiy fanlar kafedrası” Andijon 2024
2. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev nutqlaridan
3. Abdullayeva Nasiba Arabovna .“Etnomadaniyat” bo'yicha o'quv-qo'llanma 2022



FUQAROLIK-HUQUQIY MUNOSABATLARIDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI

Iskandarova Oqiljon Shavkat qizi

*Andijon davlat pedagogika instituti Milliy g'oya ma'naviyat
asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Fuqarolik huquqi-bu shaxslar o'rtasidagi mulk , shartnomalar, meros shaxsiy huquqlar va majburiyatlar kabi munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy soha. Fuqrolik-huquqiy munosabatlar- bu shaxslar va tashkilotlar o'rtasidagi huquqiy munosabatlar bo'lib, ular asosan mol-mulk shartnoma va boshqa ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi. Jamiyatning rivojlanishi bilan bu munosabatlar murakkablashib, turli xil muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu maqolada fuqarolik- huquqiy munosdabatlarda keng uchraydan muammolar va ularning yechimlari haqida so'z yuritamiz.

Abstract: Civil law is a legal field that regulates relations between individuals such as property, contracts, inheritance, personal rights and obligations. Civil-legal relations are legal relations between individuals and organizations, which mainly regulate property, contracts and other social relations. With the development of society, these relations become more complicated and cause various problems. In this article, we will talk about common problems in civil-legal relations and their solutions.

Аннотация: Гражданское право – это правовая область, регулирующая отношения между физическими лицами, такие как имущество, договоры, наследование, личные права и обязанности. Гражданско-правовые отношения – это правоотношения между физическими лицами и организациями, которые регулируют главным образом собственность, договоры и другие общественные отношения. С развитием общества эти отношения усложняются и вызывают различные проблемы. В этой статье мы поговорим о типичных проблемах в гражданско-правовых отношениях и их решениях. Аннотация: Гражданское право – это правовая область, регулирующая отношения между физическими лицами, такие как имущество, договоры, наследование, личные права и обязанности. Гражданско-правовые отношения – это правоотношения между физическими лицами и организациями, которые регулируют главным образом собственность, договоры и другие общественные отношения. С развитием общества эти отношения усложняются и вызывают различные



проблемы. В этой статье мы поговорим о типичных проблемах в гражданско-правовых отношениях и их решениях.

Kalit so‘zlar: Fuqarolik, huquq, mulk, sud, neusto‘yka, notarial, bir darcha, konstitutsiya, abitraj, mediatsiya, shartnoma, meros, davlat, qonun, jamiyat.

Key words: Citizenship, law, property, court, neustoyka, notary, one-stop shop, constitution, arbitration, mediation, contract, inheritance, state, law, society.

Ключевые слова: Гражданство, право, собственность, суд, неустойчивка, нотариус, единое окно, конституция, арбитраж, посредничество, договор, наследование, государство, право, общество.

Kirish: Fuqarolik-huquqiy munosabatlar har bir insonning kundalik hayotida muhim ahamiyatga ega. Ular mulk, mehnat, oilaviy aloqalar, shartnomalar, meros va boshqa turli masalalar bo‘yicha huquq va majburiyatlarni belgilaydi. Ushbu munosabatlar huquqiy asosda tartibga solinmasa, ijtimoiy nizolar yuzaga kelishi va jamiyatda tartibsizliklar vujudga kelishi mumkin. Shu sababli fuqarolik-huquqiy munosabatlarning qonuniy va adolatli asosda tashkil etilishi nafaqat shahsiy manfaatlarni himoya qilishda, balki ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda ham muhim ro‘l o‘ynaydi.

Biroq, bugungi kunda ushbu sohada muayyan muammolar mavjud bo‘lib, ular fuqarolarni o‘z huquqlarini to‘liq amalga oshirishda to‘siqlar yaratmoqda. Ayniqsa, fuqarolik ishlari bo‘yicha sudlarning samaradorligi, qonunlarni amalda qo‘llashdagi kamchiliklar va huquqiy savadxonlikning pastligi kabi masalalar dolzarb hisoblanadi, Ushbu muammolarni chuqur tahlil qilish va ularga yechim topish jamiyatning ijtimoiy- iqtisodiy rivojlanishida katta ahamiyatga ega.

Asosiy qism: Fuqarolik huquqiy munosabatlarida uchraydiga muammolar.

1. Shartnomaviy majburiyatlarning bajarismasligi;

Shartnoma fuqarolik- huquqiy munosabatlarining asosiy shakli hisoblanadi. Ko‘pincha tomonlar shartnoma shartlarini buzadi, masalan;

Mol mulkni o‘z vaqtida yetkazib bermaslik;

To‘lovni kechiktirish yoki to‘liq amalga oshirmaslik;

Xizmatlarni sifatli taqdim etmaslik.

Muammo sabablari:

Shartnoma matnining aniq va to‘liq tuzilmasligi;

Tomonlarning qonunchilikdan yetarlicha xabardor emasligi;

Sud tizimining sekin ishlashi.

2. Mol-mulk bilan bog‘liq nizolar:



Mol- mulkka egalik qilish va undan foydalanishda nizolar ko'p uchraydi.
Masalan.

Mulkiy huquqni buzish;

Qonuniy meros huquqlarining e'tibordan chetda qolishi;

Noturar joylar va yer uchastkalari bilan bog'liq mojarolar.

3. Fuqrolik madaniyatning pastligi.

O'z huquq va majburiyatlarini bilmaslik ko'plab muammolarning ildizi hisoblanadi. Ko'pincha shaxslar qonuniy tartiblarni buzib, o'zlarini muammo ichiga tushirib qo'yadi.

Fuqarolar o'z huquqlarini himoya qilish usullarini bilishlari kerak. Bu haqda O'zbekiston Respublikasi fuqarolik kodeksining 11-moddasi berilgan;

Fuqarolik huquqlari quyidagi yo'llar bilan himoya qilinadi;

Huquqni tan olish. huquq buzilishidan oldingi holatni tinglash va huquqni buzadiga yoki uning buzilish xavfini tug'diradigan xarakterlarning oldini olish;

Bitimni haqiqiy emas deb topish va uning haqiqiy emasligi oqibatlarini qo'llash; Davlat organining yoki fuqarolarning hujjatini haqiqiy emas deb topish;

Shaxsning o'z huquqini o'zi himoya qilishi;

Burchni aslicha bajarishga majbur qilish;

Neusto'yka undirish;

Ma'naviy ziyonni qoplash huquqiy munosabatini bekor qilish yoki o'zgartirish;

davlat organining yoki fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organining qonunga zid hujjatni sudning qo'llamasligi;

Fuqrolik huquqlari qonunda nazarda tutilgan boshqa usullar bilan ham himoya qilinishi mumkin.

4. Sud ishlarining cho'zilishi:

Fuqarolik-huquqiy nizolarning sud orqali hal qilinishi ko'p vaqt va mablag' talab qiladi. Bu fuqrolarning o'z huquqlarining huquqiy himoya qilishdagi ishonchini pasaytiradi.

1. Elektron xizmatlarning yetarli emasligi:

Raqamlashtirish jarayoning sustligi fuqarolarning huquqiy xizmatlardan foydalanishini cheklaydi. Bu ayniqsa chekka hududlarda kuchli seziladi.

Muammolarning yechimlari:

1. Shartnomaviy nizolarni oldini olish

Shartnomalarni huquqiy mutaxasis yordamida tuzish; Bu kelishuvni aniq va qonuniy qiladi.



Elektron shartnoma tizimlarini rivojlantirish; Bu tomonlar o'rtasidagi shaffoflikni oshiradi va nizolarni kamaytiradi.

Shartnomani buzganlik uchun jiddiy javobgarlikni kuchaytirish; Bu tomonlarning majburiyatlarini bajarishga undyadi.

2. Mol-mulk nizolarining oldini olish

Mol-mulkka oid huquqlarni raqamlashtirish; Notarial xizmatlar va davlat reystrlarlari orqali mulka oid barcha huquqiy ma'lumotlarni elektron bazaga kiritish nizolarni kamaytiradi.

Meros huquqi bo'yicha tushintirish ishlarini olib borish; Aholi o'z huquqlarini bilish va qonuniy yo'l bilan himoya qilishi mumkin.

3. Huquqiy madaniyatni oshirish.

Huquqiy savodxonlikni targ'ib qilish dasturlari; Maktab, oliy ta'lim va ommaviy axborot vositalri orqali aholiga huquqiy bilim berish.

Huquqiy maslahat markazlari ochish; Barcha fuqarolar uchun bepul maslahat berish tizimini yo'lga qo'yish.

4. Sud tizimini isloh qilish;

Sud jarayonlarini tezlashtirish; Elektron sud arizalar qabul qilish tizimini kengaytirish.

Fuqarolik sudyalari sonini oshirish; Bu sud ishlarini o'z vaqtida ko'rib chiqilishini ta'minlaydi.

Mediatsiya va abitraj tizimini rivojlantirish; Nizolarni sudga yetkazmasdan hal qilish imkonini beradi.

5. Elektron huquqiy xizmatlarni rivojlantirish;

"Bir darcha" tizimini kengaytirish; Barcha huquqiy xizmatlarni bitta platforma orqali taqdim etish.

Hududlarda raqamli infratuzilmani rivojlantirish; Chekka hududlardagi aholining huquqiy xizmatlardan foydalanishini ta'minlash.

Agar fuqarolar o'zlarining shaxsiy huquq va erkinliklarini yaxshi bilsalar muammo va nizolar kamayad. Jumladan konstitutsiyamizning 26-moddasida;

Insonning sha'ni va qadr-qimmatini daxlsizdir. Hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo'lishi mumkin emas. Hech kim qiynoqqa solinishi, zo'ravonlikka, boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi muomalaga yoxud jazoga duchor etilishi mumkin emas. Hech kimda uning rozilgisiz tibbiy va ilmiy tajribalar o'tkazilishi mumkin emas.



Xulosa:

Ushbu maqoladan mening chiqargan xulosam shuki fuqarolik-huquqiy munosabatlar jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Ushbu munosabatlarda yuzaga keladigan muammolarni yechish uchun davlat, fuqarolar va huquqiy tashkilotlarning hamkorligi zarur. Shartnomalar tuzishda ehtiyotkorlik, mulk huquqlarini himoya qilish, sud tizimini isloh qilish va huquqiy savodxonlikni oshirish bu boradagi asosiy vazifalardir. Faqat shu yo'l bilan fuqarolik-huquqiy munosabatlar tartibli va adolatli bo'lishi mumkin. O'ylaymanki har bir fuqaro o'z huquq va erkinliklarini bilsa va shularga amal qilib yashasa jamiyatda va insonlarning shaxsiy hayotida nizolar va kamayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi "O'zbekiston" Toshkent-2023
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi "Toshkent" 2024
3. Davlat funksiyasi; (M.Najimov, Sh. Saydullayev)
4. Davlat va huquqning umumnazariy muammolari (Z.Islomov)
5. Fuqarolik jamiyati asoslari (A.Jalilov, U.Muhammadiyev)
6. Fuqarolik huquqi darslik. Toshkent 2021
7. Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 09.01.2019 yildagi PF-5618-son.



YANGI O`ZBEKISTON BARQAROR TARAQQIYOT GAROVİ SIFATIDA

Iskandarova Oqiljon Shavkat qizi

*Andijon davlat pedagogika Instituti ijtimoiy gumanitar fanlar
va san'at fakulteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi
yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Annatatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda olib borilayotgan istohotlar yangilanishlar haqida so'z boradi . Yurtimiz taraqqiyotida o'z oldiga qo'ygan strategik maqsadlar, va ularni amalga oshirishga qaratilgan g'oyalar ,takliflar bayon etilgan . 2022-2026-yillarga mo'ljalangan taraqqiyot strategiyasi haqida ham so'z yuritilgan .

Synopsis: this article talks about the istohotah updates being carried out in our country. The strategic goals set for the development of our country, as well as the ideas and proposals aimed at their implementation, are described. The development strategy for 2022-2026 was also discussed.

Сводка: в этой статье рассказывается об обновлениях истохот, проводимых в нашей стране. Описаны стратегические цели, поставленные перед развитием нашей страны, а также идеи и предложения, направленные на их реализацию. Также обсуждалась стратегия развития на 2022-2026 годы.

Kalit so'zlar: Taraqqiyot ,glabalashuv ,strategiya , demokratik, jamiyat, davlat, istohot , sessiya , modda, konsututsiya, partiya, tadbirkor, huquq, iqtisodiyot , axloq.

Key words: Development, globalization, strategy, democratic, society, state, will, session, article, constitution, party, entrepreneur, law, economy, ethics.

Ключевые слова: Развитие, глобализация, стратегия, демократия, общество, государство, воля, сессия, статья, конституция, партия, предприниматель, закон, экономика, этика.

Kirish

Bugungi glabalashuv davrida o'z kelajagiga taraqqiyotiga befarq bo'lmagan mamlakatlar , albbata o'z oldiga yuksak huquqiy demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyati har jihatdan taraqqiy etgan kuchli davlat bunyoda etish maqsadini qo'ygan.

Mamlakatimiz prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek ''Taraqqiyotga faqat mashaqatli va jasoratli mehnat orqali



erishiladi''. O'zbekistonda ham bugungi kunda ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Vatanimiz shu kungacha ko'plab mashaqatli davrlarni boshdan kechirga og'ir kunlarni va ko'plab davonlarni oshib o'tib shu kungacha yetib kelgan . Bugungi taraqqiyotga erishishda birinchi prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimovning hissasi beqiyos .

Ko'p ming yillik taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan va o'tmishida katta tarixiy siljishlar bilan birga tanazzular va inqirozlarga guvoh bo'lgan o'zbek xalqi hayotida 20-asrning oxiri 21-asrning boshlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ana shu davrda xalqimiz yaratgan buyuk bunyotkorliklar, siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, ijtimoiy va ma'naviy sohadagi yutuqlar O'zbekistonning bundan keying uzoq kelajakga mo'ljallangan taraqqiyotiga asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu davrning mohiyati butunlay yangi tuzum, yangicha turmush tarzi zamonaviy jahon sivilizatsiyasi talablarizga javob bera oladigon aqliy salohiyat, intellektual imkoniyat bilan bog'liqligi muhim ahamiyatga ega. Xususan 2017-2021-yillarda mamlakatning rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi strategiyasi qabul qilingan. Strategiyaning qabul qilinishidan asosiy maqsad dolzarb hamda aholi va tadbirkorlarni tashvishga solayotgan masalalarni kompleks o'rganish qonunchilik huquqini muhofaza qilish amaliyoti xorijiy tajribani tahlil qilish bo'yicha ishlab chiqilgan. Hozirgi kunda ''Harakatlar strategiyasidan –''Taraqqiyot strategiyasi sari'' tamoyili ishlab chiqildi. Bu quydagi yettita ustuvor yo'nalishdan iborat. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan .

- Inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqorolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalq parvar davlat barpo etish;

- Mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligini tamoyillarni taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish ;

- Milliy iqtisodiyotning jadal rivojlantirish va yuqori o'sish suratlarini taminlash;

- Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish ;

- Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish;

- Milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish;

- Mamlakatimiz xavfsizligi va mudofaa salohiyatining kuchaytirish , ochiq pragmatik va faol tashqi siyosat olib borish.

Ko'rinib turibdiki yangilanayotgan O'zbekistonda yangicha qonunlar farmonlar qabul qilinmoqda .



Shuni inobatga olish keraki, 2015-yilda BMTga a'zo davlatlar 2030-yilgacha mo'ljallangan barqaror rivojlanish dasturini qabul qilgan. O'zbekistonda ham Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish bo'yicha Milliy maqsada va vazifalar muvaffaqiyat bilan amalga tadbiriq etilmoqda. BMTning O'zbekistondagi doimiy muvofiqashtiruvchisi Helena Frezerning e'tiroficha, O'zbekistonning joriy yil iyulida BMTning Oliy maqom siyosiy forumiga taqdim etgan Barqaror rivojlanish maqsadlari bo'yicha ilk ixtiyoriy milliy islohoti shu payitgacha erishilgan olg'a siljishning shuningdek, mamlakatning "Kun tartibi -2030" ni amalga oshirishda qatnashishni tavsiflovchi ishtiroki va maslahatlashuviga asoslanga yondashuvning chin ma'nodagi islohati bo'ldi. Shunindek Freyzer xonim BMT bosh Asambleyasining joriy sessiyasida O'zbekiston prezidenti Shavkat Mirziyoyev tamonidan ilgari surilgan tashabuslar BMT maqsadlari bilan hamohangligini ta'kidladi.

O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirishga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Biznes sub'ektlariga berilayotgan imtiyoz va yengilliklar sababli bu tarmoq o'zinig iqtisodiyotimizdagi o'ta muhim va salmoqli hissasi bilan davlatimiz va jamiyatimiz taraqqiyotida tobora muhim o'rin egalamoqda. Ushbu sohada hayotga tadbiriq etilayotgan istohatlar natijasida minglab oilalarga baraka kirypdi, yuz minglab yangi ish o'rinlari yaratilyapdi. Tadbirkorlik rivojlansa, jamiyatda o'zgarishlar rivojlanishlar bo'ladi, odamlar hayotdan ko'ngli to'lib, ruhi ko'tarilib yangi -yangi maralarga intiladilar.

Konstitutsiyamizga ham o'zgartirishlar kiritildi. 2023-yil 30-aprelda yangi tahrirdagi konstitutsiya kuchga kirdi. Unga ko'ra 6 bo'lim 27 bob 155 moddadan iborat etib belgilandi. 71-moddada ta'kidlanishicha "Konstitutsiyaviy tuzumni zo'rlik bilan o'zgartirishni maqsad qilib qo'yuvchi, O'zbekistonning davlat suverenitetiga, hududiy yaxlitligiga va xavfsizligiga qarshi chiquvchi, urushni, ijtimoiy, milliy, irqiy hamda diniy adovatni targ'ib qiluvchi, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklariga, aholining sog'lig'ga, ijtimoiy axloqiga tajovuz qiluvchi siosiy partiyalarning, boshqa nodavlat notijorat tashkilotlarning, shuningdek, milliy va diniy belgilariga ko'ra siosiy partiyalarning, harbiylashtirilgan birlashmalarning tashkil etilishi va faoliyati taqiqlanadi. Mahfiy jamiyatlar va birlashmalarning tashkil etish taqiqlanadi" deb aytib o'tilgan.

Xulosa: Mamlakatimiz taraqqiyot yo'lidan yangi-yangi cho'qqilar sari qadam qo'yar ekan, biz yashayotgan zamon sur'atlari shiddat bilan tezlashib, oldimizda yanada ko'plab mashaqqatlar, muommalarni yengib o'tish kerak. Shunday ekan biz yoshlar sergak bo'lishimiz, Vatanimiz taraqqiyoti uchun o'z hisamizni qo'shishimiz



lozim. Yangi O`zbekiston tamiyillari xalqning o`z kuchiga bo`lgan ishonchini mustahkamlash, milliy qadriyatlarni rivojlantirish va barqaror taraqqiyot sari intilish uchun mustahkam poydevor yaratadi. Ushbu yo`nalishdagi sa'y harakatlar mamlakatimiz kelajagi porloq va barqaror bo`lishiga ishonch uyg`otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O`zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi Toshkent- 2023 41-bet
2. O`zbekiston tarixi Toshkent-2018 3-4-bet
3. Yuksak manaviyat yengilmas kuch Toshkent-2016.
4. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev so`zlaridan.



O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QONUNLARI IJROSI USTIDAN JAMOATCHILIK NAZORATINI AMALGA OSHIRISH

Rajabboev Bahromjon Bobomurod o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV, Toshkent shahar IIBB

Yunusobod tumani IIO FMB huzuridagi Tergov bo'limi

tahlil va nazorat bo'linmasi tergovchisi katta leytenant

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida jamoatchilik nazoratini tashkil etishning konstitutsiyaviy-huquqiy, ilmiy-nazariy va amaliy asoslari, xalqaro huquq normalarining hamda qonunlarning bajarilishi ustidan jamoatchilik nazoratining shakllantirilishi va rivojlantirilishi bayon qilinadi. O'zbekistonda jamoatchilik nazorati va monitoringini amalga oshirishning shart-sharoitlari va imkoniyatlari, jamoatchilik nazoratining maqsadlari, prinsiplari va sub'ektlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: jamoatchilik nazorati, huquqiy norma, xalqaro huquq, prinsip, sub'ekt, qonun.

Annotation

This article describes the formation and development of constitutional-legal, scientific-theoretical and practical foundations of the organization of public control in the Republic of Uzbekistan, the formation and development of economic control over compliance with international law and the execution of laws. Special attention is paid to the conditions and possibilities of public control and monitoring in Uzbekistan, the goals, principles and subjects of public control.

Keywords: public control, legal norm, international law, principle, subject, law.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali majlisda qilgan ma'ruzasidan "Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak va bu haqiqatni, avvalo, barcha bo'g'indagi rahbarlar yaxshi tushunib olishi zarur" deb bejizga ta'kidlab o'tmaganlar. Bu hozirgi davrda aynan isbotini topib turgan masaladir.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh. M. Mirziyoev "Afsuski, hozirgi kunda qonunlarning islohotlar samarasiga ta'siri yetarlicha sezilmayapti. Ularning



ijtimoiy munosabatlarni bevosita tartibga solishdagi roli pastligicha qolmoqda” deb ta’kidladi. Jamoatchilik nazorati qonunga amal qilinishi ta’minlanishiga, davlat organlari tomonidan o’z vazifalarini mas’uliyat bilan va malakali bajarishlari imkonini beradi. Jahon tajribasi jamoatchilik nazorati ham jamiyat, ham davlat hokimiyati uchun manfaatli ekanligini ko’rsatadi. Haqiqatan ham bu davlatni mas’uliyatli bo’lishga - qonun amal etishini ta’minlashga, insonning huquqlari va erkinliklarini hurmat qilish va himoya qilishga, demak umumiy manfaat yo’lida samarali ish olib borishga majbur qiladi.

Jamoatchilik nazorati davlatga ham o’zining muttasil takomillashishini rag’batlantirish uchun manfaatlidir. **Birinchidan**, jamoatchilik nazorati davlat xizmatchilarining davlat hokimiyatining tabiati tufayli ularga hamisha xos bo’lgan nohuquqiy qarorlar va ish ko’rishlardan tiyilib turishiga da’vat etdigan ta’sirchan kuch sifatida namoyon bo’ladi. Jamoatchilik nazoratining bosimi tufayli mansabdor shaxslar o’z faoliyatiga o’zgartirishlar kiritadi, mas’uliyatliroq va natijada malakaliroq bo’lishadi. **Ikkinchidan**, jamoatchilik nazorati jamiyatning hokimiyat bilan aloqa qilish vositasi sifatida namoyon bo’lib, fuqarolarga mamlakatning maqsadlari va rivojlanish ustuvorliklari to’g’risida hokimiyat bilan halol va ochiq muloqot olib borishga yordam beradi. Davlat hokimiyati jamiyat bilan bunday o’zaro aloqa qilish yordamida mavjud muammolardan xabardor bo’ladi va fuqarolarning mamlakatda demokratik islohotlarni amalga oshirishga qaratilgan talablarini qo’llab-quvvatlaydi. Uchinchidan, jamiyat ta’siri ostida davlat samaraliroq ish olib boradi, bu bilan jamoatchilik nazorati fuqarolarning davlatga ishonchini va uni qo’llab-quvvatlashlarini ta’minlaydi. Jamoatchilik nazorati vakolatli hokimiyat fuqarolarning konstruktiv takliflari asosida mamlakatda zarur islohotlarni o’tkazishiga yo’naltirilgan. Hozirgi paytda davlat va fuqarolarning bir-biriga qarshi turgan - boshqaradigan va boshqariladigan an’anaviy modeli O’zbekistonda besamar ekanini amalda ko’rsatdi. Butun jahonda bo’lgani kabi fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan nazorat qilish funksiyalarini amalga oshirish ko’zda tutiladigan davlat boshqaruvini takomillashtirish zarurati anglana boshlandi. Bunday tendensiya turli darajalarda o’z ifodasini topmoqda. Buning uchun “Ochiq hukumat” tizimi yaratilmoqda. Jamoatchilik tashkilotlari siyosiy, huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va gumanitar-madaniy muhitning faol ishtirokchilariga aylanmoqda.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta’kidlaganidek, “Yana bir inkor etib bo’lmaydigan haqiqat borki, fuqarolarda ham islohotlarga nisbatan daxldorlik hissi shakllanishi kerak. Ana shundagina ko’zlagan maqsadlarga erishib, oldimizga qo’yilgan vazifalarning to’liq uddasidan chiqamiz. Bu jarayonda



kuchli va ta'sirchan jamoatchilik nazoratining o'rni beqiyosdir. Bu jarayonda kuchli va ta'sirchan jamoatchilik nazoratining o'rni beqiyosdir. Shu maqsadda kelgusi yildan boshlab "Jamoat fikri" portalini ishga tushirishga qaror qildik. Hammamiz yaxshi tushunamiz, jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda ommaviy axborot vositalari g'oyat muhim o'rin tutadi. Men ommaviy axborot vositalari faoliyatini muntazam kuzatib boraman. Lekin, afsuski, islohotlar mohiyati, qabul qilinayotgan qonun va qarorlar ijrosi bilan bog'liq muammolar, aholi murojaatlari yuzasidan gazeta, tele va radiokanallarda tanqidiy maqola, ko'rsatuv va eshittirishlar juda kam".

Fuqarolik jamiyatini shakllantirish monitoringi bo'yicha mustaqil institut tadqiqotlariga ko'ra, keyingi 4 yil davomida so'rov o'tkazilgan NNTlarning 72% da normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari jamoatchilik muhokamasida ishtirok etgan. NNTning faollari 40 tadan ko'proq faoliyat olib borayotgan davlat rahbari va hukumat qarorlariga muvofiq tashkil etilgan respublika idoralar komissiyalari, kengashlari, ishchi guruhlarining a'zolari hisoblanadi. NNT va davlat organlarining birgalikda tadbirlarni tashkil etishlari keng ommalashmoqda. Bunda ana shunday tadbirlarni o'tkazishning tashabbuskorlari ko'proq nodavlat notijorat tashkilotlari (71%) bo'lmoqda. Nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan 85 ta normativ-huquqiy hujjat loyihasining jamoatchilik ekspertizasi o'tkazilib, ularni ko'rib chiqish yakunlari bo'yicha tegishli organlarga amaldagi qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha 1320 ta taklif taqdim etilgan. 4,6 mln. dan ko'proq odam NNTning ish bilan bandlikni ta'minlash, yoshlar va ayollarga axborot, uslubiy, ta'lim va boshqa xizmatlaridan, shuningdek, aholining eng nochor tushunchalariga ruhiy va moddiy yordam ko'rsatishlaridan foydalangan.

Jamoatchilik nazoratini huquqiy tartibga solishning zarurati quyidagi holatlar bilan bog'liqdir. Jamoatchilik tashkilotlari nazoratni amalga oshirar ekan, vakolatlari va faoliyat olib borishlarining tartibi qonunchilik bilan belgilanadigan davlat boshqaruvi organlari bilan o'zaro munosabatlarga kirishadi. Nazorat qilishning ushbu shakli sub'ektlarining nazorat ostidagi ob'ektlar bilan o'zaro munosabatlarida jamoatchilikning boshqaruv apparati faoliyatiga ixtiyoriy "bostirib kirishi" tufayli uning ishini izdan chiqarishlariga yo'l qo'ymaslik uchun huquqiy normalar bilan tartibga solinishi kerak. Zero, jamoatchilik tuzilmalarining davlat apparatiga ta'sir o'tkazishi mansabdor shaxslarning topshirilgan ish uchun mas'uliyatini oshirishi, ammo davlat organlarining funksiyalarini jamoatchilik tashkilotlari tomonidan noqonuniy ravishda o'zlashtirmasligi, ularni kamsitmasligi kerak. Huquqiy tartibga solish nazorat faoliyatini puxta tashkil etish uchun ham zarur: nazorat ishida



parallellikka va bir-birining ishini takrorlashga yo‘l qo‘ymaslik uchun huquq normalari yordamida davlat va jamoatchilik nazoratining sohalari chegaralanadi.

Jamoatchilik nazorati to‘g‘risidagi qonunchilikni shakllantirish ikki yo‘nalishda: **birinchidan**, O‘zbekiston Respublikasining amaldagi qonunlariga o‘zgartirishlar va qo‘shimchalar kiritish; **ikkinchidan**, jamoatchilik tashkilotlarining nazorat funksiyalarini tartibga soladigan yangi qonunlar qabul qilish orqali olib borilmoqda. Bu ishda jamoatchilik nazorati va fuqarolik jamiyatini shakllantirishning chet el tajribasi diqqat bilan o‘rganilmoqda.

Hozirgi paytda davlat organlarining qonunchilik tomonidan belgilab qo‘yilgan chegaralarda jamoatchilik fikriga bog‘liqligining mexanizmlari va tartiblari yaratilmoqda. Qonun davlat organlarining faoliyati jamoatchilik ehtiyojlari va manfaatlariga muvofiqligini baholash mezoniga aylanmoqda, shuningdek, jamoatchilik fikri tomonidan amalga oshiriladigan nazoratning hajmi, mazmuni oqibatlarini belgilab bermoqda. Nazorat huquqiga davlat organlarining jamoatchilik fikri tomonidan bildirilayotgan mulohazalari va takliflariga javob berishlari majburiyati mos tushadi. Bugungi kunda huquqiy tartibga solishning ko‘pchilik sohalarida jamoatchilik nazoratining zarurati va muqarrarligidan dalolat beradigan huquqiy baza mavjuddir. Respublikaning qator normativ hujjatlari bevosita jamoatchilik nazorati sub’ektlarining faoliyatini tartibga solishga bag‘ishlangan.

Jamoatchilik nazoratining asosiy usuli qonunchilik buzilishining oldini olish va huquqbuzarlarni tarbiyalashdir. Shu maqsadlarda tekshirishlar, jamoatchilik reydlari va ko‘riklari, yig‘ilishlar, kengashlar, anjumanlarda mansabdor shaxslar ma‘ruzalarining muhokamasi, jamoatchilik takliflari bajarilishini tekshirishlar o‘tkaziladi, aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi, jamoatchilik ta’sirini o‘tkazish choralari qo‘llaniladi va hokazolar. Bu ish to‘g‘risida radio, matbuot va televidenie orqali axborot berish katta ahamiyatga egadir. Jamoatchilik nazorati uchun huquqbuzarliklarning oldini olish, tushuntirish va tarbiyaviy yo‘nalish xosdir.

Jamoatchilik nazoratini o‘tkazish ko‘nikma larini egallash va samarali natijalarga erishishda fuqarolik jamiyati institutlari tomonidan davlat organlari faoliyati ustidan amalga oshiriladigan nazoratning tushunchasi, maqsadlari, vazifalari va prinsiplarini aniq anglab yetish muhim ahamiyatga egadir.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlab o‘tish lozimki, jamoatchilik nazorati inson huquqlarining jamoatchilik himoyasi shakllaridan biri hisoblanib, u O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligiga amal etilishi monitoringini o‘tkazish orqali davlat hokimiyati va boshqaruvi organ lariga inson huquqlari va erkinlik lari buzilishini



aniqlashda yordam berish bo'yicha fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, OAV, bevosita fuqarolar va davlat organlari huzuridagi jamoatchilik kengashlarining faoliyatidir. Bu jamoatchilik va davlat organlari birgalikda O'zbekistonda inson huquqlari va erkinliklarining davlat tizimiga kiradigan organlar faoliyatida Konstitutsiya va qonuniylik ustunligi prinsipini amalga oshirishga yordam beradigan ijtimoiy sheriklikning eng samarali shakllaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. <https://lex.uz/docs/6445147>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 24 yilligi tantanali marosidagi nutqi. <https://archive.qalampir.uz/news/shavkat-mirziyoevning-konstitutsiyaning-24-yilligi-tantanali-marosimidagi-maruzasi-5011>
3. O'zbekiston Respublikasining «Jamoatchilik nazorati to'g'risida» gi O'RQ- 474 - son qonuni 12.04.2018 yilda qabul qilingan. <https://lex.uz/docs/3679092>
4. O'zbekiston Respublikasi «Ichki ishlar organlari to'g'risida» gi Qonuni, 16.09.2016 yilda qabul qilingan O'RQ - 407-son. <https://lex.uz/docs/3027843>
5. Qonun hujjatlari milliy bazasi.



PERSONAL BOSHQARISHDA LOYIHAVIY USULLARDAN FOYDALANISHNING AVZALLIKLARI

Shakirov Elyor Boribayevich

*Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Biznes va tadbirkorlik
oliy maktab magistri*

Annotatsiya: Maqolada boshqaradigan va boshqariladigan tizimlar, boshqarish sub'yekti va ob'yekting o'zaro munosabati qonuniyat ekanligi boshqaruv sohasining boshqaruv ob'yekti talablariga muvofiqligini bildiradi. Bu esa ushbu maqolada o'rin olgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha va maktab ta'limi, boshqaruv, rahbarlik faoliyati, ta'lim tizimi, boshqaruv tashkiloti

Kirish

Bugungi kunda tashkilotlar va kompaniyalar o'z faoliyatlarini samarali va muvaffaqiyatli yuritish uchun innovatsion boshqaruv usullarini joriy etishga intilmoqda. Shundan biri – personal boshqarishda loyihaviy usullardan foydalanishdir. Loyihaviy boshqaruv usullari an'anaviy boshqaruv tizimidan farq qiladi va ularning asosiy maqsadi ma'lum bir vazifani yoki natijani amalga oshirish uchun resurslarni boshqarishdir. Personalni boshqarishda loyihaviy usullarni qo'llash tashkilotlarga ko'plab afzalliklar keltirishi mumkin. Ushbu maqolada personal boshqarishda loyihaviy usullardan foydalanishning afzalliklari haqida batafsil so'z yuritiladi.

1. Resurslarni samarali taqsimlash

Loyihaviy boshqaruv usullarida, har bir loyiha uchun aniq maqsadlar va natijalar belgilab olinadi. Bu esa personalni boshqarishda resurslar, vaqt va kuchlarni to'g'ri taqsimlash imkonini beradi. Loyihaviy tizimda tashkilot rahbariyati har bir xodimning vazifalarini aniq belgilab, ular uchun kerakli resurslarni taqdim etadi. Shuningdek, loyihaviy usul har bir xodimning malakasi va tajribasiga mos ravishda ishni taqsimlashga yordam beradi. Natijada, xodimlar o'z ishlarini aniq va samarali bajarishadi, bu esa kompaniyaning umumiy samaradorligini oshiradi.

2. Xodimlarning motivatsiyasini oshirish

Loyihaviy boshqaruvda har bir loyiha yakuniy natija uchun javobgar bo'lgan jamoalar tomonidan amalga oshiriladi. Bu esa xodimlarga o'zlarining jamoaviy ishlarini va yakuniy natijalarini yaxshilashga rag'batlantiradi. Xodimlar loyiha



davomida o'z rollarini to'liq tushunib, o'z ishlariga javobgar bo'lishadi. Loyihalarga alohida e'tibor va jamoa ishlashga katta urg'u berish, xodimlarning motivatsiyasini oshiradi va ularni yaxshiroq ishlashga ilhomlantiradi.

3. G'oyalar va innovatsiyalarni rag'batlantirish

Loyihaviy boshqaruv usullari har bir loyiha uchun yangi imkoniyatlar yaratadi va xodimlarga innovatsiyalarni sinab ko'rish imkoniyatini beradi. Har bir loyiha yangi g'oya va tashabbuslar bilan keladi, bu esa xodimlarni ijodkorlikka undaydi. Tashkilotda turli loyihalar doirasida yangi yondashuvlar va yangiliklarni joriy etish imkoniyati xodimlarning o'zgarishlarga tez moslashishini va innovatsion yechimlarni ishlab chiqishlarini ta'minlaydi. Bu jarayonda xodimlarning malakasini oshirish, ularning yangi texnologiyalar va usullarni o'zlashtirishiga yordam beradi.

4. Tezkor qarorlar qabul qilish va moslashuvchanlik

Loyihaviy boshqaruvda qarorlar tez va samarali qabul qilinadi, chunki loyihalar aniq muddatlar va maqsadlar asosida amalga oshiriladi. Agar loyiha jarayonida kutilmagan muammolar yoki o'zgarishlar yuzaga kelsa, rahbariyat va jamoa tezkor qarorlar qabul qilishga tayyor bo'lishadi. Loyihaviy usul, shuningdek, kompaniyaning o'zgaruvchan bozor sharoitlariga tez moslashishiga yordam beradi. Xodimlar va rahbariyat yangi vaziyatlarga moslashib, o'zgarishlarga javob berish uchun kerakli choralarni ko'radi, bu esa tashkilotning raqobatbardoshligini saqlab qoladi.

5. Xodimlarning o'sishi va rivojlanishi

Loyihaviy boshqaruvda xodimlar turli vazifalarni bajarishadi, bu esa ularning ko'nikmalarini va bilimlarini kengaytiradi. Har bir loyiha doirasida xodimlar yangi vazifalar bilan yuzma-yuz kelishadi, bu esa ularga yangi tajriba orttirishga yordam beradi. Boshqalar bilan hamkorlik qilish, loyiha boshqaruvi, muammolarni hal qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirish xodimlarni shaxsiy va professional rivojlanishiga turtki beradi. Shuningdek, loyihalar orqali xodimlar o'zlariga yangi imkoniyatlar ochib, kelajakdagi yuqori lavozimlarga tayyorlanishadi.

6. Jamoaviy ishni rivojlantirish

Loyihaviy boshqaruvning yana bir afzalligi jamoaviy ishni rivojlantirishdir. Loyihalar turli sohalaridagi mutaxassislar tomonidan amalga oshiriladi, bu esa xodimlarning o'zaro hamkorlik qilishini talab qiladi. Turli ko'nikmalar va tajribalarga ega bo'lgan jamoalar samarali ishlashni ta'minlash uchun bir-birini to'ldiradi. Bunday muhit xodimlar o'rtasidagi muloqot va hamkorlikni kuchaytiradi, bu esa o'z navbatida tashkilotdagi ishning samaradorligini oshiradi. Jamoaviy ish xodimlarga



o'zlarining qobiliyatlarini boshqalar bilan bo'lishish va umumiy maqsadga erishish imkoniyatini beradi.

7. Natijadorlik va samaradorlikni oshirish

Loyihaviy boshqaruvda har bir loyiha aniq maqsadlar va o'lchovli natijalarga yo'naltirilgan. Loyihani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun barcha harakatlar belgilangan muddatga va resurslarga asoslangan holda amalga oshiriladi. Bu tashkilotning natijadorligini oshiradi, chunki loyihaviy boshqaruvda resurslar samarali ishlatiladi va har bir ishning natijasi aniq baholanadi. Loyihaviy boshqaruv usullarining samaradorligi va natijadorligi kompaniyaning raqobatbardoshligini oshiradi va uzoq muddatda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi.

Xulosa

Personal boshqarishda loyihaviy usullardan foydalanish tashkilotlarga ko'plab afzalliklar keltiradi. Resurslarni samarali taqsimlash, xodimlarning motivatsiyasini oshirish, innovatsiyalarni rag'batlantirish, tezkor qarorlar qabul qilish, xodimlarning o'sishi va rivojlanishi, jamoaviy ishni rivojlantirish va natijadorlikni oshirish kabi afzalliklar loyihaviy boshqaruvning asosiy tamoyillaridir. Tashkilotlar va kompaniyalar ushbu usullarni o'z faoliyatida qo'llab, muvaffaqiyatga erishishlari mumkin. Loyihaviy boshqaruvning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi kompaniyaning umumiy samaradorligini oshiradi va uni kelajakdagi raqobatbardoshlikni ta'minlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M.—Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash— yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24-yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. T.:—O'zbekiston, 2017. 48 b.
2. Voroshilova L.L. Inovatsionnaya Ворошилова Л.Л. Инновационная педагогическая деятельность: понятийный анализ //Проблемы педагогического образования. Сб. научн. ст.; Вып. 21/Подред. В.А. Сластенина, Е.А. Левановой.- М.,2005. 3. Дроздов И.Н. Управление изменениями и организационная культура. Владивосток, 2002 4. Сейтхалилов Э.А., Тожиев М. Педагогическая технология: опыт практического применения и системно-содержательного анализа



MILLIY TARBIYANING ETNOMADANIY XUSUSIYATLARI

Abduvohidova Ruxshona Doniyorbek qizi,

Namangan davlat universiteti, Tarix yo'nalishi talabasi

E-mail: ruxshona01062005@gmail.com

Tel: +998931021725

Ilmiy rahbar: Zoxid Madraximov

NamDU, Tarix kafedrası dotsenti, t.f.n.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarbiya tushunchasi, tarbiya va milliy tarbiya, millatlararo totuvlik g'oyasi va boshqa davlatlar bilan bog'liqligi haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'z: Milliy tarbiya, kommunistik mafkura, millatlararo totuvlik g'oyasi, millat, "Yaponcha milliy ruh", Hind kasta-varnalari.

Tarbiya – shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon; insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora tadbirlar yig'indisi. Tarbiya insonning insonligini ta'minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyat hisoblanadi. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqa avlodga o'tadi [2].

Pedagogik adabiyotlarda "Tarbiya" atamasi keng va tor ma'nolarda ishlatiladi. Keng ma'noda tarbiya inson shaxsini shakllantirishga, uning jamiyat ishlab chiqarishi va ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy hayotida faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan barcha ta'sirlar, tadbirlar, harakatlar, intilishlar yig'indisini anglatadi. Bunday tushunishda tarbiya faqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotlarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni emas, balki butun ijtimoiy tuzum, uning yetakchi g'oyalari, adabiyot, san'at, kino, radio, televideniye va boshqalarni ham o'z ichiga oladi. Shuningdek, keng ma'nodagi tarbiya tushunchasi ichiga ta'lim va ma'lumot olish ham kiradi.

Tor ma'noda tarbiya shaxsning jismoniy rivoji, dunyoqarashi, ma'naviy-axloqiy qiyofasi, estetik didining o'stirilishiga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni anglatadi. Buni oila, tarbiyaviy muassasalar hamda jamoat tashkilotlari amalga oshiradi. Ta'lim va ma'lumot olish tor ma'nodagi tarbiya ichiga kirmaydi. Lekin har qanday tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'ladi. Chunki



ta'lim va ma'lumot olish jarayonida shaxsning nafaqat bilimi ko'payibgina qolmay, balki axloqiy-ma'naviy sifatlarining qaror topishi ham tezlashadi.

Tarbiya har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning, umuman, jamiyat a'zolarining tarbiyasi bilan yetarlicha shug'ullanmagan mamlakat turg'unlik va inqirozga mahkumdir. Negaki, o'sishi va rivojlanishi uchun har qanday jamiyatda ham moddiy va ma'naviy boyliklar ishlab chiqarish to'xtovsiz ravishda yuksalib borishi lozim. Buning uchun yosh avlod moddiy va ma'naviy boyliklar yetishtirishni ajdodlari darajasida, ulardan ham yaxshiroq ishlab chiqara bilishlari kerak. Yosh avlodda ana shunday moddiy va ma'naviy qobiliyatlarni shakllantira bilish uchun esa jamiyat uzluksiz ravishda samarali faoliyat ko'rsatadigan tarbiyaviy intizomlar tizimiga ega bo'lishi lozim.

Tarbiya jamiyat taraqqiyotining turli davrlarida turlicha izohlab kelingan. Sho'ro zamonida hukmron kommunistik mafkura tarbiyaga sinfiy va partiyaviy hodisa sifatida yondashishni talab etgan. Shuning uchun ham sinfiy jamiyatda tarbiya faqat sinfiy xususiyatga ega bo'ladi va turli sinflarning tarbiyasi bir-biriga qarama-qarshi turadi degan qarash qaror topgan. Holbuki, dunyo ilmi, ayniqsa, Sharq tarbiyashunosligi va o'zbek xalq pedagogikasi tajribasi tarbiyaning sinfiy ko'rinishga ega emasligini isbot etdi. Shuningdek, kommunistik mafkura ta'ziqi tufayli tarbiyada ijtimoiy muassasalarning o'rniga ortiqcha baho berildi, bu jarayonda irsiy va biologik xususiyatlar deyarli xisobga olinmadi.

Sho'rolar davrida tarbiya orqali har qanday odamni istagan ijtimoiy qiyofaga solish mumkin degan qarash hukmron bo'lganligi sababli ham uning shaxsni shakllantirishdagi o'rniga oshiqcha baho berildi. Tarbiyalanuvchi shaxsining tarbiyaga berilish yoki berilmaslik xususiyatlarining hisobga olinmasligi tarbiyaviy tadbirlarga mahliyo bo'lishdek pedagogik xatolikka olib keldi. Buning natijasida tarbiya maqsadsiz bo'lib qoldi, tarbiyalanuvchilarga alohida shaxs sifatida emas, istalgan ijtimoiy yo'nalishga solinishi mumkin bo'lgan qiyofasiz to'da, olomon tarzida qarash qaror topdi, Bu hol tarbiyaning samarasizligiga olib keldi. Chunki tarbiyaning asosiy obyekti bo'lmish shaxs va uning o'ziga xoslik jihatlari unutilgan edi. Sho'ro pedagogik tizimidagi kamchiliklarning ildizi, asosan, mana shu yondashuv tarziga borib taqaladi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, tarbiya va unga bog'liq jarayonlarga yangi hamda sog'lom pedagogik tafakkurga tayangan holda yondashuv qaror topa boshladi. Uni izohlashda g'ayriilmiy sinfiy-partiyaviy yondashuvdan voz kechildi. Tarbiyaning milliyligiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Buning uchun xalq pedagogikasi boyliklari, o'zbek mutafakkirlarining pedagogik qarashlari



sinchikovlik bilan o'rganilayapti. Natijada, O'zbekiston pedagogikasi fani va amaliyotida oila tarbiyasining ham, ijtimoiy tarbiyaning ham o'ziga xos o'rni borligi tan olinib boshlandi. Shuningdek, tarbiyada irsiy va biologik omillar ham hisobga olinadigan bo'ldi. Ayni vaqtda, shaxsning shakllanishida tarbiyaning o'rniga keragidan ortiq baho berish ham barham topdi. Bu hol tarbiyaga doir hodisa va holatlarni to'g'ri izohlash, tarbiyaviy tadbirlar tizimini to'g'ri tayin etish imkonini berdi [2].

“Tarbiya” va “Milliy tarbiya” tushunchalari bir-birini inkor etmagan holda, balki bir-birini to'ldirib keladi. “Milliy tarbiya” asrlar davomida, o'zidan hech nimasini yo'qotmay balki, boyib kelgan, xalqimizning milliy qadriyatidir, desak mubolag'a bo'lmaydi. Tarbiya – bu umumiy tushuncha. Milliy tarbiya – esa boshqa etnoslar tarbiyasidan farq qiluvchi, milliy qadriyatdir. Jonajon Vatanimiz O'zbekiston ham uzoq o'tmishdan to hozirgi kungacha milliy tarbiya ruhini o'zida saqlab, uni boyitib keldi. Ko'hna tariximizga nazar tashlaydigan bo'lsak, yurtimiz hududida juda ko'p millat va elat tinch-totuvlikda, ahil va inoq yashaganlar. Hozirgi kunda ham O'zbekiston ko'p millatli davlat hisoblanib, uning hududida 130 dan ortiq millat va elat istiqomat qiladi. Bunda millatlararo totuvlik g'oyasi bosh masaladir.

Millatlararo totuvlik g'oyasi – umumbashariy qadriyat bo'lib, turli xil xalqlar birgalikda istiqomat qiladigan mintaqa va davlatlar milliy taraqqiyotini belgilaydi, shu joyda tinchlik va barqarorlikning kafolati bo'lib xizmat qiladi.

Millatlararo totuvlik g'oyasi tushunchasini to'laroq va kengroq izohlashdan avval “millat” so'zini tushunib olishimiz darkor [1. – B.145.].

Millat – (lotincha, - natio - millat) til, ma'naviyat, milliy o'zlikni anglash ruhiyati, urf-odatlar, an'analar va qadriyatlar yagonaligi asosida muayyan hududda yashovchi, iqtisodiy aloqalar bilan bog'langan, shuningdek, odatda o'z davlatiga ega bo'lgan hamda mustaqil subyekt sifatida o'ziga xos moddiy va ma'naviy boyliklarni ifodalovchi kishilarning ijtimoiy barqaror birligi.

Millat insoniyat mavjudligi sharoitida hech qachon o'lmaydi, o'zga millatlar bilan o'zaro qo'shilib ham ketmaydi, balki takomillashib, rivojlanib borish asosida o'zining ichki ruhiy salohiyatida mavjud bo'lgan yangi qirralarini namoyon qilib boradi. Milliy taraqqiyot zaminida uning jahondagi ko'plab millatlar uchun xizmat qilishi mumkin bo'lgan turli sohalaridagi o'ziga xoslik asosida umummilliy va umuminsoniy salohiyati shakllanib, rivojlanib boradi [1. – B. 145].

Tarbiyaning shakllanishida etnomadaniy xususiyatlar ham ta'sir etadi. Etnomadaniyat o'z mohiyati va xususiyatiga ko'ra inson hayoti, faoliyatining va ijtimoiy borliqning barcha tomonlari bilan bog'liq polifunksional hodisadir. Shuning



uchun u bevosita yoki bilvosita falsafiy fanlar, madaniyatshunoslik, tarix, etnografiya, san'atshunoslik, pedagogika, iqtisod, ijtimoiy boshqarish, psixologiya, ma'naviyat asoslari kabi ilm sohalarida tadqiq etib kelinadi [3. – B. 90.].

Milliy tarbiya asrlar davomida shakllanib kelgan. Uning shakllanishida qo'shni va qardosh xalqlar tarbiyasining ma'lum darajada ta'siri bor. Har bir xalqning o'ziga xos va mos bo'lgan milliy tarbiyasi bor. Masalan, "Yapon tarbiyasi"ni olaylik, Yaponiyada bolalarga tug'ilganidanoq "Yaponcha milliy ruh"ni singdirishadi. Ularda Vatanni sevish, imperatorga sadoqat va bir qancha g'oyalar birinchi o'rinda turadi. Hindistonning milliy tarbiyasida esa kasta (tabaqa)lar birinchi o'rinda. Yangi tug'ilgan chaqaloqning taqdirini ota-onasining qaysi tabaqaga mansubligi hal qiladi. Markaziy Osiyo xalqlari, xususan, O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston davlatlari azaldan qon va jon birligi asosida yashaganliklari bois milliy tarbiyasida ham bir qancha o'xshashlik va uyg'unliklar mavjud.

Xulosa qilib shuni aytoLAMANKI, milliy tarbiya inson hayotining ajralmas bir bo'lagidir. Tarbiya o'z-o'zidan bor ham, yo'q ham bo'lib ketmaydi. Tarbiyaning qay darajada tarkib va rivoj topishi kishilarga, kishilik jamiyatiga bog'liqdir. Inson bu dunyoga kelib to ketguniga qadar u bilan birga bo'ladi. Lekin tarbiya hammaga ham birdek berilmaydi. Yaxshi hulqli tarbiyalar bo'lgani singari yomon hulqli tarbiya ham bor aslida. Chunki bu dunyo ibtidosi yaxshilik va yomonlikdan iborat-ku! Albatta, yaxshilik bor joyda yomonlik ham bo'ladi. Yaxshi hulqli tarbiyani o'zimizga singdirishimizda, imyon va qalb go'zalligi muhimdir. Ruhimiz pok, qalbimiz uyg'oq, imyon-e'tiqodimiz va irodamiz mustahkam ekan, jamiyatga foyda keltiradigan go'zal tarbiyali shaxs bo'lib yetishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'apparov E. "Etnomadaniyat" moduli papkasi. – Namangan, 2023.
2. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Tarbiya>.
3. Academic Research in Educational Sciences. Volume3. Issue 11. 2022./ <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbek-etnomadaniyatining-o-ziga-xos-xususiyatlari/viewer>.



DARVESH HUKMDOR YOHUD AMIR SHOHMUROD

Abduvohidova Ruxshona Doniyorbek qizi

Namangan davlat universiteti, Tarix yo'nalishi talabasi

E-mail: ruxshona01062005@gmail.com

Tel: +998931021725

Ilmiy rahbar: Zoxid Madrahimov

NamDU, Tarix kafedrasi dotsenti, t.f.n.

Anotatsiya: Ushbu maqolada, o'zbeklarning mang'it urug'idan bo'lgan qudratli va taniqli Buxoro amiri Shohmurod shaxsiyati, uning hukmronligi davrida amirlikda amalga oshirgan islohotlar haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Buxoro amirligi, Doniyolbiy, amir, tariqat, tasavvuf, mujaddidiya-naqshbandiya suluki, murshid, irrigatsiya, "Amiri Ma'sum", tarxonlik yorlig'i, tushmol.

Аннотация: В этой статье представлена информация о личности Шахмурада, могущественного и выдающегося бухарского эмира из узбекского клана мангытов, его реформах, проведенных в эмирате во время его правления.

Ключевые слова: Бухарский эмират, Даниелбий, Амир, тарикат, суфизм, муджаддиия-накшбандийский Сулук, Муршид, ирригация, "Амири невинный", Тарханский ярлык, тушмал.

Anotation: This article details the personality of the powerful and prominent Bukharan Emir Shahmurod, a Manghit of the Uzbeks, about the reforms carried out in the emirate during his reign.

Keywords: Emirate of Bukhara, Danielbiy, amir, tariqat, suff, mujaddidiya-naqshbandiya suluki, murshid, irrigation, "amiri Ma'sum", tarkhanate label, tushmol.

O'zbeklarning mang'it urug'i o'zbek davlatchiligi tarixida o'chmas iz qoldirgan. Mang'it sulolasidan chiqqan barcha hukmdorlar tarix zarvaraqlarida o'z o'rinlariga ega. Shulardan biri – amir Shohmurod boshqa mang'it amirlaridan o'zining adaolatligi, taqvodor hukmdorligi bilan ajralib turadi.

Shohmurod 1741-yil Buxoroda Muhammad Doniyol xonadonida tavallud topgan. U oilada to'ng'ich farzand bo'lgan. Yoshligida otasi uni Begijon deb erkalatgan. Muhammad Doniyolbiy otaliq Buxoro xonligini boshqarishni boshlagan vaqtda Shohmurod 17 yoshga to'lgandi. Shohmurod o'zining ziyrakligi, alohida qobiliyatlari bilan 11 ta ukasidan alohida ajralib turgan. Shohmurodning ilm-fanga ishtiyoqi baland bo'lib, uning tarbiyasi bilan otasi ham jiddiy shug'ullangan. Yoshligida bir necha yil Mir Arab madrasasida tahsil olgan. Shohmurod farosatli, aqlli va taqvodor bo'lib voyaga yetisha boshlaydi. U shariat va tariqatni puxta o'rganadi. Shohmurod tariqatda mujaddidiya-naqshbandiya sulukida edi. Boshqa ilmlar qatori tasavvuf ta'limoti bilan jiddiy shug'ullanib, o'zi ham madrasada dars



beradi. Shohmurod ona tili turkiy-o'zbek tilidan tashqari arabcha va forschani ham yaxshi bilgan. So'fiyona turmush tarzi uning hayotiga aylangan edi [5].

Shohmurod yoshligining katta qismini valiaxd shahzoda sifatida Qarshida o'tkazgan. Bu uning kelajakdagi siyosiy qarashlarining ma'naviy ijrosini o'ziga xos tarzda shakllanishiga xizmat qilgan. Bunga sabab qilib, o'sha paytlarda Qarshida yashagan mujaddidiya-naqshbandiya tariqatining mashhur vakillaridan biri, So'fi Olloyorning shogirdi va jiyani – Xalifa Jonmuhammad Ko'lobiyning (shayx Ko'lobiyning) nasihatlari, o'gitlarini tinglab, uning duosini olishga musharraf bo'lgani ko'rsatiladi. Shayx bo'lajak amirni tariqatga ilhomlantirgan birinchi murshidi bo'ladi. Amir Shohmurodda dunyoga oddiyroq qarash, xalq ichida ular kabi yashash tarzi Jonmuhammad Ko'lobiyning suhbatlaridan keyin boshlanib ketgan. Kelajakda Muhammad Shohmurod Jonmuhammad Ko'lobiyning Bibi Otun ismli nevarasiga uylanadi [5].

Amir Shohmurodning 3 nafar rafiqasi bor edi. Ulardan, Shamsiyabonu binti Abulfayzxon – shahzoda Amir Haydarning onasi. Amir Haydar esa to'ng'ich farzand. Bibi Otun binti G'ani mahdum – undan Mir Husayn va Bibi Robia dunyoga kelgan. Mir Husayn amirning kenja o'g'li edi. Uchinchi xotining nomi hozirgacha ma'lum emas. U Barot to'qsobaning qizi edi. Barot to'qsoba amir Shohmurodning otasi Doniyolbiyning ukasi edi. Undan Dinnosirbek tug'ilgan. Mazkur shahzoda Marv shahri hokimi bo'lgan. Uning yana bir qizi bo'lib, nomi ma'lum emas [1. – B. 147.]

Amir Shohmurod (1741 – 1800) “Amiri Kabir”, “Amiri Ma'sum”, “Amiri G'oziy”, “Amiri Jannatmakon”, “Amiri Valiy” va “Ikkinchi Umar” kabi faxrli nomlar bilan ulug'langan.

Shohmurod Buxoro amiri Doniyolbiy otaliq 75 yoshida vafot etgach, 1785-yil 10-iyunda Buxoro davlati hukmdori bo'ladi [1. – B. 146.]. U dastlab markaziy hokimiyatni mustahkamlash ishiga qat'iy bel bog'laydi. Ishni sulola mavqeini rasmiy jihatdan mustahkamlashdan boshlaydi. Ya'ni soxta xonlik an'analarga chek qo'yib (Doniyolbiy paytida ham ashtarxoniylardan Abulg'ozir rasman xon hisoblangan), taxtga rasman o'zi chiqadi, lekin xon emas, amir unvoni bilan. Shu vaqtdan boshlab davlatning ham rasmiy, ham amaliy boshlig'i uning o'zi – amir hisoblangan [3. – B. 281.].

Shohmurod taxtga o'tirgandan so'ng “amir” unvoni bilan hokimiyatni boshqaradi. U o'z hukmronligi davrida shaharlar taraqqiyoti va obodonchiligiga, irrigatsiya va qishloq xo'jaligi rivojiga alohida ahamiyat beradi. Tarixda “Amiri Ma'sum” (“Begunoh amir”) nomi bilan qolgan amir Shohmurod o'z davrida markaziy hokimiyatni mustahkamlashga erishadi. Uning hukmronligi davrida mamlakatni mustahkamlashga yo'naltirilgan 4 ta muhim islohot – moliya, sud, ma'muriy va harbiy islohotlar o'tkazildi. Avvalo, 1758-yildan boshlab amirlikda to'la holatda (aralashmalarsiz) kumushdan iborat bo'lgan kumush tangalar, oldingilaridan o'zining qiymati, sifati va tashqi ko'rinishi bilan farq qiladigan sof



tilla tangalar zarb etila boshlandi. U davlat zarbxonalarida aholining o'z shaxsiy jamg'armalaridan olib kelgan kumush va oltindan bir xil o'lchamdagi kumush va tilla tangalarni zarb qilishga keng ruxsat berdi [4. – B. 339.].

Amir Shohmurod o'tkazgan islohotlar ichida davlat boshlig'ining unvoni o'zgartirilishi ham diqqatga sazovordir. Yuqorida qayd etilganidek, Shohmurod turkiy xalqlarda udum bo'lib kelgan xonlik unvonida voz kechib, amirlik unvonini oldi. Ushbu o'zgarish Buxoroning Islom davlati, uning hukmdori esa musulmonlar amiri ekanligiga hamda otasi Doniyolbiy xon emas, otaliq mansabida bo'lganligiga ishora edi. Amir Shohmurod joriy etgan bu unvonni so'nggi mang'it hukmdorlari 1920-yilgacha qo'llab keldilar.

Amir Shohmurod soliqlardan ezilgan xalqning harakati kuchaygan vaqtda taxtga o'tirganligi uchun ham birinchi islohotni soliqlarni tartibga solishdan boshladi. Butun Buxoro shahri aholisiga tarxonlik yorlig'i berib, o'zidan avvalgi hukmdorlar joriy qilgan, shariatga to'g'ri kelmaydigan yorg'u, boj, tarx, tushmol, yasoq kabi soliqlarni bekor qildi.

Amir Shohmurodning sud islohoti ham diqqatga sazovordir. Unga ko'ra, har bir musulmon, hatto qul ham qoziga o'z shikoyati bilan kelishga va g'ayriqonuniy ish qilayotgan o'z xo'jayinini javobgarlikka tortishga haqli edi. Bu qoida o'sha vaqtdagi Buxoro amirligidagina emas, butun Turkiston davlatlarida sudlovni ijobiylashtirish uchun tashlangan katta qadan bo'ldi. Bundan tashqari, 40 a'lamdan (qonunshunoslardan) iborat oliy sud (qozixona) palatasi tuzildi. Uning a'zolari shariat huquqi asosida amir Shohmurodning o'zi tuzib bergan to'plamni qo'llariga olib, arz va shikoyatlarni hal etishda unga qarab ish ko'radigan bo'lganlar [2. – B. 207.]. Shunday qilib, amir Shohmurod davrida Buxoro amirligida yangi sud tizimi: qasaba, tuman, viloyat qozilari, bosh qozi hamda qirq a'lam sudi vujudga kelib, eng oliy qozi amirning o'zi edi. Shariat huquqi asosida Shohmurod tuzgan qoidalar to'plami diqqatga sazovordirki, uni izlab topish va ilmiy jamoatchilikka yetkazish olimlarimiz oldidagi vazifalardan bo'lib turibdi.

Amir Shohmurod amalga oshirgan ishlari ichida eng kattasi Samarqand shahrining qayta tiklanishi bo'ldi. Eron shohi Nodirshohning XVIII asr o'rtalaridagi bosqini, yetti yil davom etgan o'zaro urushlar hamda qalmoqlar zulmidan qochib, mol chorvalari bilan Turkistonga ko'chib kelgan qozoqlarning vohalarga joylashib, ularni talon-taroj qilishlari bir qancha shahar, qishloqlar hayotini izdan chiqarib yubordi. Jumladan, Samarqand shahri huvillab qoldi. 1752-yillarda shaharda jon egasi qolmagan edi. Mang'it hukmdorlaridan birinchisi bo'lgan Muhammad Rahimbiy otaliq Ravotxo'ja bandini tuzatib, shaharga suv oqizgan bo'lsa-da, odamlar yo'qligidan shahar jonlanib ketmadi.

“Samarqandning hozirgi obodonchiligi, – deb yozgan edi S.Ayniy bu haqda, – 1780-yil ya'ni Shohmurodbiyning bekligidan boshlangan bo'lib, 1809-yillarda bir shahar yo'siniga kirgizildi”. Bu amir Shohmurodning aholini ko'chirib joylashtirish siyosati bilan bog'liq edi. Buning natijasida, O'ratepa, Xovos, Kattaqo'rg'on, Termiz



va boshqa yerlardan aholining Samarqandga majburiy ko'chirib keltirilishi shaharning rivojlanishiga sabab bo'ldi [2. – B. 208.].

Amir Shohmurod o'zi idora etib turgan markazlashgan davlat tizimini yanada mustahkamlash sohasida ko'p ishlar qildi. Uning davrida ham amirlikda bir necha urug'lar va ayrim viloyatlarning noroziliklari sodir bo'lib turgan edi. Xususan, 1786-yilda Karmana sarhadi aholisi Buxoro amirligiga bo'ysunishdan bosh tortgan. Amir Shohmurod Karmana aholisini bo'ysundirish uchun bir necha marta yurish qilishga majbur bo'gan. Karmanadan so'ng itoat etmay qo'ygan Shahrisabz va Xo'jandga qilingan yurishlar muvaffaqiyat bilan yakunlangan [4. – B.340.].

Mamlakatda amalga oshirilgan islohotlar va muvaffaqiyatli harbiy harakatlar natijasida amirlik ancha markazlashib, qudrati oshgan. Natijada, amir Shohmurod qo'shni Afg'onistonga ham harbiy yurish uyushtirgan. Xususan, Amudaryoning o'ng qirg'og'idagi ilgari Buxoro yerlarini qaytarib olish uchun Afg'on amiri Temurshohga qarshi harbiy yurish qiladi. Bu urushlardan so'ng Shohmurod va Temurshoh o'rtasida sulh tuzilib, Amudaryo har ikkala davlat o'rtasidagi chegara deb belgilanadi [4. – B. 340.].

Amir Shohmurodning xalqparvar siyosati uning atrofidagi amaldorlarning ishini mushkullashtirgan. Uning amalga oshirgan islohotlari va qo'lga kiritgan muvaffaqiyatlari aka-ukalar o'rtasida dushmanlik munosabatlarini vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Shohmurodning ukalaridan birortasi ham uni yoqtirmagan. Muhammad Hakimxon o'zining “Muntaxab ut-tavorix” asarida amir Shohmurodga nisbatan muvaffaqiyatsiz amalga oshirilgan suiqasd haqida yozib qoldirgan. Unga ko'ra, amirning ukalari uni o'ldirish maqsadida ikkita odam yollab, ularni ayollar qiyofasida Arkka yuborishadi. Haramga kirib olgan yollanma qotillar uxlab yotgan amir Shohmurodning duch kelgan yeriga pichoq urib yarador qilishadi. Ammo, amir tirik qolib, o'ziga kelgandan so'ng, o'zini tashqariga chiqarishlarini, odamlar uning tirikligini ko'rishlarini buyuradi. Saroy ahli buyruqni u aytgandek qilib bajarishadi va tong otgach, bu xabar butun shahar bo'ylab yoyiladi. Yollanma qotillarni uning ukalari yuborganini bilib qolgan amir Shohmurod, ularga qarshi biror chora ko'rmaslikni afzal ko'rib, ukalariga shavqat va marhamat qilganini bildiradi. Ukalari amirning ushbu yo'lni tutganini eshitgach, Buxoroda qolishni or-nomusdan ep ko'rmay, har biri har tarafga bosh olib ketadi. Xususan, Sultonmurod qushbegi haj safariga jo'nab ketib, yo'lda olamdan o'tadi. Mahmudbiy esa Qo'qonga ko'chib ketadi [5].

Amir Shohmurod 1800-yili 30-noyabrda, juma kuni bomdod mahali Buxoroda vafot etgan va o'zining vasiyatiga ko'ra Jo'ybor mavzesidagi Eshoni Imlo qabristonida Hoji Habibulloh va piri (ustoz) Muhammad Safar Xorazmiy qabrlari poyiga dafn etilgan. Shohmurod shaxsi keyinchalik aholi orasida avliyo darajasiga ko'tarilib, uning qabri muqaddaslashtirilgan va “Jannatmakon” qabri nomi bilan atalgan[5].



Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, amir Shohmurod chindan ham boshqa mang'it amirlaridan o'zinjng adolataparvarligi, xalqparvarligi, donoligi va yuksak e'tiqodi bilan ajralib turgan. Yumshoqtabiatliligini esa, ukalari tomonidan suiqasdga uchrasa ham, ularga mehr-shavqatli bo'lganidan bilishimiz mumkin. U hukmdor bo'lsa ham, darveshona hayot kechirgan. Tariqat yo'lida borib, faqirona hayot kechirishda davom etgan. Amir bir yilda bitta oddiy ko'ylak, bitta olacha chopon va bitta ishton kiygan. Boshiga bo'z salla o'ragan. Egnida kiyib yurgan po'stinining narxi 2 tangadan oshmagan. Qo'lida hunari ham bo'lgan. U pichoq qini yasab, hamma qatori o'z kasbi bilan tirikchilik qilgan. Shu jihatlari uchun ham xalq orasida "Amiri Ma'sum" deb atalgan. Bunday hukmdor tarixda bir bo'ldi, yana qayta bo'lishi dargumondir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zamonov A. O'rta asr tarixiy shaxslari hayotining ayrim noma'lum sahifalari. – T.: Bayoz, 2020.
2. Muqimov Z. O'zbekiston davlati va huquqi tarixi. – T.: Adolat, 2003.
3. Azamat Ziyo. O'zbek davlatchiligi tarixi. – T.: Sharq, 2000.
4. Eshov B. O'zbekistonda davlat va mahalliy boshqaruv tarixi. – T.: Yangi asr avlodi, 2012.
5. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Amir_Shohmurod



O'ZBEK XALQINING OTASHQALB FARZANDI

Abduvohidova Ruxshona Doniyorbek qizi

Namangan davlat universiteti, Tarix yo'nalishi talabasi

E-mail: ruxshona01062005@gmail.com

Tel: +998931021725

Ilmiy rahbar: **Zoxid Madrahimov**

NamDU, Tarix kafedrası dotsenti, t.f.n.

Anotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalqining fidoyi farzandi Sharof Rashidovning murakkab hayot yo'li, oilasi, ijodi, sobiq tuzum davrida respublikadagi siyosiy arbob sifatidagi o'rni, hokimiyatni boshqargan paytidagi murakkab davr haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Jizzax, O'zbekiston davlat universiteti, ikkinchi jahon urushi, yozuvchilar uyushmasi, sobiq tuzum, O'zbekiston SSR, Sharof Rashidov, davlat rahbari, Kuba, Fidel Kastro, sanoat, qishloq xo'jaligi, ilm-fan, madaniyat, adib, paxta ishi.

Анотация: В данной статье представлена информация о молодости, семье, творчестве, роли политического деятеля в истории бывшей ССР, а также о сложном периоде пребывания у власти самоотверженного сына узбекского народа, полководца-энтузиаста Шарофа Рашидова.

Ключевые слова: Куба, Советский Союз, Бывший ССР, Фидел Кастро, коммунист, Центральный Комитет, техникум, "Путь Ленина", журналист, снайперская бригада, критик, заместитель.

Anotation: This article provides information about the youth, family, creativity, the role of a political figure in the history of the former SSR, and the difficult period when he was in power of the selfless son of the Uzbek people, the enthusiastic leader Sharof Rashidov.

Key words: Cuba, Soviet, Former USSR, Fidel Kastro, communist, Central Committee, technical school, "Lenin's way", journalist, sniper brigade, critic, deputy.

*"... Sharof Rashidovning umri sandon
bilan bolg'a o'rtasiga qo'yilgan edi".*

Islom Karimov



Istiqlol kunimizga yetganlar bor, yetmaganlar bor. Ko'pgina ajdodlarimiz kabi Sharof Rashidov ham mustaqillik kuniga yetib kelolmadi. Biz bugun to'liq ishonch bilan ayta olamizki, Sharof Rashidov mustaqillik poydevoriga munosib g'isht qo'ya olgan arboblardan edi.

Daqiqani adabiyotdan ayri holda tasavvur qilib bo'lmaganidek, Sharof Rashidov hayotini ham o'zbek xalqining tarixidan, hayotidan ayri tasavvur qilib bo'lmaydi.

Nima uchun butun dunyo bo'ylab Sharof Rashidovning nomi xalqi mujassamlashtirgan fazilatlar timsoli sifatida qabul qilinadi? Nega xalqimiz uni davlat arbobi sifatida yuksak e'zozlaydi? Nima sababdan hamma unin yozuvchi, shoir, inson qalbining zukko bilimdoni sifatida ardoqlaydi?

Javob bitta! Sharof Rashidov o'zini tarbiyalab voyaga yetkazgan xalqqa hayotini, butun borlig'ini tikkani uchun! [4. – B. 89.].

Taniqli adib va yirik jamoat arbobi Sharof Rashidov 1917-yilning 6-noyabrida Jizzax shahri atrofidagi Sovungarlik qishlog'ida tavallud topdi. Otasi Rashid Halilov yetti pushti dehqon bo'lib, suyagi mehnatda qotgan, umri qora mehnatda o'tganligiga qaramasdan, oilasida bilim olishga intilish juda kuchli edi [5]. U haqiqatgo'y inson bo'lgan, shuning uchun ham uni qishloqdoshlari "To'g'riso'z" deb atashgan. Onasi Qo'ysinoy Halilova ham oddiy qishloq ayoli bo'lib, qizlar uchun ochilgan boshlang'ich maktabda ta'lim olgan [3. – B. 106.].

Sharof Rashidov 1924-yil 7 yoshida Jizzaxdagi 7 yillik Narimonov nomidagi 10-o'rta maktabning 1-sinfiga qabul qilinadi. Bu maktabda turli yillarda atoqli shoir Hamid Olimjon, yozuvchi Nasrullo Oxundov, akademik O'ktam Sharipov, O'zbekiston xalq yozuvchisi Nazir Safarov, dramaturg va davlat arbobi Sarvar Azimov, taniqli bolalar shoiri Shukur Sa'dulla kabi taniqli insonlar tahsil olishgan. 1932-yilda maktabni bitirgach, Jizzax pedagogika texnikumiga o'qishga kiradi. Texnikumda u nafaqat a'lochi talaba, balki, yaxshigina tashkilotchi sdifatida ham namoyon bo'ldi. U texnikum kasaba uyushmasiga rais etib saylandi. 1935-yil texnikumni bitirib, 2 yil maktabda o'qituvchilik qilgan.

Sharof Rashidov 1937-yili Samarqanddagi O'zbekiston davlat universitetiga o'qishga kirgan. Talabalik yillarida ijod bilan shug'ullanib, she'rlar va kichik hikoyalar yozish bilan birgalikda, Samarqanddagi "Lenin yo'li" gazetasida muxbir, mas'ul kotib, muharrir muovini¹ bo'lib ishlaydi. O'qishni bitirish arafasida gazeta muharriri lavozimida faoliyat yuritadi.

¹ Muovin – boshliq yoki rahbarning o'rinbosari. Birovga ko'maklashuvchi, yordamchi.



1941-yilda boshlangan urush ko'plar qatori Sharof Rashidovning ham hayotiy rejalarini o'zgartirib yubordi. Shu yilning noyabrida Frunze (hozirgi Bishkek) piyodalar bilim yurtini tezlashtirilgan dastur asosida tugatgandan so'ng, Kalinin frontiga jo'natiladi. 1941-yil dekabrda Moskva ostonalaridagi janglarda qatnashadi [5].

1942-yili Shimoli-g'arbiy frontdagi o'qchi brigadalarining 25 yoshar siyosiy rahbari Sharof Rashidov og'ir yarador bo'lib, yurtiga qaytadi. 30 yoshida "Qizil O'zbekiston" gazetasiga muharrir etib tayinlanadi. Respublika jurnalisti uchun bu lavozim – oliy cho'qqi edi [4. – B. 90.].

Sharof Rashidov yozuvchi sifatida ham tez xalq e'tiborini qozondi. O'zbekiston adiblari tomonidan Yozuvchilar uyushmasi boshqaruvining raisi etib saylanadi [4. – B. 90.].

Sharof Rashidovning ijodi 30-yillarning ikkinchi yarmida boshlangan. U dastlab she'riyatda qalam tebratib, "Samarqand kuylari" nomi bilan birinchi she'riy to'plamni e'lon qilgan. Ikkinchi jahon yillarida yozgan she'rlari 1945-yilda "Qahrim" to'plamida chop etilgan. U ayni chog'da adabiyotshunos va munaqqid² sifatida ham qalab tebratgan.

Sharof Rashidov ijodida maqolanavislik ham muhim o'rinni egallagan. Shuning uchun ham uning badiiy ijod namunalarida bu ruh yetakchilik qiladi. Adibning "G'oliblar" (1953) qissasi, 1972-yilda qayta ishlanib, "G'oliblar" romani sifatida nashr etildi. "Bo'rondan kuchli" (1958), "Qudratli to'lqin" (1964) romanlari yaratildi. Ularda o'zbek xalqining urushdan keyingi tiklanish yillaridagi mehnat jasorati o'z badiiy ifodasini topgan. Ijodkorning "Kashmir qo'shig'i" (1957), "Komde va Mudan" (1957) kabi yirik qissalari va "Koinot" (1960) kabi kinoqissalari an'anaviy Sharq dostonchiligi uslubida bitilgan bo'lib, yoshlik, bahor, go'zallik, hayot nashidasi madhiga bag'ishlangan. Adib hayotining so'nggi yillarida yaratgan "Dil amri" qissasi urush yillarida Belarus zaminida kechgan jangchilarning g'alaba yo'lida olib borgan, hayot - mamot kurashiga bag'ishlangan. O'zbek adabiyotining eng ko'p tarqalgan asarlaridan biri, shubhasiz, "Kashmir qo'shig'I" qissasidir. She'riy parchalar bilan omuxta qilingan, hajman kichik bu nasriy qissa, jahonning 56 ta tiliga tarjima qilingan [5].

Sharof Rashidov 33 yoshida O'zbekiston SSR Oliy Soveti Prezidiumining Raisi bo'ladi. Sobiq SSR tarixida bunday yosh rahbar, oliy hokimiyat egasi bo'lmagan. Ammo Sharof Rashidovning taqdiridagi asosiy pag'ona hali oldinda edi. U 1959-

² Munaqqid – (arabcha - tanqid) tanqid qiluvchi kishi.



yilda o'sha davrning eng yuqori lavozimi – O'zbekiston Kommunistik partiyasi Markaziy Komitetining birinchi sekretari etib saylanganida endigina 40 yoshdan oshgan edi. Sharof Rashidov bu yuksak vazifada umrining oxirgi kunlariga qadar sabot va matonat bilan ishladi. Respublikaga qariyb chorak asr yetakchilik qildi. Bu paytlar tarixning o'ziga xos eng murakkab davri edi [4. – B.90.].

Sharof Rashidov 1960-yillardan boshlab xalqaro siyosat maydoniga chiqishlar qila boshladi. 1962-yilda Kuba inqirozi paytida u Fidel Kastro bilan muzokarlarda sovet delegatsiyasiga rahbarlik qildi. 1966-yilda Toshkentda A.Kosigin vositachiligida Hindiston Bosh vaziri L.Shastri va Pokiston Prezidenti Muhammad Ayubxon o'rtasida muzokaralar bo'lib o'tdi. Bu muzokaralarni tayyorlashda Sharof Rashidov ham ishtirok etgan.

Sharof Rashidovning nomi uning rahbarligi davrida sodir bo'lgan mintaqaning iqtisodiy rivojlanishi bilan bog'liq. Uning davrida V.P.Chkalov nomidagi Toshkent aviatsiya ishlab chiqarish birlashmasi dunyodagi eng yirik 5 ta aviatsiya korxonalaridan biriga aylangan. Bu yerda yiliga 60 dan ortiq yirik samolyotlar ishlab chiqarilgan. Toshkent traktor zavodida yiliga 21 mingda ortiq traktor, "Tashselmash" da 10 mingdan ortiq paxta terish kombaynlari ishlab chiqarilgan. 1969-yilda O'zbekistonda Muruntov oltin koni o'zlashtirildi, undan yiliga 100 tonna oltin qazib olindi.

Sharof Rashidov davrida O'zbekiston yengil va oziq-ovqat sanoati rivojlangan industrial - agrar respublika aylandi. O'g'ir sanoat o'n barobar o'sdi. Yirik issiqlik elektr stansiyalari (Toshkent, 1971-yildan, Sirdaryo, 1975-yildan, Navoiy, Angren DUK lar) va gidroelektr stansiyalari (Chorvoq, 1972-yildan) qurildi, gaz (Gazli koni, 1961-yildan) va neft qazib olish o'zlashtirildi. Mashinasozlik sohalari sezilarli darajada rivojlandi [6].

1966-yil 26-apreldagi zilziladan so'ng Toshkentni qayta tiklash ishiga ko'p kuch-quvvat, g'ayratini sarfladi. Toshkent metropoliteni qurilishi uning tashabbusi bilan boshlangan. Metropolitenning birinchi navbati ya'ni 9 ta bekati 1977-yil noyabrda ishga tushirildi [2. – B.117.]. 1969-yil Samarqandda temuriylar davri san'ati tarixiga bag'ishlangan xalqaro simpozium bo'lib o'tdi. 1970-yilda Samarqandning 2500 yilligi nishonlandi, shu munosabat bilan Samarqandda yirik tadbirlar o'tkazildi. 1973-yilda mashhur olim Abu Rayxon Beruniy tavalludining 1000 yilligi keng nishonlandi va u haqida badiiy fil'm suratga olindi. O'zbekistonda Sharof Rashidov rahbarligidagi ilmiy-tadqiqot institutlar soni 1960-yildagi 64 tadan 1980-yillarning boshlarida 100 taga yetdi. Uning tashabbusi bilan O'rta Osiyoda birinchi bo'lib, Arxeologiya instituti tashkil etilgan.



1983-yilning oxirida O'zbekistonda juda o'gir vaziyat vujudga keldi. Respublikada jinoyatchilikka qarshi kurashish niqobi ostida SSSR Bosh prokurori huzurida alohida muhim ishlar bo'yicha maxsus 12 kishilik tergovchilar guruhi tuzilib, O'zSSR ga yuboriladi. Ular O'zSSR da paxta tayyorlash va uni qayta ishlash bilan bog'liq jarayonlardagi "qo'shib yozish", "o'g'irlik", "ko'zbo'yamachilik", "poraxo'rlik"ni (aslida bunday moliyaviy jinoyatlar va qirg'inliklar butun SSSR hududidagi iqtisodiyotda chuqur ildiz otib ketgan edi) tergov qilish bilan shug'ullandilar. Buning natijasida respublikada "paxta ishi" paydo bo'ldi. Tergovlar jarayonida Moskvadan yuborilgan T. X. Gdlyan va N. V. Ivanov guruhining faoliyati natijasida respublikadagi jamoa xo'jaliklari raislari va sovxoz direktorlarining 60 % , qishloq xo'jaligi yetakchi mutaxassislarining 45 %, paxtachilik brigada boshliqlarining 35 %, shuningdek, ko'plab rahbarlar, viloyatlar va tumanlar partiya komiteti kotiblari, respublika miqyosidagi partiya, sovet va xo'jalik rahbarlari o'z vazifalaridan olib tashlandi va ularga nisbatan jinoiy ish qo'zg'atildi.

O'zSSRning ijtimoiy-siyosiy hayotida 1984-yil 23-iyunda bo'lib o'tgan O'zbekiston Kompartiyasi MK XVI plenumi mash'um ro'l o'ynagan. Moskva tashabbusi va ko'rsatmasi bilan tashkil qilingan bu plenumda qabul qilingan hujjatlar O'zSSR da o'zbek xalqini asossiz badnom etish kompaniyasini boshlab berdi. Markazning tazyiqi ostida 1984-yildan O'zbekistondagi rahbarlik lavozimlariga sobiq ittifoqning ayrim joylaridan "kadrlar desanti" kela boshladi. 1984 – 1987-yillarda Moskva, Leningrad va Rossiyaning boshqa shaharlaridan 400 dan ortiq kishi O'zbekistonning partiya, sovet, ma'muriy-xo'jalik organlariga ishga yuborildi. Xususan, 1984 – 1989-yillarda O'zSSR IIV ga Sobiq Sovetlar mamlakatidan hammasi bo'lib, 150 ta xodim kelgan. Yillar bo'yicha qaraydigan bo'lsak, 1984-yilda 5 ta, 1985-yilda 33 ta, 1986-yilda 86 ta 1987-yilda 27 ta, 1988-yilda 2 ta, 1989-yilda 3 ta [1. – B. 489.].

Respublikada kadrlarni almashtirish siyosati ayanchli tus oldi. Markaziy matbuotda e'lon qilingan maqolalarda o'zbek xalqi badnom etilib, "paxta ish" ga ataylab siyosiy tus berildi va u keyinroq atay "o'zbek ishi" ga aylantirilib, xalqimizning nafsoniyatini toptash yo'liga o'tildi. 1983 - 1990-yillarda O'zSSR da "paxta ishi" degan uydirma bo'yicha jami 40 ming kishi tergov qilindi. Ularning aksariyati tergov izolatorlarida prokuror sanksiyasiz o'tirdi, 5 ming kishi esa soxta ayblar bilan jinoiy javobgarlikka tortildi.

Bu davrda Markaz tomonidan totalitar tuzumning barcha kirdikorlari vafot etib ketgan partiya va davlat arboblari yuklanib, 80-yillar qatag'onida nohaq qoralandi. Eng avvalo qatag'on qilichi Sharof Rashidovga qarshi ko'tarilib, uning nomi ham



badnom etildi. 1959 – 1983-yillarda Sharof Rashidov O'zbekiston Kompartayasi MQ ning birinchi kotibi bo'lib ishlagan va rahbarlik yillarida qator bunyodkorlik ishlari bilan birga qishloq xo'jaligi yerlaridan ekstensiv foydalanish oqibatida ekologik vaziyatning buzilishi, paxta yakkahokimligining qaror topishi kabi noxush holatlar ham yuz berdi. Albatta bunday holatlarni uning faoliyati natijasida yuzaga kelgan deb bo'lmaydi, balki sovet hokimiyatining ijtimoiy-siyosiy tuzumi keltirib chiqargan edi. "Paxta ishi" oqibatida butun mamlakatda parokandalik, loqaydlik, umidsizlik va ishonchsizlik kayfiyati chuqurlashdi [1. –B. 490.].

Sharof Rashidov davlat ishlari bilan qanchalik band bo'lmasin, farzandlari tarbiyasi uchun ham vaqt topa olgan. Xalqparvar otaning o'gitlariga amal qilgan farzandlarining barchasi oliy ma'lumotli, xalq xizmatiga kamarbasta mutaxassislar bo'lib yetishishdi. Uning 4 ta qizi va 1 ta o'gli bor. Katta qizi Sayyora Rashidova kimyo fanlari doktori, akademik. U uzoq yillar Oliy Majlis Qonunchilik palatasining Inson huquqlari (Ombudsman) bo'yicha Vakillik lavozimida ishladi. 100 dan ortiq ilmiy maqolalar yozgan. Ikkinchi qizi Dilorom va uchinchi qizi Gulnora Rashidovalar fan nomzodlari. O'g'li Ilhom Rashidov esa oliy ma'lumotli harbiy, tarix fanlari nomzodi. To'rtinchi qizi Svetlana Rashidova chet tili o'qituvchisi. Qizi Gulnora Rashidovaning aytishicha, Sharof Rashidov farzandlarini odamlarni hurmat qilishga, qo'pol gapirmaslikka, hammaga "Siz" deb murojaat etishga, o'zlarini boshqalardan ustun qo'ymaslikka o'rgatgan. Farzandlariga doimo hasad qilib emas, havas qilib yashang, deb nashihat qilgan. Oilada hech qachon hech kim yolg'on ishlatmagan. Sharof Rashidovning turmush o'rtog'i Xursand Rashidova tarix fanlari o'qituvchisi bo'lgan [3. – B. 108-109.].

Mustaqillik yillarida, Sharof Rashidov xotirasini abadiylashtirish maqsadida qator ishlar amalga oshirildi. Xususan, Toshkent shahrining Mustaqillik maydoni yonidagi ko'chaga Sharof Rashidov nomi berildi. 2016-yil 23-dekabrda Oliy Majlis Qonunchilik palatasi qarori bilan Jizzax viloyatining Jizzax tumaniga "Sharof Rashidov tumani" nomi berildi. 2017-yil 27-mart kuni O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Sharof Rashidov tavalludining 100 yilligini keng nishonlash haqida" gi qarori qabul qilindi. Shu yilning 6-oktabr kuni Jizzax shahrida Sharof Rashidovning haykali o'rnatildi [6].

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Sharof Rashidov o'zbek xalqining chinakam asl o'g'loni edi. Uning boshqaruv davri SSSR dagi murakkab davrga to'g'ri kelishiga qaramay, O'zbekistonni har tomonlama rivojlantirishga harakat qilib, jon-jahdi kurashdi. Fan, san'at, adabiyot, qurilish har tomonlama o'sdi. Hattoki, ikkinchi jahon urushi jangohlarda matonat ko'rsatib, Vatani uchun, xalqi



uchun kurashdi. Lekin urush olovi ichida bo'lsa ham ijoddan to'xtamadi. Urush davrida xalq ruhiyatidan kelib chiqib shunday asarlar yaratdiki, bu asarlari yuraklarga yetib borib, qalblardan joy oldi, xalqqa manzur keldi.

Mamlakatimizda paxta yakkahokimligi avj olib, yerlarga faqat paxta ekilishi boshqa xo'jalik mahsulotlarini kamayishiga olib keldi. Bu esa boshqa ekinlarga talabni kuchaytirib, narx-navoning oshishi, hamda, aholi orasida noroziliklarga sabab bo'ldi. Markazdan esa paxtaga qo'yilgan talab oshib boraverdi. Bu esa keyinchalik "qo'shib yozish" ni keltirib, "paxta ishi" siyosiy harakati tus oldi. Markaz o'ziga yoqmagan, Vatani, xalqi uchun jon kuydirgan rahbar-u hokimlarni birma-bir yo'q qilish siyosatini boshlab, "paxta ishi"ni, "o'zbek ishi"ga aylantirdi. Sharof Rashidov ham shunday qabix siyosat qurboniga aylandi. Qaysi davrda, qanday holatda bo'lmasin, bir kun albatta haqiqat qaror topadi. Mustaqillik sharofati bilan o'tmishdagi adolatsizliklar o'z haqiqatlarini topdi. Sharof Rashidovning pok nomi oqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shamsuddinov R., Mo'minov H. O'zbekiston tarixi. – T.: Sharq, 2013.
2. Rajabov Q., Zamonov A. O'zbekiston tarixi. – Toshkent, 2017.
3. Jo'rayev U., Usmonov Q. Tarixdan hikoyalar. – Toshkent, 2020.
4. Karimov I. O'zbekiston: Milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura / I jild. – Toshkent, 1996.
5. Oz.-sputniknews.uz.cdn.ampproject.org.
6. Uz.m.wikipedia.org.



IJTIMOIY TARMOQLAR VA XAVFLAR

Andijon davlat pedagogika instuti ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchilari

Ahmedov Abdulhay Tosh-to'xtayevich,

Jabborova Sayyoraxon Muxammadqobilovna.

Andijon davlat pedagogika instuti ona tili adabiyot ta'lim yo'nalishi

1-bosqch talabalari Abduqaxxorov Miraziz Doniyor-bek o'g'li,

Qobulova Nozimaxon Rahimjon qizi.

Anotatsiya

Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarning zamonaviy jamiyatdagi roli va ulardan kelib chiqadigan xavflar keng yoritiladi. Ijtimoiy tarmoqlar global aloqani kengaytirib, biznes va ta'limda yangi imkoniyatlar yaratgani holda, shaxsiy ma'lumotlarning buzilishi, dezinformatsiya tarqalishi va psixologik salomatlikka tahdid kabi muammolarni keltirib chiqarmoqda. Maqola ushbu masalalarning sabablari va oqibatlarini tahlil qiladi hamda xavflarni kamaytirish bo'yicha tavsiyalar beradi. Maqsad – ijtimoiy tarmoqlarni xavfsiz va mas'uliyatli foydalanishni targ'ib qilish.

Аннотация

В данной статье рассматривается роль социальных сетей в современном обществе, а также риски, связанные с их использованием. Социальные сети расширяют возможности глобальной коммуникации, создают новые перспективы в бизнесе и образовании, но при этом приводят к проблемам, таким как утечка личной информации, распространение дезинформации и угрозы психологическому здоровью. В статье анализируются причины и последствия этих проблем, а также предлагаются рекомендации по их минимизации. Цель работы – пропаганда безопасного и ответственного использования социальных сетей.

Annotation

This article explores the role of social media in modern society and the risks associated with their use. Social media platforms enhance global communication, create new opportunities in business and education, but also lead to issues such as personal data breaches, the spread of misinformation, and threats to psychological well-being. The article analyzes the causes and consequences of these problems and provides recommendations for mitigating them. The goal is to promote the safe and responsible use of social networks.



Kalit so'zlar: Ijtimoiy tarmoqlar, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi, dezinformatsiya, psixologik salomatlik, kiberhujumlar, onlayn xavfsizlik, xavf va imkoniyatlar, axborot texnologiyalari, mas'uliyatli foydalanish, tarmoqlar va kreativlik, global aloqalar, shaxsiy hayotning buzilishi, internet qaramligi, onlayn ta'qib, ta'lim va biznes imkoniyatlari.

Ключевые слова: Социальные сети, безопасность личных данных, дезинформация, психологическое здоровье, кибератаки, онлайн-безопасность, риски и возможности, информационные технологии, ответственное использование, сети и креативность, глобальная коммуникация, нарушение личной жизни, интернет-зависимость, онлайн-издевательства, образовательные и бизнес-возможности.

Key words: Social media, personal data security, misinformation, psychological health, cyberattacks, online security, risks and opportunities, information technologies, responsible use, networks and creativity, global communication, privacy breach, internet addiction, online harassment, educational and business opportunities.

Kirish

XXI asr texnologik taraqqiyoti ijtimoiy tarmoqlarni inson hayotining ajralmas qismiga aylantirdi. 2004-yilda Facebookning paydo bo'lishi bilan boshlangan jarayon bugungi kunda TikTok, Instagram, Youtube va boshqa platformalarning global tarmoqqa aylanishi bilan davom etmoqda. Ushbu platformalar muloqot qilishning yangi usullarini yaratib, dunyo aholisini birlashtirdi. Ammo texnologik inqilobning ijobiy jihatlari bilan birga, ko'plab salbiy oqibatlar ham yuzaga chiqmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlarning imkoniyatlari:

Ijtimoiy tarmoqlar inson hayotiga katta o'zgarishlar olib kirdi. Quyida ular orqali erishilgan asosiy imkoniyatlar keltirilgan:

1. Globallashuv aloqani rivojlantirish

Ijtimoiy tarmoqlar dunyo bo'ylab odamlarni birlashtirib, geografik chegaralarni yo'q qilishga yordam beradi. WhatsApp, Messenger va Telegram kabi platformalar shaxsiy muloqotni qulaylashtirsa, LinkedIn professional aloqalarni rivojlantiradi. Bu esa nafaqat yaqin do'stlar va oila a'zolari bilan aloqa qilishni, balki xalqaro darajada hamkorlik o'rnatishni osonlashtiradi.



2. Ma'lumot va ta'lim olish imkoniyati

YouTube, Coursera, Ibrat Academy va Khan Academy kabi platformalar bilim olishni hammabop qildi. Ijtimoiy tarmoqlarda o'qituvchilar, mutaxassislar va tashkilotlar turli mavzularda darsliklar, seminarlar va ta'limiy kontentni bo'lishmoqda. Bu o'quvchilar va talabalar uchun bilim olishni osonlashtirib, dunyo bo'ylab ta'lim imkoniyatlarini kengaytiradi.

3. Kreativlik va tadbirkorlik uchun imkoniyatlar

Instagram, TikTok va Pinterest kabi platformalar ijodiy qobiliyatlarni namoyon qilish va rivojlantirish imkonini beradi. Foydalanuvchilar o'z g'oyalari, dizaynlari yoki san'at asarlarini ommaga taqdim etib, o'z qobiliyatlarini yanada rivojlantirishi mumkin.

4. Tadbirkorlik va marketing imkoniyatlari

Ijtimoiy tarmoqlar kichik va yirik bizneslar uchun yangi imkoniyatlar ochib berdi. Facebook, Instagram va TikTok reklama vositalarini taklif etib, tadbirkorlarga o'z mahsulot va xizmatlarini keng auditoriyaga targ'ib qilish imkonini yaratdi. Elektron tijorat platformalarining ijtimoiy tarmoqlar bilan integratsiyasi ham sotuvni osonlashtirmoqda.

5. Jamoatchilik faolligini oshirish

Ijtimoiy tarmoqlar jamiyatdagi muhim masalalarni ko'tarishda muhim rol o'ynamoqda. Ular orqali xayriya aksiyalari tashkil qilinib, jamoatchilik e'tiborini dolzarb muammolarga qaratish mumkin. Hashtag kampaniyalari yoki petisiyalar katta auditoriyaga tez yetib boradi.

Ijtimoiy tarmoqlarning xavflari

1. Shaxsiy ma'lumotlarning buzilishi

Ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini to'playdi va ular tez-tez xavfsizlik tahdidlariga duchor bo'lishi mumkin. Bu, o'z navbatida, ma'lumotlar o'g'irlanishi, shaxsiy hayotning buzilishi yoki firibgarlik holatlariga olib kelishi mumkin.

2. Dezinformatsiya va soxta yangiliklar

Ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalgan dezinformatsiya va soxta yangiliklar jiddiy xavf tug'diradi. Bunday yangiliklar odamlarni noto'g'ri qarorlar qabul qilishga undashi, jamiyatda qo'zg'alishlar yaratishi yoki davlatlar o'rtasida ziddiyatlar yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin.

3. Psixologik salomatlikka ta'sir



Ijtimoiy tarmoqlar, ayniqsa, yoshlar orasida psixologik salomatlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Doimiy taqqoslashlar, o'zini past baholash, kimlik krizisi va depressiya kabi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

4. Kiberhujumlar va onlayn ta'qiblar

Ijtimoiy tarmoqlarni xakerlar va kiberjinoyatchilar tomonidan foydalanish, foydalanuvchilarni xakerlik hujumlari, spamlar va boshqa onlayn tahdidlarga duchor qilish xavfini yaratadi. Bundan tashqari, ta'qib qilish (cyberbullying) kabi huquqbuzarliklar ham ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan.

5. Zararlovchi kontent va radikalizm

Ijtimoiy tarmoqlarda radikal fikrlar, ekstremistik g'oyalar va zararli kontentning tarqalishi xavfi mavjud. Bu, o'z navbatida, yoshlarni noto'g'ri yo'lga solishi, zo'ravonlikka undashi va jamiyatda ijtimoiy nizolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlar ko'nikishni yuzaga keltiradi

Ekspertlar internetga ko'nikib qolish yoki ijtimoiy tarmoqlarga ko'nikib qolish sindromi mavjud-mavjud emasligi haqida yagona fikrga ega emas, biroq har ikkala holatda ham javob tasdiq shaklida bo'lishiga barcha asoslar bor.

Nottingham Trent universiteti olimlari kishi ruhiy xarakteristikasi, shaxs tipi va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish o'rtasidagi aloqalar haqidagi ilmiy adabiyotlarni o'rganib chiqdi. Tadqiqot mualliflari quyidagi xulosaga keldi:

“Facebook’ga bog’lanib qolish sindromi haqida gapirish uchun barcha asoslar mavjud. Chunki ijtimoiy tarmoqlarda juda ko‘p vaqt o‘tkazuvchi bir qator kishilarda shaxsiy hayotdan qochish, butun e’tiborni Facebook’ga qaratish, haqiqatdan uzoqlashish, kayfiyatning keskin tushishi, real hayotdan uzoqlashish istagini yashirish kabi qaramlikning barcha belgilari kuzatiladi”.

Shuningdek, tadqiqotlar xuruj sindromi ham mavjudligini ko'rsatdi. Bir necha yil avval Suonsidagi universitet olimlari internetdan foydalanishni to'xtatgan kishilar ruhiy xurujdan aziyat chekishini aniqladi.

Yaqinda ular ushbu mavzuda yangi tadqiqot o'tkazdi va internetdan voz kechish nafaqat ruhiy shikast yetkazishi, balki jismoniy sog'liqqa ham zarar yetkazishini aniqladi. Tadqiqot mualliflaridan biri Fil Rid bu holatni quyidagicha ta'riflaydi:

“Internetda juda ko‘p vaqt sarflovchi kishilar mobil qurilmadan foydalanishni to'xtatganda, tashvishli holatga tushib qolishi bizga ancha ilgari ma'lum edi.



Бироқ hozir ruhiy holatdagi o'zgarishlar real jismoniy o'zgarishlar bilan birga kechishini aniqladik".¹

Maqsad – ijtimoiy tarmoqlarni xavfsiz va mas'uliyatli foydalanishni targ'ib qilish. Ushbu maqsadga erishish uchun ijtimoiy tarmoqlarning foydalanuvchilarga salbiy ta'sirini kamaytirish, ularning mas'uliyatli va axloqiy foydalanishini ta'minlash, shuningdek, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va onlayn xavfsizlikni oshirish zarurligini tushuntirish muhimdir. Bu orqali jamiyatda axborot texnologiyalaridan to'g'ri va ongli foydalanish madaniyatini shakllantirishga erishish mumkin.

Xulosa

Ijtimoiy tarmoqlar zamonaviy jamiyatda aloqalar, ta'lim, biznes va kreativlik uchun yangi imkoniyatlar yaratgan bo'lsa-da, ular shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi, dezinformatsiya, psixologik salomatlik va kiberhujumlar kabi jiddiy xavflarni ham keltirib chiqarmoqda. Shuning uchun ijtimoiy tarmoqlardan mas'uliyatli va xavfsiz foydalanishni targ'ib qilish muhimdir. Bu orqali foydalanuvchilarning salbiy ta'sirini kamaytirish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va axloqiy me'yorlarga rioya qilishni ta'minlash mumkin. Shunday qilib, ijtimoiy tarmoqlardan to'g'ri foydalanish madaniyatini rivojlantirish jamiyatda xavfsiz va samarali onlayn muhitni yaratishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Boyd, D., & Ellison, N. B. (2007). *Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship*. Journal of Computer-Mediated Communication, 13(1), 210-230.
2. Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). *Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media*. Business Horizons, 53(1), 59-68.
3. Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2017). *Social Networking Sites and Addiction: Ten Lessons Learned*. International Journal of Environmental Research and Public Health, 14(3), 311.
4. Tiggemann, M., & Slater, A. (2014). *NetGirls: The Internet, Facebook, and body image concern in adolescent girls*. International Journal of Eating Disorders, 47(6), 630-643.
5. Friggeri, A., Adamic, L. A., & Evan, J. A. (2014). *Rumor Cascades*. Proceedings of the Eighth International Conference on Weblogs and Social Media (ICWSM).

¹ <https://daryo.uz/2017/07/06/ijtimoiy-tarmoqlarning-6-ta-ilmiy-asoslantirilgan-xavfli-jihati>



6. Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). *The spread of true and false news online*. Science, 359(6380), 1146-1151.
7. Anderson, R. (2008). *Security Engineering: A Guide to Building Dependable Distributed Systems*. Wiley.
8. Symantec. (2019). *Internet Security Threat Report*. Symantec Corporation.
9. Tuten, T. L., & Solomon, M. R. (2017). *Social Media Marketing*. Pearson.
10. Mangold, W. G., & Faulds, D. J. (2009). *Social media: The new hybrid element of the promotion mix*. Business Horizons, 52(4), 357-365.



KIBERJINOYATCHILIK

Andijon davlat pedagogika instituti ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchilari

Ahmedov Abdulhay Tosh-to'xtayevich,

Jabborova Sayyoraxon Muxammadqobilovna

Andijon davlat pedagogika instituti ona tili adabiyot ta'lim yo'nalishi

1-bosqch talabalari

Mirzaqosimova Marjona Qodirjon qizi,

Hasanboyeva Mohinur Abdullajon qizi

Annotatsiya. Axborot texnologiyalari jadallik bilan rivojlanib borayotgan bir vaqtda, internet tarmoqlari butun dunyo jamiyatiga, insonlarning hayoti, mulki, daxlsizligiga ham bir qancha muammolar olib kelmoqda. Hozirgi kunda

ma'lumotlarni xavfsiz saqlash, ularga nisbatan bo'lishi mumkin bo'lgan hujumlardan himoya qilish eng katta muammolardan biridir. Masalan "CIBER" iborasini eshitganimizda hammaning hayolida kundan-kunga jadallik bilan rivojlanishda bo'lgan, ko'plab insonlarni og'ir ahvolga solib qo'ygan kiber jinoyatchilik gavdalanadi. Ushbu sohada turli xil kompaniyalar hamda davlat hukumatlari tomonidan kiber jinoyatlarning oldini olish uchun ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Lekin amalga oshirilayotgan ishlar natijasida kiber jinoyatchilik hali ham o'z xavfini insonlarga tarqatib kelmoqda. Ushbu maqola kelajakda sodir etilishi mumkin bo'lgan hamda hozirgi kunda sodir etilib kelayotgan kiber jinoyatlarni oldini olish va ularga barham berishda kiber xavfsizlikning o'rni yoritilib beriladi.

Kalit so'zlar: kiber, jinoyat, kiber jinoyatchilik, kiber xavfsizlik, internet tarmoqlari, shaxsiy xavfsizlik, ma'lumotlar xavfsizligi, jinoyatlarni oldini olish, firibgarlik, veb-saytlar, xakkerlik, rekvizitlar, fishing.

Annotation. At the same time as information technology is developing rapidly, internet networks are also bringing several problems to the Society of the whole world, the life, property, inviolability of people. Nowadays, keeping data safe, protecting against possible attacks on them is one of the biggest problems. For example, when we hear the phrase "CIBER", cybercrime is embodied in everyone's imagination, which is rapidly developing from day to day, putting many people in a difficult position. Many works are being done in this area by various companies as well as state governments to prevent cybercrime. But as a result of the work being done, cybercrime is still spreading its danger to humans. This article highlights the



role of cyber security in preventing and ending cyber crimes that may occur in the future as well as currently occurring.

Key words: cyber, crime, cybercrime, cyber security, internet networks, personal security, data security, crime prevention, fraud, websites, hacking, props, phishing.

Аннотация. Информационные технологии стремительно развиваются. На данный момент сети Интернет затрагивают все мировое общество, жизнь людей, собственность, приносят ряд проблем с его целостностью. Настоящее время защита данных от возможных атак является одной из самых больших проблем. Например, фраза «CIBER» быстро развивается день ото дня в воображении каждого, когда мы его слышим киберпреступность, которая поставила многих людей в трудную ситуацию воплощенный. Различные компании и правительства штатов в этой области многое было сделано для предотвращения киберпреступлений увеличивается. Но в результате проделанной работы киберпреступность по-прежнему остается также распространяет свою опасность на людей. Эта статья появится в будущем предотвратить возможные и текущие киберпреступления выделена роль кибербезопасности в их получении и устранении.

Ключевые слова: киберпреступность, киберпреступность, кибербезопасность, интернет сети, личная безопасность, безопасность данных, предотвращение преступности, мошенничество, сайты, взлом, реквизит, фишинг.

KIRISH

Firibgarlik – aldamchilik, hiylagarlik. Firibgar – firib beruvchi, hiylagar, aldoqchi. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksida firibgarlikka aldov yoki ishonchni suiste’mol qilish yo‘li bilan begona mulk yoki mulkka nisbatan huquqni qo‘lga kiritish, deb ta’rif berilgan. “Tovlamachi” esa kishilarni tovlab, laqillatib, qo‘rqitib kun ko‘ruvchi, firibgar shaxsdir. Tovlamachilik – ya’ni jabrlanuvchi yoki uning yaqin kishilariga zo‘rlilik ishlatish, mulkka shikast yetkazish yoki uni nobud qilish yoxud jabrlanuvchi uchun sir saqlanishi lozim bo‘lgan ma’lumotlarni oshkor qilish bilan qo‘rqitib, o‘zgadan mulkni yoki mulkiy huquqni topshirishni, mulkiy manfaatlar berishni yoxud mulkiy yo‘sindagi harakatlar sodir etishni talab qilish yoxud jabrlanuvchini o‘z mulki yoki mulkka bo‘lgan huquqini berishga majbur qiladigan sharoitga solib qo‘yish (O‘zb.Resp. JK 165-modda).



Firibgarlik jinoiy faoliyat bo'lib, aldangan shaxs o'zi bilmagan holda ixtiyoriy ravishda moddiy va moliyaviy vositalarini, mulk yoki mulkka bo'lgan huquqini biron bir turdagi firibgarga beradi. Bunda firibgar shaxsning soddaligi, iqtisodiy faoliyat bo'yicha bilimsizligi, malakasizligidan foydalanib, taklif qilinayotgan operatsiyada ishtirok etishdan olinishi kutilayotgan yuqori daromad va naf to'g'risida chalkash tasavvur uyg'otadi.

Firibgarlik o'zining g'oyasi va ijro etilishi nuqtayi nazardan murakkab jinoyat turi hisoblanadi. Uning predmeti bo'lib o'zganing molmulki yoki unga bo'lgan huquq xizmat qiladi. Obyekti esa ma'lum shakldagi mulkka bo'lgan munosabat hisoblanadi. Firibgarlikning o'ziga xos xususiyati o'zganing mol-mulki yoki unga bo'lgan huquqni jabrlanuvchini aldash yoki uning ishonchiga kirib, uni suiste'mol qilish yo'li bilan qo'lga kiritishdir.

Firibgarlikning obyektiv belgilariga:

- 1) o'zganing mulkini aybdorning yoki boshqa shaxs foydasiga olib qo'yish yoki o'tkazish;
- 2) ushbu xatti-harakati bilan mulk egasiga yoki mulkdan foydalanuvchiga real moddiy zarar yetkazish;
- 3) ushbu harakatlarni amalga oshirishning huquqbuzarlik ekanligi;
- 4) ularni amalga oshirilishining qaytarilmasligi kiradi. Firibgarlikning muhim belgisi uning jinoiy xatti-harakat ekanligidir, chunki u moddiy tarkibga ega bo'lgan jinoyatlar turkumiga kiradi.

Texnologiya taraqqiyoti va ko'proq odamlar bank yoki kredit karta ma'lumotlari kabi nozik ma'lumotlarni saqlash uchun internetga tayanishi sababli, jinoyatchilar bu ma'lumotlarni o'g'irlashga harakat qilmoqdalar. Kiberjinoyat butun dunyo bo'ylab odamlar uchun ko'proq xavf tug'dirmoqda. Axborot qanday himoyalanganligi va jinoyatchilar ushbu ma'lumotni o'g'irlash uchun qo'llaydigan taktikalar haqida xabardorlikni oshirishning ahamiyati ortib bormoqda. ichki ishlar vazirligi kiber xavfsizlik markazi ma'lumotlariga ko'ra 2023-yilning 8 oyi mobaynida kelib tushgan ariza shikoyatlarning 70% ga yaqini bank plastik kartalaridan pullarning o'z egasining ruxsatisiz o'zlashtirilib olishi yuzasidan ekanligi ham foydalanuvchilarga ogohlikni talab etadi. Har qanday sababga ko'ra internetdan foydalanadigan har bir kishi qurbon bo'lishi mumkin, shuning uchun onlayn rejimida qanday qilib himoyalanganligi haqida bilish muhimdir. Hozirda internet har kunlik hayotning eng tez o'sayotgan infratuzilmasidir. Bugungi texnika dunyosida eng so'nggi texnologiyalar inson yashash tarzini o'zgartirib yubormoqda,



masalan internet foydalanuvchilar uyidan chiqmagan holda har xil ishlarni (online kredit olish, online savdoda xarid amalga oshirish, biletlar buyurtma qilish, online ishlarini bajarish va boshqalar) bajara olishadi . Lekin yangi chiqayotgan texnologiyalar tufayli biz axborotimizni eng samarali yo‘l bilan ham xavfsiz saqlay olmaymiz va shuning uchun kiber jinoyatlar kundan-kunga ko‘payib bormoqda. Hozirda 60% dan ortiq moliyaviy kelishuvlar, har hil shartnomalar internet orqali amalga oshiriladi, shuning uchun bu soha katta miqdordagi kelishuvlar uchun eng yaxshi sifatli xavfsizlikni talab qiladi.

Kiber xavfsizlikning ko‘lami faqatgina axborot texnologiyalari sanoatida axborotni himoyalash yemas, internet foydalanuvchilarida kiber jinoyatchilik haqidagi dastlabki tushunchalarni berib o‘tish, ulardan qay tarzda himoyalanish yo‘llarini berib o‘tish orqali ham natijaga erishishimiz mumkin. Mobil to‘lovlar, elektron savdo-sotiq, internet bank, online kredit kabi eng so‘nggi texnologiyalar ham yuqori darajadagi xavfsizlik talab yetadi. Bu texnologiyalar foydalanuvchisiga tegishli muhim ma‘lumotlarni xavfsiz saqlash juda muhimdir. Kiber xavfsizlikni rivojlantirish va muhim ma‘lumot infratuzilmalarini saqlash har bir millatning xavfsizligi va iqtisodiy ahvoli uchun zarur. Internetni xavfsizlashtirish (foydalanuvchilarini himoya qilish) hukumat siyosati kabi yangi xizmatlar rivojlanishining ajralmas qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi
2. Кормишкина Л.А., Лизина О.М. Теневая экономика: учеб.пособие для вузов /Л.А. Кормишкина, О.М. Лизина.-Саранск: Мордов. Ун-та, 2009.-15-19-бет
3. Security and Privacy Magazine. IEEECS Safety Critical Systems – Next Generation. 2013
4. Science and Education" Scientific Journal
5. https://www.researchgate.net/publication/381521933_An%27anaviy_v_a_kiber_firibgarliklardan_himoyalanish_usullari_Matn_uslubiy_qo%27llanma_HP_Abulkasimov_MH_Abulkasimov_-_Toshkent_Bookmany_print_2024_-_130_b_Mahsus_maslaatci_va_muarrir_Abulkasimov_Abdusatto?enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzM4MTUyMTkzMztBUzoxMTQzMtI4MTI1MjY3NDcwNEAxNzE4NzcxNzcyNzQ2&el=1_x_3&_esc=publicationCoverPdf chId=rgreq-4b4adc2d8377c4ea2e13720b350df353-



SOCIAL NETWORKS AND RISKS

*The teachers of the Department of Social Sciences
at Andijan State Pedagogical Institute are
Ahmedov Abdulhay Toshto'xtayevich
Jabborova Sayyoraxon Muxammadqobilovna.
Vohidova Dilnavoz, Miryoqubova Marjona
Students of the 102nd group of the Faculty of
philology of Andijan State Pedagogical Institute*

Annotation: This article discusses media literacy, social networks, risks of their use, important aspects of the field, information filtering skills, the harmful impact of mass media, the development of social networks influencing sociopolitical changes in society, understanding media functions, the main advantages of using social networks in society, information with nationalist and local sentiments, and the promotion of mass culture.

Аннотация: Эта статья обсуждает медиа-грамотность, социальные сети, риски их использования, важные аспекты данной области, навыки фильтрации информации, вредное влияние массовых медиа, развитие социальных сетей, влияющих на социополитические изменения в обществе, понимание функций медиа, основные преимущества использования социальных сетей в обществе, информацию с националистическими и местными настроениями, а также продвижение массовой культуры.

Annotatsiya: Ushbu maqolada media savodxonligi, ijtimoiy tarmoqlar, ularning ishlatilishidagi xavflar, soha bilan bog'liq muhim jihatlar, ma'lumotlarni filtrlash ko'nikmalari, ommaviy axborot vositalarining zararli ta'siri, jamiyatda ijtimoiy tarmoqlar rivojlanishining siyosiy-ijtimoiy o'zgarishlarga ta'siri, media funksiyalarini tushunish, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishning asosiy afzalliklari, millatchilik va mahalliy tuyg'ular bilan bog'liq ma'lumotlar hamda ommaviy madaniyatni targ'ib qilish masalalari muhokama qilinadi.

Keywords: media literacy, mass media, information, media education, information security, Egypt, Ukraine, Uzbekistan.

Ключевые слова: медиа-грамотность, массовые медиа, информация, медиапедагогика, информационная безопасность, Египет, Украина, Узбекистан.



Kalit so'zlar: media savodxonligi, ommaviy axborot vositalari, ma'lumot, media ta'limi, ma'lumot xavfsizligi, Misr, Ukraina, O'zbekiston.

Media Literacy – represents a set of skills and competencies for perceiving and evaluating mass media activities.

Media Literacy is a skill of filtering daily information transmitted through mass media and helps form understanding about where information comes from, by whom it is transmitted, for what purpose, and whose interests it reflects, enabling correct decision-making in any situation after receiving various information.

The purpose of Media Literacy is to understand the advantages and disadvantages of each media and develop skills to filter and accept necessary information, while its primary task is to help people understand the manipulative power of any consumed information and set boundaries.

Media Literacy encourages understanding media functions, evaluating the quality of these functions, self-expression, and entering into rational cooperation with media for participation in social processes.

Media Literacy is the result of media education.¹

Media education emerged as a means of protection against the harmful influences and tendencies of mass media. The UK was the first to use this paradigm in the 1930s. In the UK and Australia, media literacy was introduced as a separate course in the humanities. In Finland, media and information literacy has been included in school and university curricula since the 1970s. When the media education component was first introduced into the school program, it was integrated into native language, history, aesthetic sciences, and ecology, rather than being an independent subject. According to the Media Literacy Index published in 2021, Finland was recognized as the country with the “highest capacity to resist the negative impacts of false news and disinformation” and ranked first in the index.

In Sweden, media education has been taught as a separate subject in educational institutions since 1980. The main goal of introducing media education was to develop young people's ability to critically perceive media reports, form their own opinions about information from various sources, and express their views about watched films and TV programs. Since autumn 2000, media education has been officially incorporated into the Swedish national curriculum.

¹ Boyd, D. (2014). *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens*. Yale University Press.



In some countries, media education is additionally implemented practically, normatively, either replacing some subjects or as an intermediate subject. For example, school newspapers, magazines, radio broadcasts, and audiovisual products are created outside of class time. Participants gain direct experience with various methods of media use during the creation process.

In the 21st century, the influence of spiritual, ideological, and information factors is becoming more prominent compared to material and financial resources. While **mass media** previously played the primary role in this process, today social networks are fully performing this function.

However, along with several positive aspects, the risks of social networks are increasingly growing. From this perspective, the development of social networks, which is attracting wide public interest and sometimes causing concern, significantly influencing personal psychology and socio-political changes in society, and its widespread nature on a global scale, certainly requires special investigation.

According to statistical data, in 2020 Uzbekistan's population exceeded 34 million, with internet users reaching 22 million. Over 85% of them use social networks. From these indicators, we can conclude that current social network users constitute a very large audience.²

Today, information wars are rapidly unfolding worldwide. In this war, the weapon and shield are only information. The space of information is the internet. Social networks are considered the most convenient mediator for distributing all types of information. Because in modern society, the main advantage of using social networks is freedom of communication.

As a result, the risks from social networks have become a global issue for every country. From this perspective, it's important to emphasize that information security is a crucial part of national security today. Leaving social networks completely unsupervised is causing numerous disruptions in the real world.

Religious Information. Circulating in networks but not permissible messages like: "If you are a believer, spread this information!", "If you love Allah, spread this information!", "If you do not spread this information, your sins will stop you!", "If you do not spread this information, you will suffer from a serious illness!" appear in such phrases.

Political Information. Various political calls exist in social networks, which attempt to make you perceive the politics of the country you live in as incorrect, fight

² Shirky, C. (2011). Cognitive Surplus: Creativity and Generosity in a Connected Age. Penguin Press.



against the current political system, replace it with a religious system or conversely, restore the old Soviet system, and discredit political figures.

Mass Culture Information. Mass culture propaganda is also very active on social networks. They mainly appear in the form of video clips, electronic images, and songs. They attempt to instill alien ideas contrary to our national identity, foreign customs, and cultures completely inappropriate to our mentality into youth ideology.

Information in the spirit of nationalism and localism. Ideas of nationalism and localism are frequently encountered on social media. They are usually conducted in the form of surveys, with questions such as: “What is your nationality?”, “Which nationality do you think is the strongest?”, “Which nationality is the most numerous?”, “Where are you from?”.

First, we must thoroughly understand the concepts of nation and people. A nation is an ethnic group with a single language and culture. A people consists of several ethnic groups, has a specific living area, and shares a common language and generalized culture.

Alarming Information. Alarming information spreads very quickly among internet users. Such information contains rumors about extreme situations at regional or global scales that could potentially be life-threatening or almost impossible to survive. The purpose of such rumors is to create unrest in a country or region through propaganda and derive material benefits.

From this perspective, it's particularly important to emphasize that the role of social networks in a country's security and stability is increasing. Social networks are indicated as the initial trigger point for horrific events in countries like Libya, Egypt, Ukraine, Syria. This is not without reason - external “neutrals” initially helped these countries' youth create “democracy” from the outside, awakening dissatisfaction with the existing system among youth.

Therefore, it is necessary to pay great attention to social networks, which are becoming the primary source of information, and develop our national social networks.

Cyber Risks and Attacks: Various cyber risks and attacks exist in social networks, such as spreading malicious software or phishing attacks (requesting users' personal information). Intrusion into Others' Lives and Violating Personal Boundaries: Some users excessively interfere in others' personal lives, which can negatively impact friendships or mutual relationships.

Psychological Impact: Constantly seeing idealized lifestyles on social networks can cause stress, sorrow, or feelings of inadequacy among users.



Additionally, spending time on social networks can increasingly lead to insomnia and isolation.

Lies and Manipulation: Incorrect information, fake news, and manipulative content are widespread on social networks. This can especially lead to choosing the wrong path when making political or social decisions.

Privacy and Personal Information Risks: Revealing personal information on social networks can expose people to fraud, identity theft, or other harmful actions. Users often share their information unknowingly, which can affect their safety.

Social networks have become an integral part of our daily lives today. They play a significant role in communicating with friends, obtaining news and information, as well as developing business and interpersonal relationships.

However, along with numerous advantages, social networks also have several risks. Negative Aspects of Social Networks:

1. Privacy Risk: Users must be cautious when providing personal information, as some platforms can create privacy risks.
2. Reliability of Available Information: Incorrect or misleading information is frequently distributed on social networks, which can lead people to make wrong decisions.
3. Time Consumption: Spending excessive time on social networks can negatively impact users' real lives and tasks.

Advantages of Social Networks:

1. Easy Communication: People can connect without geographical limitations.
2. Rapid Information Spread: News and events quickly disseminate, enabling fast information access.
3. Effective Advertising and Marketing Tool: Businesses can reach large audiences.
4. Creativity and Self-Expression: Users can demonstrate creativity through art, writing, or videos.

Social Networks are Used for Various Purposes:

1. Personal Communication: People share personal lives and find new friends.
2. Professional Networks: Platforms like LinkedIn create professional networks and job opportunities.
3. Entertainment Content: YouTube, TikTok, Instagram are popular for creating and watching entertainment content.



4. Information Exchange: Social networks are very effective for news and information sharing.

Social networks have fundamentally transformed people's lifestyles, work methods, and communication forms. However, it's important to use them carefully, as they can lead to some negative consequences.

Scientists' Perspectives on Social Networks are based on various viewpoints. They typically study social networks from technological, social, and psychological perspectives. Different scholars have varied opinions about the positive and negative impacts of social networks. Below are perspectives of some prominent scholars:

1. **Sherry Turkle – Technology and Human Relationships:** Sherry Turkle, MIT professor, has authored numerous works on social networks and technology's impact on human life. She believes social networks and smartphones are pushing people towards "loneliness" and "awakening" states rather than interpersonal communication. In her book "Alone Together", she emphasizes how technology alters genuine human interaction, making personal connections superficial. She demonstrates that when people aim to connect through social networks, they are often actually distancing themselves from real communication.

2. **Manuel Castells – Social Networks and Information Society:** Spanish scholar Manuel Castells (known for "The Rise of the Network Society") views social networks as a global information network. He highlights that social networks have fundamentally transformed communication processes and helped shape economic, political, and cultural structures in modern society. Castells argues that social networks play a significant role, particularly in mass movements and political reforms. Their capabilities contributed to the spread of movements like the Arab Spring.

3. **Clay Shirky – Social Networks and Collective Intelligence:** Clay Shirky sees social networks as a new form of collective intelligence and collaborative work. In "Here Comes Everybody", he discusses how social networks unite people in innovative ways, create opportunities for collective actions and information distribution. He describes social networks as a "collective intelligence" tool facilitating mutual cooperation. Shirky also considers social networks a means of strengthening civil society, as they enable any individual to express opinions and interact.

Scientists' varied perspectives on social networks provide a broader understanding of their social, psychological, economic, and cultural impacts. Some scholars view social networks as tools for developing social connections and



creating new opportunities, while others note associated social isolation, psychological negative impacts, and difficulties in maintaining focus.

Though numerous public materials exist about social networks, some lessknown but interesting facts can help deeper understanding. Here are some rarely discussed but fascinating facts about social networks:

1. **First Steps in Creating Social Networks Date Back to 1980s.** Many people associate social networks with platforms like Facebook or MySpace from the early 2000s. However, initial social network prototypes emerged in the 1980s. For instance, “The Well” (Whole Earth ‘Lectronic Link) created virtual communities through internet forums and network communications in 1985.

2. **Facebook’s “Calling” Feature.** In Facebook’s early version, users could “call” each other. This was a variation of the “poke” or “nudge” function, allowing users to draw attention to each other. “Poke’s” purpose was mainly initiating social interactions and simulating real-life “touching strangers”. However, this feature gradually fell out of popular use and nearly disappeared by 2010.

Social Networks — These are online platforms created to interconnect people, exchange ideas, and distribute information. They occupy a significant place in society and are widely used in various fields, including business, politics, education, and daily life. Social networks facilitate human communication and create new global opportunities. However, they can also produce some negative effects, such as psychological problems, privacy risks, and the spread of false information.

It is necessary to use social networks effectively and responsibly, maximizing their positive aspects while minimizing negative impacts.

REFERENCES:

1. Boyd, D. (2014). *It’s Complicated: The Social Lives of Networked Teens*. Yale University Press.
2. Shirky, C. (2011). *Cognitive Surplus: Creativity and Generosity in a Connected Age*. Penguin Press.
3. Zuckerberg, M. (2017). *The Social Network: The Impact of Social Media on Society*. Harvard University Press.
4. Boyd, D. (2017). “Social Media and the Risk of Cyberbullying: Understanding and Addressing Online Harassment.” *Journal of Adolescent Health*, 60(4), 459-463.
5. Livingstone, S., & Helsper, E. (2007). “Gradations in Digital Inclusion: Children, Young People, and the Digital Divide.” *New Media & Society*, 9(4), 671-696.
6. O’Keeffe, G. S., & Clarke-Pearson, K. (2011). “The Impact of Social Media on Children, Adolescents, and Families.” *Pediatrics*, 127(4), 800-804.
7. Andrejevic, M. (2004). “The Work of Watching: Interactive Audiences and the Exploitation of Online Privacy.” *Media, Culture & Society*, 26(1), 19-36.



THREATS AND DANGERS IN SOCIAL MEDIA.

Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchilari
Ahmedov Abdulhay Toshto'xtayevich,
Jabborova Sayyoraxon Muxammadqobilovna
Andijon davlat pedagogika instuti ona tili adabiyot
ta'lim yo'nalishi 1-bosqch talabalari
Sobirova Dilorom Muzaffarjon qizi
Mamajonova Muslima Botirjon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqola ijtimoiy tarmoqlarda yuzaga keladigan tahdidlar va xavf-xatarlar haqida kengroq ma'lumot beradi. Maqolada, shaxsiy ma'lumotlarning o'g'irlanishi, kiberhujumlar, kiberbullying, shuningdek, psixologik xavflar va feyk xabarlarga ishonish kabi muammolarni tahlil qilgan holda, foydalanuvchilarni bu xavflardan qanday himoya qilish mumkinligi haqida amaliy tavsiyalar keltirilgan. Ijtimoiy tarmoqlardan xavfsiz foydalanish uchun foydalanuvchilar maxfiylikni saqlash, xavfsiz internetni ishlatish va psixologik yordam olish kabi muhim choralarni ko'rishlari kerakligini ta'kidlaydi.

Abstract: This article provides more information about the threats and dangers that occur in social media. The article analyzes issues such as identity theft, cyberattacks, cyberbullying, as well as psychological risks and trusting fake news, and provides practical recommendations on how to protect users from these risks. In order to use social media safely, it emphasizes that users should take important steps such as maintaining privacy, using a safe internet, and seeking psychological support.

Абстрактный: В этой статье представлена дополнительная информация об угрозах и опасностях, возникающих в социальных сетях. В статье анализируются такие проблемы, как кража личных данных, кибератаки, киберзапугивание, а также психологические риски и доверие к фейковым новостям, а также даются практические рекомендации, как защитить пользователей от этих рисков. В нем подчеркивается, что для безопасного использования социальных сетей пользователи должны предпринять важные шаги, такие как сохранение конфиденциальности, использование безопасного Интернета и обращение за психологической поддержкой.



Kalit so'zlar: Ijtimoiymedia, Onlaynxavfsizlik, Internettahdidlari, Shaxsiyma'lumotlarnihimoya qilish, Kiberxavfsizlik, Onlaynbulling, Aloqaxavfi, Internetdatahdidlar, Xavflicontent, Soxtaxabarlar (fakenews), Kiberjinoyatchilik, Shaxsiyhayotnibuzish, Ijtimoiymediaxavflari, Onlaynhiyla-nayranglar, Doxilbo'lishvakirishcheklovlari, Ma'lumotlarnio'g'irlash, Internetdastressvazo'ravonlik, Ijtimoiymediavapsixologikta'sir

Keywords: Social Media, Online Safety, Internet Threats, Privacy Protection, Cyber Security, Online Bullying, Communication Risk, Threats on the Internet, Dangerous Content, Fake News, Cybercrime, Violation of Privacy, Social Media Risks, Online Scams, Login and Access Restrictions, Data Theft, Stress and Violence on the Internet, Social Media and Psychological Impact

Ключевые слова: социальные сети, онлайн-безопасность, интернет-угрозы, защита конфиденциальности, кибербезопасность, онлайн-запугивание, коммуникационный риск, угрозы в Интернете, опасный контент, фейковые новости, киберпреступность, нарушение конфиденциальности, риски социальных сетей, онлайн-мошенничество, доступ. и ограничения доступа, кража данны

Threats and Risks in Social Networks Social networks have become an integral part of personal and professional life these days. However, although these platforms are not only convenient tools for communication and information sharing, there are also many threats and dangers associated with them

Risks in Social Networks: Threats and Risks in Social Networks Social networks have become an integral part of personal and professional life these days. However, although these platforms are not only convenient tools for communication and information sharing, there are also many threats and dangers associated with them. Along with the benefits of social networks for users, their dangers are also serious enough

Risks in Social Networks: Theft of Personal Information Many social media users share their personal information (phone number, address, passport details) on social platforms. Sometimes such information is inadvertently or carelessly released to the public. Such information can be stolen by malicious individuals and used for fraud or other crimes. For example, there has been an increase in attacks that trick users through "surveys" and "surveys" used in social networks. To protect themselves from such risks, users should make their profile private and set their privacy settings properly.



Cyber Attacks and Online Hacking Cyber attacks carried out through social networks are increasing. Hackers can attack by hacking social network accounts, stealing user's personal information or installing malware. Such attacks are often carried out in the form of phishing (theft of accounts through fake links) or installation of malicious software (virus, trojan). To protect against these risks, users are advised to set up two-factor authentication (2FA), use secure passwords, and use antivirus software.

Persistent Surveillance and Threats to Privacy: Online activity of users in social networks is constantly monitored.. To reduce such risk, users should set privacy settings correctly and carefully study the information policy of the platform.

such information is inadvertently or carelessly released to the public. Such information can be stolen by malicious i ideal" lives and feel low self-esteem or hate their own lives. The "good" life that is shown on social networks only reflects the most wonderful moments, but it does not really To protect themselves from such risks, users should make their profile private and set their privacy settings properly. To protect against these risks, users are advised to set up two-factor authentication (2FA), use secure passwords, and use antivirus software. Persistent Surveillance and Threats to Privacy Online activity of users in social networks is constantly monitored. Platforms analyze the behavior and interests of users and present advertisements and other computer products.. To reduce such risk, users should set privacy settings correctly and carefully study the information policy of the platform. Cyberbullying (Online Harassment) Cyberbullying, that is, online bullying and harassment, is on the rise through social media. This is usually done by unknown persons or even close friends. Cyberbullying can cause many psychological problems, especially among young people. Insulting people in online discussions, intruding on their privacy or constantly harassing them can have a negative effect on a person's psyche¹. To avoid such risks, users are advised to exercise caution in their online behavior and maintain respect in online and offline communication. Psychological Risks Loneliness and Psychological Effects Social networks connect many people with each other, but they can also cause loneliness and psychological difficulties in users. Users may view others' "ideal" lives and feel low self-esteem or hate their own lives. The "good" life that is shown on social networks only reflects

¹Kaspersky Blog: <https://www.kaspersky.com/blog/>



the most wonderful moments, but it does not really represent the whole truth. As a result, users may feel bad, develop depression and other psychological disorders.

Therefore, it is important to maintain a balance between the right approach to social networks and self-evaluation.

Trusting Fake News

Fake messages (false information) are often distributed on social networks. These messages may distort political or social events, mislead people, or increase social fear. Spreading fake news is done not only for political manipulation but also for personal gain. Users must verify each message, identify sources, and make informed decisions.

Ways of Protection from Dangers Maintain Privacy Share personal information on social media only with people you trust. Make your profile settings private, control who can see them, and avoid making unnecessary information public. Safe Internet Use Vigilance is necessary to identify and avoid online risks. Avoid clicking on links from unknown sources, stay on secure websites, and use anti-virus software. Also, installing two-factor authentication (2FA) systems and using strong passwords can help ensure security. Psychological and social support If you or someone is under psychological pressure on social networks, it is necessary to consult a specialist or psychologist. It is also important to maintain mutual respect and caution, and ask friends and family for help.

Social networks have become an integral part of our daily lives, but there are also risks associated with them. Users need to exercise caution, protect their privacy and be educated about safe internet usage to protect themselves from these threats..This article provides a comprehensive analysis of the dangers of social media and provides users with practical advice on how to avoid them. Social networks are platforms created for communication and information exchange between people over the Internet (for example, Facebook, Instagram, Twitter, TikTok).

Threat - Actions taken with the purpose of harming, attacking or endangering a person or organization.

Cyberattack – The process of illegally accessing computer systems or using malicious software to disable the system or steal data.

Phishing - An online scam that uses fake websites or emails to steal personal information (such as passwords or credit card numbers) from users.

Privacy – Protecting personal information and making it available only to certain individuals or groups. Antivirus software – Software used to detect and



remove malicious software (viruses, trojans, spyware) from computers or mobile devices. Two-Factor Authentication (2FA) – A system that requires an additional security step beyond a password to make a user's account more secure. For example, entering a code sent by phone. Psychological impact – the effect of activity on social networks and the attitude towards the content of others on the user's mental state, self-esteem and psychological health. Online Security – Ensuring that personal data and systems are protected online, avoiding malware and fraud. When writing an article about social media threats and risks, you can consider the following points:

Dangers in social networks: Theft of Personal Information: Personal information (phone number, address, passwords) can be stolen or misused through social media.

Cyber Attacks and Online Hacking: Hackers hacking social media accounts or harvesting users' personal information.

Persistent Surveillance and Threats to Privacy: Monitoring of users' online activities, invasion of privacy and violation of privacy.

Cyberbullying (online harassment): Insulting, harassing, or harassing users on online platforms.

Psychological risk :Loneliness and psychological effects: Constant competition on social media and seeing others' "ideal" lives can lead to personal dissatisfaction and low self-esteem. Believing in fake news: Incorrect or false information (fake news) spread on social networks can cause change, fear and danger.

Online Scams: Cases of scamming people, stealing money or tricking them into scams through social media.

How to protect yourself from dangers in social networks?

Protecting Personal Information: Make passwords strong, share personal information only with trusted individuals, and check privacy settings. Safe internet usage: Recognize online dangers, avoid clicking on links from unknown sources, and beware of fraud. Psychological and social support: Psychological support and counseling options for users who feel bad about themselves on the social network. Phishing attacks: Definition: Phishing is a method of fraud aimed at deceiving a user via e-mail, social networks or SMS. A malicious message usually contains a link or false information, asking the user to enter their personal or financial information. Example: A fraudster may pretend to be a bank employee and ask for credit card information from a customer.

Vishing and Smishing: Vishing: This is phishing done over the phone. Fraudsters pretend to be important people or organizations and force users to hand



over their financial information. Smishing: Phishing via SMS. Scammers try to steal user's personal information by sending a fake link.

Ponzi and pyramid schemes: Ponzi scheme: This is a fraudulent scheme in which the funds of new investors are used to pay the returns of previously participating investors. The promises of profit are high, and the scheme can collapse when the flow of new entrants stops.

Investment scams: Cryptocurrency scams: Scammers trick people into investing in new crypto projects and then disappear with the funds. High Yield Investment Schemes (HYIP): Investors are promised high returns, but these schemes work mainly on new investors and disappear over time.

Romance Scams: Scams on online dating platforms: Fraudsters create false relationships and coerce people into providing financial assistance or revealing personal information.

Fake technical support schemes: Description: Scammers offer "technical support" by claiming that the user's computer is broken or infected with a virus. They try to extort money for identity theft or bad service.

Counterfeit electronic payments: Credit card and payment system fraud: Fraudsters hack into payment systems to make fraudulent payments or steal card information.

Incomplete or fake services: Scammers ask for upfront payment for services or products, but then don't deliver or deliver on what was promised. Below is more information about this type of scam:

Credit card fraud: Data theft: Fraudsters use phishing attacks, spyware, or fake websites to steal users' credit or debit card information.

Fraudulent purchases: Fraudsters purchase goods or services with stolen card information. Usually such purchases are made frequently or in large quantities.

Skimming method: data is copied from the card at ATMs or payment terminals using special equipment.

Fraud in the use of payment systems: Creating fake accounts: Fraudsters open fake electronic payment accounts and make illegal payments or transfers from other people's accounts. Reverse payment schemes: Once a payment is made, fraudsters attempt to unreasonably cancel or charge back it. For example, after using a service or product, they make a false claim for a refund. Fake payment messages: Via email or SMS: Fraudsters send users a message that says a payment has been made or is late, asking them to access a fake link to update their details or confirm the payment. Fraudulent payment acceptance: Fraudsters use the payment system to alert the user



that an incorrect payment has been made and prompt them to pay again. Cheating through online games and apps: Virtual currency theft: Virtual currencies or bonuses used in games and mobile applications can be stolen by fraudsters or obtained through fraudulent payment methods. Fraud with in-app purchases: Children or inexperienced users are tricked into making high-priced purchases through fake apps.

Online shopping and money transfer scams: Discovery Fees: Fraudsters sell fake products or services on online trading platforms and accept an upfront payment, but then do not provide any products or services. Manipulation of money transfers: Fraudsters usually contact companies via email and pretend that they have changed their payment details, resulting in the money being transferred to the fraudster's account.

Social networks allow the rapid dissemination of information on a global scale at the same time, but the accuracy and reliability of this information is often not checked. False and manipulative messages, including fake news, spread rapidly on social networks. These messages can change people's views, create misconceptions and stereotypes. Especially on political and social issues, the spread of misinformation can have serious consequences, such as election manipulation, influencing public opinion, and causing riots².

Psychological Effects and Low Self-Esteem

In social networks, users often compare themselves with others, which can lead to psychological problems. For example, constantly comparing yourself to others' perfect lives, images, or successes can lead to low self-esteem, stress, depression, or anxiety. Young people, especially comparing themselves with others, strive to conform to the "ideal" image in social networks, which can lead to negative psychological states.

Online Harassment and Cyberbullying

In social networks, many people express not only their thoughts, but also their personalities. But some may use this space to insult or harass others. Cyberbullying (online harassment) remains a significant problem not only among young people, but also among adults.

Extremism and Terrorism: Social media can also be used to spread extremist ideas. Networks serve as a platform to introduce people to radical ideas, encourage

²Carnegie Endowment for International Peace



them to join a particular group, and even promote violence. Their activities are a serious threat in many countries, because these ideas spread quickly among the youth.

Ways to Overcome Risks: Strengthen privacy policies: Social networks should strengthen privacy policies to protect users' personal information. It is important to set up user security features to limit access to personal data and improve how users manage their data³.

Educating young people about online safety: Self-defense should be taught to use social media safely and avoid online bullying. In this way, a broader understanding of the dangers of social media and how to overcome them can be created. The topic of extremism and terrorism is a serious threat to society and a source of global concern. Although these concepts are related to each other, each of them has its own characteristics and can be analyzed in different aspects. Below is important information about these topics. What is extremism?

Everyone should contribute to the maintenance of security and peace. At the same time, it is important to protect young people from the threats of radicalization through education and online awareness.

Adabiyotlar ro'yxati:

Boyd, D. (2014). *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens*. Yale University Press.

Shirky, C. (2011). *Cognitive Surplus: Creativity and Generosity in a Connected Age*. Penguin Press.

Zuckerberg, M. (2017). *The Social Network: The Impact of Social Media on Society*. Harvard University Press.

Boyd, D. (2017). "Social Media and the Risk of Cyberbullying: Understanding and Addressing Online Harassment." *Journal of Adolescent Health*, 60(4), 459-463.

Livingstone, S., & Helsper, E. (2007). "Gradations in Digital Inclusion: Children, Young People, and the Digital Divide." *New Media & Society*, 9(4), 671-696.

O'Keeffe, G. S., & Clarke-Pearson, K. (2011). "The Impact of Social Media on Children, Adolescents, and Families." *Pediatrics*, 127(4), 800-804.

Andrejevic, M. (2004). "The Work of Watching: Interactive Audiences and the Exploitation of Online Privacy." *Media, Culture & Society*, 26(1), 19-36.

Cyberbullying Research Center. (2020). *Cyberbullying Facts and Statistics*.

European Commission. (2019). *The Impact of Social Media on Youth: A Review of the Literature*. European Commission Directorate-General for Communication Networks, Content and Technology.

³<https://us.norton.com/>



PROBLEM-SOLVING IN EDUCATION: TEACHING STUDENTS TO THINK LIKE INNOVATORS

Charos Nurmanova Muhammadi qizi

Student, Chirchik State Pedagogical University

nurmanovacharos8@gmail.com

+998505048405

ABSTRACT

Problem-solving is a critical skill in education, yet traditional teaching methods often fail to fully cultivate innovative thinking among students. To address this gap, it is essential to equip students with the mindset and tools of innovators, enabling them to approach challenges not just as obstacles, but as opportunities for creative problem-solving. This article explores strategies for fostering an innovative mindset in the classroom, focusing on techniques that encourage critical thinking, collaboration, and a willingness to experiment with unconventional solutions. Through a comprehensive review of contemporary educational practices and case studies, the paper demonstrates how teaching students to think like innovators can improve their ability to navigate complex, abstract problems. The discussion also highlights the role of educators in creating environments that nurture curiosity, risk-taking, and resilience, key components of the innovation process. Ultimately, this work offers practical insights for integrating innovation-driven problem-solving into educational curricula, preparing students for success in an increasingly dynamic and unpredictable world.

Key words: Design thinking, creative thinking, critical thinking, brainstorming activities, design thinking

INTRODUCTION

This article will delve into the importance of teaching students to think like innovators, examining how such an approach aligns with the demands of modern education and the workforce. It will also present actionable strategies for fostering creative problem-solving in the classroom, drawing on research and case studies that highlight the impact of innovation-driven teaching practices. Ultimately, this work seeks to bridge the gap between abstract academic problems and the real-world skills needed to address them, offering a roadmap for educators aiming to inspire the next generation of critical thinkers and innovators.



Effective problem-solving involves a variety of strategies that help students develop critical thinking, creativity, and ethical reasoning. Here are six engaging activities designed to enhance these skills, each offering a unique approach to tackling challenges and making thoughtful decisions.

1. Brainstorming Activities

Encourage students to engage in brainstorming sessions where they generate multiple solutions to a problem. This process involves free association, allowing them to express any ideas that come to mind without judgment. For instance, if students are tasked with finding ways to reduce waste at school, they might brainstorm ideas like starting a recycling program, creating compost bins, or organizing a waste-reduction awareness campaign. Building on their ideas and those of others can lead to more refined and innovative solutions. Introducing constraints or limitations, such as using only a limited set of resources, further challenges their creativity and helps them think more resourcefully. Brainstorming sparks creativity and teaches students that problem-solving involves exploring a wide range of possibilities rather than finding a single “right” answer.

2. Mind Mapping

Mind mapping is a visual technique that helps students organize their thoughts and ideas. It begins with a central concept or problem in the middle of a page, around which related sub-topics or categories are organized into branches. These branches can further divide into smaller ones, visually representing how different ideas connect. Using keywords and images instead of whole sentences makes the mind map more engaging and easier to understand. By creating a mind map, students can visualize connections between different concepts and explore various pathways to a solution, which helps them organize complex information and identify patterns or relationships. For example, when planning a community event, students might use a mind map to organize their ideas. The central idea might be “Community Event,” with branches for “Venue,” “Activities,” “Food,” and “Promotion.” Each branch would then break down into more specific tasks, such as “Venue,” including “location,” “decorations,” and “setup.” This visual organization helps students see how different elements of the event are interrelated and manage the planning process more effectively.

3. Role-Playing and Simulations

Role-playing and simulations involve stepping into different roles and imagining how to handle various situations. Encourage students to assume different characters or roles in hypothetical scenarios, such as a detective solving a mystery or



a leader managing a team. Developing realistic scenarios that challenge them to think through problems from different perspectives helps build empathy and enhance problem-solving skills. After the exercise, discussing how they approached the problem and what they learned provides an opportunity for reflection and consideration of alternative approaches. This method helps students develop empathy by seeing situations from others' viewpoints and encourages creative thinking. In a role-playing scenario where students act as city planners, they might work together to design a new park. Each student could take on a different role, such as environmentalist, architect, or local resident, to provide input on the park's features. This exercise helps students understand different perspectives and consider how each role influences the final design, enhancing their ability to approach problems collaboratively and empathetically.

4. Design Thinking Challenges

Design thinking is a problem-solving approach that emphasizes empathy, creativity, and experimentation. Begin by helping students understand the needs and experiences of those affected by the problem, which involves researching or interviewing others for insights. Define the problem clearly to guide the ideation process. Encourage brainstorming a wide range of potential solutions, emphasizing that all ideas are valid during this stage. Create simple prototypes or models of the solutions to visualize the ideas. Test these prototypes to see how well they address the problem, gather feedback, and refine the solutions based on what is learned. This approach fosters a mindset of empathy and experimentation, encouraging practical problem-solving skills and adaptability based on feedback. When tackling a challenge like improving access to books for underprivileged children, students might start by interviewing local community members to understand their needs. They could then brainstorm solutions such as setting up a book drive, creating a mobile library, or partnering with local businesses for donations. By prototyping and testing their ideas, such as organizing a small-scale book drive, they can gather feedback and adjust their approach, ultimately finding the most effective way to address the problem.

5. Venn Diagrams

Venn diagrams are an effective tool for visualizing complex relationships. In this activity, have students list their individual goals and then create a Venn diagram to map out both personal and group goals. This exercise helps students understand how their objectives align with those of the group. By visualizing these connections, students can better appreciate the interplay between their personal ambitions and



collective goals. For example, if students are working on a group project, they might use a Venn diagram to identify overlapping goals such as improving teamwork or achieving specific project milestones. This method encourages critical thinking and illustrates how collaborative efforts can support individual aspirations.

6. Moral Dilemmas

Moral dilemmas involve making decisions that balance conflicting ethical principles. Present students with scenarios where they must choose between two morally challenging options. For example, ask them to consider whether it is acceptable to steal a bag of chips when hungry. Explain that these scenarios are designed to test their ability to make ethical decisions despite limited options. This activity enhances students' advanced thinking skills and prepares them for real-world ethical challenges. It encourages them to reflect deeply on moral issues and develop a framework for making tough decisions. Discussing their choices and reasoning afterward helps them articulate their values and understand different perspectives.

CONCLUSION

In an increasingly complex and interconnected world, the ability to think critically and solve problems innovatively has never been more essential. Traditional education models, which often focus on memorization and standardized approaches to problem-solving, are not sufficient for preparing students to tackle the unpredictable challenges of the future. Teaching students to think like innovators by emphasizing creativity, resilience, collaboration, and a growth mindset can empower them to approach problems from new perspectives and develop solutions that are both effective and transformative.

REFERENCE

1. Chen, P., & Chang, Y. C. (2021). Enhancing Creative Problem-Solving in Postgraduate Courses of Education
2. Management Using Project-Based Learning. *International Journal of Higher Education*, 10(6), 11–
3. 21. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1334316>.
4. Dochy, F., Segers, M., Van den Bossche, P., & Gijbels, D. (2003). Effects of problem-based learning: A meta-
5. analysis. *Learning and Instruction*, 13(5), 533–568. [https://doi.org/10.1016/S0959-](https://doi.org/10.1016/S0959-4752(02)00025-7)
6. 4752(02)00025-7.
7. Faruq, Sabani, N., Sukarno, A., & Purwandari, E. (2021). Systematic Literature Review: Psychological



8. Concepts Of Learning In Handling Speaking Delay In Early Children. Jurnal Penelitian Humaniora,
9. 23(1), 45–54. <https://doi.org/10.23917/humaniora.v23i1.19126>.
10. Fauziah, M., Marmoah, S., Murwaningsih, T., & Saddhono, K. (2020). Profile of divergent thinking ability of elementary school student in thematic learning. Elementary Education Online, 19(2), 624–640.
12. Nurmanova, C. M. K., & Komiljonova, M. A. (2024). WAYS AND SECRETS TO IMPROVE STUDENTS'IELTS WRITING. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1 Part 2), 209-213.
13. Nurmanova, C. M. K., & Komiljonova, M. A. (2024). THE CRUCIAL ROLE OF VOCABULARY IN ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY. Academic research in educational sciences, 5(CSPU Conference 1 Part 2), 205-208.



ПРИМЕНЕНИЯ ГЕОИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ ВОЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ В ОРГАНАХ ВОЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Идиев Э.И. - доцент

*Военный институт информационно-коммуникационных
технологий и связи*

Аннотация: В данной статье описан процесс об одной из важнейших составляющих об обмене данными из различных источников, о их наглядном представлении на базе ГИС военного назначения «Оператор» и, что не мало важно, их актуальности. А также об использовании современных информационных технологий вносит существенные изменения в принципы подготовки и проведения военных действий, позволяя оптимизировать сложные процессы обработки и анализа разведывательных данных.

Ключевые слова: автоматизированный поиск, оперативная информация, цифровые карты, компьютерная база данных, визуализации геопространственных данных, геопространственная привязка, информационные расчеты, оперативно-тактическая обстановка, геодезические данные, аэрофотоснимки, координатная сетка, фотосхема, фотоплан, фотокарта.

Annotatsiya: Ushbu maqolaning eng muhim tarkibiy qismlardan biri - turli manbalardan ma'lumotlar almashinuvi, ularning "Operator" harbiy GIT asosida vizual taqdimoti va eng muhimi, ularning dolzarbligi tasvirlangan. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish harbiy harakatlarga tayyorgarlik ko'rish va o'tkazish tamoyillariga sezilarli o'zgarishlar kiritib, razvedka ma'lumotlarini qayta ishlash va tahlil qilishning murakkab jarayonlarini optimallashtirish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: avtomatlashtirilgan qidiruv, operativ axborot, raqamli xaritalar, kompyuter ma'lumotlar bazasi, geofazoviy ma'lumotlarni vizuallashtirish, geofazoviy ma'lumotnoma, axborot hisob-kitoblari, operativ-taktik vaziyat, geodeziya ma'lumotlari, aerofotosuratlar, koordinata panjarasi, fotosxema, fotoplan, fotoxarita.

Анализ вооруженных современных конфликтов показывает, что внедрение современных информационных технологий в военное дело оказывает существенное влияние не только на задачи управления войсками, но



и определяет принципиально новую форму применения войск более эффективными способами. В настоящее время вооруженные силы передовых государств мира переоснащаются автоматизированными пунктами управления на основе цифровых технологий, которые позволяют в значительно короткие сроки и качественно принимать решения в ходе боевых действий. В скором времени, благодаря возможностям современных технологий, идея создания превосходства над противником в управлении войсками будет реально осуществима. Превосходство в управлении, которое всегда находилось в центре внимания теории военного искусства, в современных условиях боевых действий становится обязательным фактором реализации боевого потенциала разнородных войск, участвующих в вооруженном конфликте и определяющий ход и исход боевых действий [1].

Потребность понимать местность всегда была существенной для военных командиров. Исторически, такие решения, как на стратегическом, так и на тактическом уровнях, поддерживались бумажными картами. Однако сейчас ситуация существенным образом изменилась. Бурное развитие информационных технологий и их использования в войсках вызывает необходимость подготовки специальных программных средств по автоматизированному поиску и обработки оперативной информации для нанесения на цифровые карты. Но, несмотря на это, бумажные карты будут постоянно востребованы. Любая бумажная карта является каким-то компромиссом в части представления необходимой пользователям информации и не является идеальным продуктом для решения конкретного задания. Как известно, на смену традиционным бумажным носителям, информации, составление и обработка которых достаточно трудоемки, пришли цифровые карты и компьютерные базы данных. Объединение двух способов хранения информации дало толчок развитию принципиально новой технологии геоинформационных систем. Сама по себе электронная карта будет выполнять свои функции только тогда, когда она будет обеспечена соответствующим инструментарием. Без средств просмотра, расстановки условных знаков, анализа, печати – средств построения ЦМО, она малопригодна для использования. ГИС ВН – функционально-ориентированная ГИС, предназначенная для решения задач военного назначения. Наиболее важное предназначение ГИС ВН:

- применения в автоматизированных системах и комплексах вооружения и военной техники;
- накопления, хранения, обработки данных, результатов



расчетов и прогнозов, имеющих геопространственную привязку;

- поддержки принятия решения с применением геопространственных данных;
- визуализации геопространственных данных;
- выполнение расчетных операций;
- создания ГИС-приложений и для решения информационно-расчетных задач от анализа и оценки местности до моделирования действий войск на различных уровнях;

- от подразделения до Вооруженных Сил в целом, использования их в автоматизированных системах управления войсками и оружием с использованием геопространственных данных, электронных карт, специальных моделей и тематических данных.

ГИС ВН обеспечивает:

- оценку местности и условий ведения боевых действий с использованием геопространственных данных;
- ведение оперативно-тактической обстановки;
- планирование движения техники и личного состава с учетом конкретной обстановки, состояния местности, скрытности, распространения пожаров и последствий других стихийных бедствий, характерных для того или иного района [2].

Однако при подготовке и ведении боевых действий войскам потребуется дополнительная информация об отдельных рубежах, участках и объектах местности, которая на топографических картах не отображена. Следовательно, в дополнение к топографическим картам необходимо изготавливать и доводить до войск специальные карты и фотодокументы местности, которые содержат дополнительные топогеодезические данные, необходимые для изучения и оценки характера и свойств отдельных объектов местности, а также для более эффективного использования оружия и боевой техники. Наиболее распространенные специальные карты:

- карта геодезических данных; - карта водных рубежей;
- карта зон затопления; - карта участка реки; - оперативно исправленная карта;
- карта воздушного пространств.

Фотодокументы местности:

- аэрофотоснимок с координатной сеткой;
- фотосхема;
- фотоплан;



- фотокарта.

Использование ГИС ВН, электронных топографических карт и фотодокументов местности позволяет быстро и подробно изучить местность, более выгодно расположить свои войска, наметить способы ведения и характер боя, произвести необходимые измерения и расчеты, что, в свою очередь, позволяет командиру сократить время принятия решения на выполнение поставленной задачи. Каждое решение командира любого уровня связано с пространственным расположением. Карты с оперативной обстановкой являются одним из основных инструментов работы командиров подразделений в вооруженных силах. Для работы командиров с оперативной обстановкой на электронных топографических картах требуется специальный электронный классификатор, который предназначен для систематизированного формализованного описания условных знаков с целью обеспечения автоматизированного ведения оперативной обстановки на электронных картах, ее анализа, решения задач обработки, обобщения и генерализации информации, а также обеспечения обмена данными оперативной обстановки между автоматизированными системами различного уровня управления и назначения и их подсистемами. ГИС дает возможность создавать такие ЦМО, которые отображают информацию, точно соответствующую потребностям пользователя. Кроме того, они дают новые возможности трехмерного отображения картографической информации, недоступные для бумажных карт. Трехмерное представление ЦМО из конкретной точки или облет местности с нанесенной оперативной обстановкой, даст более полную картину командиру любого звена, чем просто бумажная карта с нанесенными на неё объектами. Внедрение ГИС ВН в проведение учений (тренировок) открывает целый ряд очевидных преимуществ. Применение ГИС с использованием электронных карт и другой пространственной информация о местности позволяет существенно повысить эффективность управления войсками и оружием. Становится возможным применение на практике новых способов рассредоточения сил на занимаемой территории за счет создания устойчивой сети, посредством которой каждый из участников военных действий сохраняет связь с остальными участниками и непрерывно получает оперативно-тактическую информацию о ходе боя [3]. Так же ГИС ВН позволяют резко сократить время, необходимое на оценку обстановки и на разработку планов действий войск за счет комплексной



обработки и наглядного отображения на единой основе всех видов используемой информации:

- картографической;
- оперативно-тактической;
- разведывательной;
- фоно-целевой;
- метео- геофизической и др.

Но существует ряд основных проблем, существенно ограничивающих проведение учений (тренировок) с применением геоинформационных технологий, таких как:

- организационные проблемы;
- технические (технологические) проблемы;
- проблемы подготовки военных специалистов в области информатизации и использования геоинформационных систем;
- финансово-экономические проблемы;
- проблемы создания и совершенствования инфраструктуры информатизации Вооруженных Сил.

Для решения этих проблем необходимо провести следующие мероприятия:

- повышение уровня оснащенности органов военного управления, штабов и служб современной компьютерной техникой и периферийными устройствами;
- совместное использование геоинформационных систем с методами математического моделирования, а также искусственного интеллекта;
- согласованность разработки и использования геоинформационных систем военного назначения в видах и родах войск Вооруженных Сил;
- создание систем баз данных коллективного доступа;
- создание и внедрение только совместимых технических и программных средств;
- расширение возможностей использования локальных и распределенных информационно-вычислительных систем;
- непрерывная работа по обмену информацией между разработчиками средств информатизации.

Выводы: таким образом, комплект программ, разработанных ЗАО КБ «Панорама», позволяет организовать топогеодезическое обеспечение на



основе принципов сетецентрических технологий в перспективных автоматизированных системах и средствах управления в силовых ведомствах.

Список использованной литературы:

[1].Беленков О.В. Реализация технологии сетецентрического управления в АСУ войсками и оружием на базе ГИС «Карта 2011» [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.gisinfo.ru/item/91.htm.

[2].Демиденко, Р.А. Опыт реализации сетецентрической системы управления с использованием ГИС «Оператор» (КБ «Панорама»)/ Р.А.Демиденко//Геопрофи. – № 1. – 2013.

[3].Постановление Государственного комитета по имуществу Республики Беларусь от 19.03.2009 N 25 «Об утверждении Инструкции по ведению дежурной справочной карты Республики Беларусь».

[4].Программное изделие ГИС «Оператор» для силовых структур (ГИС Оператор). Руководство системного программиста. ПАРБ.00048-02 32 01. Москва. 2013. 99.

[5].«Геоинформационная система военного назначения ГИС «Оператор» Редактор оперативной обстановки. Редакция 2.0. Москва. 2013.

[6].«Программное изделие ГИС «Оператор» для силовых структур (ГИС Оператор)» Руководство оператора. ПАРБ.00048-02 34 01. Москва. 2013.



TEXNIK VA TEXNOLOGIK JARAYONLARDA AXBOROT XAVFSIZLIGI

Abdullayeva Saodat Mengbayevna

Termiz davlat muhandislik va agrotekhnologiyalar universiteti assistenti

Anotatsiya. Bugungi kunda yangi texnologiyalar yaratilmoqda. Butun dunyo tadqiqotchilari, ishlab chiqaruvchilari va dizaynerlari hayotimizni yengillashtirishga hamda qiziqarli qilish maqsadida turli xil kashfiyotlar yaratishmoqda. Aynan shunday texnologiyalar orqali axborot va axborot tizimlari bo'layotgan tahdidlarning turlari bugungi kun texnologiyalari kabi turli tumandir.

Tayanch so'zlar: komputer, texnologiya, internet, xaker, qidiruv tizimi, buzib kirish, axborot xavfsizligi, tarmoq.

Bugungi kunda Internetning rivojlanishi, chekka hududlarga kirib borishi bilan birga shaxsiy ma'lumotlar, muhim korporativ resurslar, davlat sirlari va boshqalarni oshkor qilishning misli ko'rilmagan tahdidlari yuzaga keldi. Har kuni xakerlar ushbu axborotlarga maxsus hujumlar orqali kirishga harakat qiladi hamda ularni xavf ostiga qo'yadi. Quyidagi ikkita asosiy omil ta'siri ostida bu hujumlar tobora xavfli bo'lib bormoqda.

Birinchidan, Internetning hamma joyda keng tarqalgan hamda millionlab qurilmalar allaqachon ushbu tarmoqqa ulangan. Shuning uchun xakerlarning eng zaif qurilmalarga kirish ehtimoli doimiy ravishda oshib boradi. Bundan tashqari, foydalanuvchilarning Internetdan keng foydalanishi xakerlarga global miqyosda axborot almashish imkonini beradi. "Xaker", "buzib kirish" («vzлом»), "xakerlik", "hack", "crack" yoki "phreak" turidagi kalit so'zlar bo'yicha oddiy qidiruvda bizga qidiruv tizimi minglab saytlarni taqdim etadi, va ularning ko'plarida zararli kodlar va ulardan foydalanish yo'llari to'g'risidagi ma'lumotlarga ega bo'lishimiz mumkin [1].

Ikkinchidan, ishlatish uchun qulay operatsion tizimlar va ularni ishlab chiqish vositalarining ommaviy ravishda tarqalganligi. Bu holat xakerning vazifasini ancha osonlashtiradi. Ilgari xaker foydalanish uchun oson va sodda ilovalarni yaratish va tarqatish uchun dasturlash tillarini bilishi kerak edi. Hozirda xakerlik vositasiga kirish uchun biz shunchaki kerakli saytning IP-manzilini bilib olishimiz va xaker hujumini amalga oshirish uchun sichqoncha tugmasini bosishimiz kifoya qiladi [2].



Axborot tizimlaridan foydalanish ma'lum xavflar majmuasi bilan to'qnash kelinishi bilan amalga oshirilib, tizimdan foydalanish maxsus axborot xavfsizligi bo'linmalari yoki tizim administratorlari (kichik tashkilotlar uchun) tomonidan doimiy ravishda tahlil qilinishi kerak.

Tizimni himoya qilish va barcha hodisalarning qayd etilishini ta'minlash uchun ba'zi bir xavfsizlik texnologiyalari kompyuterning o'ziga o'rnatilishi, boshqalari esa – dasturlarga, uchinchi esa ishchi – xizmatchilar uchun mo'ljallangan bo'lib, tegishli hujjatlarda ko'rsatilgan rahbariyat ko'rsatmalarini bajarishi mumkin [2].

Axborot xavfsizligiga tahdidlarning quyidagi xususiyatlari qayd etishimiz mumkin. Bunday tahdidlarning mohiyati, odatda ishlab chiqarish korxonasiga (tashkilotga) qandaydir zarar yetkazishdan iboratdir. Yetkaziladigan zararining xillari turlicha bo'lishi mumkin:

- tashkilotning ishbilarmonlik obro'siga ma'naviy va moddiy zarar yetkazish;
- alohida shaxslarning shaxsiy ma'lumotlarini oshkor etish orqali ma'naviy, jismoniy yoki moddiy zarar yetkazish;
- himoyalangan (maxfiy) ma'lumotlarni oshkor qilishdan yetkazilgan moddiy (moliyaviy) zarar;
- buzilgan himoyalangan axborot resurslarini tiklash zaruratidan yetkazilgan moddiy (moliyaviy) zarar;
- uchinchi tomon oldidagi majburiyatlarni bajara olmaslikdan moddiy zarar (yo'qotishlar) ko'rish;
- butun korxona ishini izdan chiqarishdan ko'rilgan ma'naviy va moddiy zarar [3].

Odatda tarmoq hujumlari xakerlar maqsad qilgan tizimlar kabi turli tuman. Ba'zi hujumlarni uyushtirish juda qiyin bo'lsa, ba'zilari esa, uning faoliyati qanday oqibatlarga olib kelishini tasavvur qilib bo'lmaydigan darjada oddiy operator tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Xakerlik hujumlarini baholash uchun TCP/IP protokoliga xos bo'lgan ba'zi cheklovlarni bilishimiz lozim. Internet davlat muassasalari va o'quv yurtlari o'rtasida o'quv jarayoni, ilmiy tadqiqotlarga ko'maklashish maqsadida muloqot qilish uchun yaratilgan qulay vosita. Bu tarmoqni yaratuvchilar uning qanchalik keng tarqalishini bilishmagan. Natijada, Internet Protocol (IP)ning dastlabki versiyalarining texnik xususiyatlarida xavfsizlik talablari bo'lmagan. Shu sababli ko'pgina IP-lar tabiatan juda zaif [5].

Atrof – muhitdan keladigan tahdidlar juda xilma – xildir. Birinchi navbatda korxonaning infratuzilmasida sodir bo'ladigan buzilishlarni ta'kidlash lozim – elektr ta'minotidagi bizilishlar, vaqtinchalik aloqaning bo'lmasligi, suv ta'minotidagi



uzilishlar, fuqarolik tartibsizliklari va boshqalar. Yong'in, suv va shunga o'xshash "dushmanlar" qatorida eng xavflisi – past sifatli elektr ta'minoti hisoblanadi va undan axborot tizimlari ko'radigan zarar miqdori 13% ni tashkil etadi [4].

Qizig'i shundaki, deyarli har bir Internet-server kuniga bir necha marta ruxsatsiz kirishga urinishlarga duchor bo'ladi: ba'zida bunday urinishlar muvaffaqiyatli bo'lib chiqadi; ko'pincha ular josuslik bilan bog'liq. Bu yerdan axborot xavfsizligi qanchalik jiddiy soha ekanligini bilish mumkin.

Odatda, tahdidlarning ta'siri axborotni oshkor qilish, o'zgartirish, yo'q qilish yoki axborot xizmatini rad etishga olib keladi. Tahdidning uzoq muddatli oqibatlari biznesning yo'qolishiga, maxfiylikning buzilishiga, fuqarolik huquqlarining buzilishiga, ma'lumotlarning yetarliligini yo'qotishiga, inson hayotining yo'qolishiga va boshqa noxush oqibatlarga olib keladi.

Sodir bo'lishi mumkin bo'lgan tahdidlar, xavfsizlik tizimining zaif tomonlarini bilish xavfsizlikni ta'minlashning eng tejamkor vositalarini tanlash uchun zarurdir.

Zarar o'lchami nuqtai nazardan eng xatarli xavf bu tahdidlar emas, balki foydalanuvchilar, operatorlar, tizim ma'murlari va axborot tizimlariga xizmat ko'rsatadigan shaxslarning bexosdan sodir etgan xatolari hisoblanadi. Ba'zida bunday xatolar tahdid hisoblanib (noto'g'ri kiritilgan ma'lumotlar, dasturdagi xatolar) va ba'zida bu insonning zaif tomonlarining natijasidir, ammo bu yovuz niyatli shaxs tomonidan ishlatilishi mumkin - bu odatda ma'muriy xatolar hisoblanadi, uning oqibatidagi yo'qotishlarning 65% bexosdan sodir etilgan xatolar natijasidir. Yong'in va toshqinlar oqibatida yetkazilgan zararlarni xodimlarning savodsizligi va intizomsizligi oqibatida sodir etilgan xatolar oqibatidagi yetkazilgan zararlar bilan solishtirganda arziyas narsa deb hisoblash mumkin [4].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ganiyev S.K., Karimov M.M., Tashev K.A., Axborot xavfsizligi. – T.: "Fan va texnologiya", 2017, 372 bet.
2. А. Бирюков, Информационная безопасность: защита и нападение. 3 изд. Учебное пособие.– М.: ДМК Пресс, 2023. – 442 с.
3. В.Я. Ищейков, Информационная безопасность и защита информации: словарь терминов и понятий. – Москва: РУСАЙН, 2021. – 228 стр.
4. Н. Гришина, Основы информационной безопасности предприятия. Учебное пособие. М.: Инфра-М, 2020. – 216 с.
5. В.И. Лойко, В.Н. Лаптев, Г.А. Аршинов, С.В. Лаптев, Информационная безопасность: учеб, пособие. – Краснодар: КубГАУ, 2020. - 332 с.
6. Ищейнов, В. Я., Информационная безопасность и защита информации: теория и практика: учебное пособие. — Москва; Берлин: Директ-Медиа, 2020. — 270 с.



DIFFERENTIATED APPROACH IN TEACHING PHYSICS

Batirov Behzod Baratovich

Doctoral student, Andijan Machine-Building Institute

Abstract: This article provides information on the advantages of differentiated instruction and the organization of a differentiated approach in physics lessons.

Keywords: differentiation, individualization, gifted students, slow learners.

Introduction:

In the current process of globalization, the education system is facing numerous challenges to train highly skilled professionals who meet the requirements of the State Educational Standards (DTS). Scientific and pedagogical research has shown that traditional teaching methods based solely on acquiring ready-made knowledge and focused on uniform approaches do not prove effective in practice.

The effectiveness of physics education pedagogy requires considering students' individual needs, abilities, and learning methods. A differentiated approach in the education process plays a significant role in solving this issue. Physics is a complex subject, and mastering its fundamental laws and concepts can be difficult for students. Therefore, differentiated instruction aims to present knowledge according to each student's individual needs. Differentiated instruction helps not only in acquiring mathematics and physics knowledge but also in developing scientific thinking and problem-solving skills.

Differentiated physics education involves teaching physics in a way that takes into account the varying levels of students' knowledge and adapts to their individual needs and capabilities. Differentiation is achieved by developing instructional strategies that match students' different abilities and learning paces. The primary goal of differentiated physics instruction is to ensure that every student receives effective education based on their potential and needs, which in turn improves students' interests and success.[1]

Some studies indicate that the learning process and educational outcomes may vary due to factors like the subject being studied, the duration of learning, or even the environmental conditions. Therefore, a differentiated approach to teaching is needed to address these personal differences, taking into account students' diverse skills and learning needs, as highlighted by C.A. Tomlinson.[2]



Studies suggest that differentiated instruction in physics can significantly improve students' learning efficiency. Therefore, the goal of this research is to explore the effectiveness of differentiated instruction in physics education and analyze how this approach affects students' knowledge levels.

Methods:

Differentiated instruction is a crucial factor in increasing the effectiveness of future teachers' training processes, promoting the development of creative, independent, and active individuals.

Levy, H.M. defines differentiated teaching as a learning experience that uses various strategies to introduce students to the curriculum and content.[3]

Key aspects of differentiated physics education:

1. **Curriculum adaptation:** In physics lessons, topics and exercises are taught differently based on students' knowledge levels. Some students may need to review basic concepts, while others may be given more complex topics and problems.

2. **Variation in teaching methods:** Every student may have different learning methods. For example, some students may learn better with visual materials, while others may prefer hands-on activities. The use of diverse instructional methods (e.g., videos, experiments, interactive exercises, discussions) is crucial in a differentiated learning approach.

3. **Individualized assessment:** When assessing students' knowledge, it is essential to follow differentiation principles, meaning that tests and exams should be tailored to match each student's knowledge level. This method allows for accurate assessment of students' true capabilities.

4. **Challenges and opportunities in physics education:** Identifying and assisting students with specific challenges in physics. This ensures students receive the necessary support for successful learning. Some students may need more time and effort to master certain topics.

5. **Adaptation of learning materials:** Providing students with learning materials at different levels. These materials should cover various topics but must be adapted to each student's capabilities.

6. **Accelerated and slowed learning processes:** For students who are inclined to learn quickly, special accelerated programs may be offered, while slowing down the pace can also be important to help students fully grasp the concepts.

Methods used in differentiated physics education:



1. **Project work:** Assigning research projects, group work, or tasks related to real-world applications of physics.
2. **Differentiated tasks:** Modifying tasks according to each student's knowledge level and needs. For instance, one student may receive simpler tasks, while another is given more complex problems involving mathematical and physical reasoning.
3. **Simulations and experiments:** Using simulations or hands-on experiments to explain the fundamental laws of physics. This approach allows students to apply theoretical knowledge in practice.
4. **Differentiated assessment and feedback:** Assessing students individually and providing feedback that corresponds to their development.
5. **Use of computer technologies:** Providing differentiated educational materials through electronic platforms, online resources, and programs.

The methodology of this research was divided into two main parts:

1. **Analysis of students' educational levels:** Initially, surveys were conducted to observe students' activities and interests during the lessons. Based on this data, questions and tasks were created to reflect the students' interest in different sections of physics.
2. **Assessing the effectiveness of the teaching process:** To evaluate teaching effectiveness, pre-tests (tests conducted at the beginning) and post-tests (tests conducted at the end of the lesson) were used. The pre-test assessed students' initial physics knowledge, while the post-test evaluated their knowledge after the lessons. The results were then analyzed.

Results:

The findings of the study indicated:

- For students at the beginner level, the differentiated instruction method proved highly effective. Their understanding improved significantly, and test scores increased by 20%.
- Average students also benefited from differentiated instruction, though their learning speed was slower compared to beginners. Their knowledge improved by 12%.
- Advanced students found the differentiated approach useful as well. They reinforced their knowledge, but the lessons were more focused on consolidation and tackling complex problems. Their knowledge level increased by 15%.



Additionally, surveys showed that the majority of students rated differentiated instruction as effective and engaging. 80% of students actively participated in lessons and felt that the method helped them develop their abilities.

Discussion:

The research findings confirmed that the differentiated approach in physics education positively influences students' knowledge levels and meets their individual learning needs. For beginner students, this approach was the most effective as they needed gradual acquisition of knowledge. For average and advanced students, working on more complex problems and advanced concepts was productive.

Furthermore, the importance of differentiated instruction in enhancing students' motivation was also highlighted. Learning in a manner suited to their capabilities helped students feel confident and achieve success.

However, the research also identified several limitations, including lesson duration and the availability of materials that meet students' individual needs. Future research should delve deeper into these issues and develop a task bank with varying levels of difficulty tailored to students' knowledge levels.

Conclusion:

Differentiated instruction in physics education helps improve students' knowledge levels and increases their interest in the learning process. The results of the study indicate that lessons tailored to each student's individual needs lead to effective outcomes. Additionally, the differentiated approach to teaching physics helps students receive more effective education by considering their specific needs, ultimately boosting their success and enabling them to apply their knowledge practically.

References:

1. Margot, K. C., & Kettler, T. (2019). Teachers' perception of STEM integration and education: a systematic literature review. *International Journal of STEM Education*, 6(1), 1-16. <https://doi.org/10.1186/s40594-018-0151-2>
2. Tomlinson, C. A. (1999). Mapping a route toward differentiated instruction. *Educational Leadership*, 57, 12-17. <https://education.illinoisstate.edu/downloads/linc/linc curriculummodule/Tomlinson.pdf>
3. Levy, H. M. (2008). Meeting the needs of all students through differentiated instruction: Helping every child reach and exceed standards. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 81(4), 161-164. <https://doi.org/10.3200/TCHS.81.4.161-164>



ВЫБОР ТИПА МЕХАТРОННОЙ ЧАСТИ ЧПУ СТАНКА И ЕГО ОБОСНОВАНИЕ

Исамов Раим Насимович

Бухарский инженерно-технологический институт

Аннотация. В статье рассмотрены несколько типов исполнения мехатронной части станков с ЧПУ с описанием достоинств и недостатков.

Ключевые слова. Система числового программного управления, станок, ЧПУ, электроника, оператор-станочник, портальная конструкция, направляющая.

Введение

В настоящее время огромное количество промышленных предприятий, в чью сферу деятельности входит механическая обработка, располагают огромным парком станков, имеющие системы числового программного управления (ЧПУ). Эти станки предназначены для выполнения тех же производственных задач, что и их аналоги с ручным или механическим управлением. Разница между ними лишь в том, что перемещение рабочих органов станков с ЧПУ осуществляется за счет электроники, под управлением специальной компьютерной программы. Преимущества использования станков с числовым программным управлением в том, чтобы обеспечить более качественный уровень автоматизации производственного процесса. Изготовление деталей ведется в автоматическом режиме, практически без участия человека, но с оператором-станочником, роль которого заключается в выполнении операций контроля за процессом и участии на подготовительном и завершающем этапе первоначальной наладке и последующему контролю за ходом выполнения программы и соблюдением автоматикой всех технологических процессов. Автономная работа станков с ЧПУ может продолжаться непрерывно и достаточно долго, причем качество получаемого изделия остается высоким.

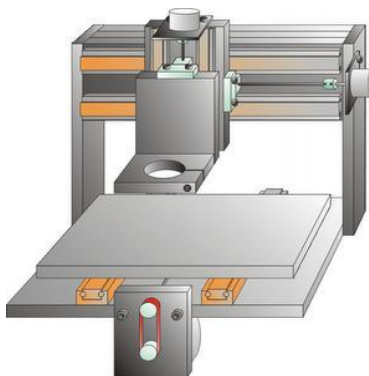
Методология

Рассмотрим некоторые виды станков с точки зрения их мехатронной частью.



Портальный ЧПУ станок

Портальная конструкция ЧПУ станка показана на рисунке 1 она хороша простотой исполнения и свой первый самодельный ЧПУ станок обычно



начинают с нее. Фрезерная часть на ЧПУ станках портального типа может двигаться в осях Z и X.

Рисунок 1.- Портальный ЧПУ станок

Достоинства конструкции портального типа; высокая жесткость на изгибы при обработке; простота изготовления.

Недостатки ЧПУ станка портального типа: нет возможности обработки тяжелых заготовок, так как заготовка держится и перемещается по оси X, нагружая ее своим весом; размер обрабатываемой детали ограничен размером портала

Станок ЧПУ с движущимся порталом

Станок второго типа показан на рисунке .2, он сложнее станка портального типа. Его часто рекомендуют для самостоятельного изготовления ЧПУ станков. Фрезерная часть ЧПУ станка такого типа может двигаться в 3-х осях.

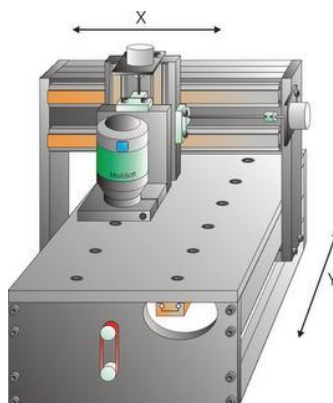


Рисунок .2 - Станок ЧПУ с движущимся порталом



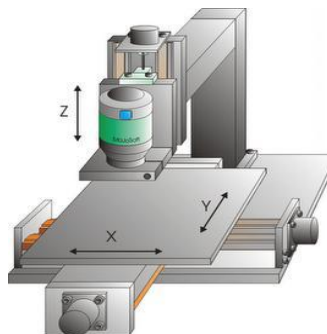
Достоинства: простота изготовления; вес обрабатываемой детали ничем не ограничен; удобен электронных печатных плат, особенно поточным методом; можно обрабатывать заготовку неограниченной длины по оси Y .

Недостатки: нужно использовать жесткую и прочную направляющую для оси X , так как именно эта будет испытывать большие нагрузки при обработке.

Движущаяся фрезерная часть по оси Z

Третий тип конструкции показан на рисунке 3. Обычно используется при доработке промышленных образцов (например ручного фрезерного станка Protop) или переделки из сверлильного станка в гравировально-фрезерный ЧПУ станок.

Рисунок 3 - Станок ЧПУ с движущейся по оси Z фрезерной частью



Достоинства: простота переделки из готовой конструкции; координатный стол для ЧПУ станка такого типа можно взять готовый и вся работа будет заключаться только в установке двигателей и электроники.

Недостатки: нет возможности обработки тяжелых заготовок, ограниченный размер обрабатываемой заготовки (чаще всего координатные столы такой конструкции применяют для фрезеровки небольших деталей и размер рабочего поля ЧПУ станка составляет 15x15 см); при обработке краев заготовки возможен прогиб осей X , Y - так как вес заготовки смещенный в один край будет изгибать оси.

Безпортальный ЧПУ станок

Четвертый тип станка представленный на рисунке 4 гораздо сложнее в изготовлении предыдущих и не рекомендуется для первого опыта в изготовлении самодельного ЧПУ станка. Фрезерная часть такого станка может двигаться во всех направлениях. Сложность данной конструкции в жесткости связки осей X и Y . Добиться того, чтоб при обработке на максимальном удалении по оси Y не было смещений или искривления оси вызванных сопротивлением материала обработке - очень сложно. Особенно если строить из подручных материалов.



Из-за этого может пострадать точность обработки.

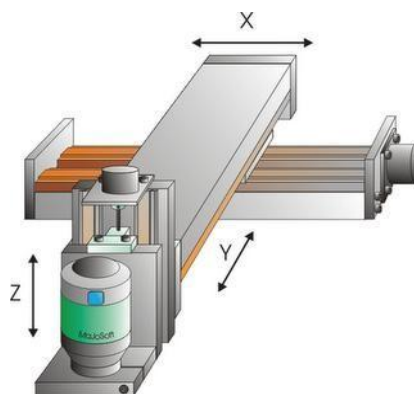


Рисунок 4 - Безпортальный ЧПУ станок

Достоинства: можно обрабатывать заготовки любых размеров. Достаточно просто переставлять CNC станок на заготовке. Даже если оси сделаны всего 20 см можно обрабатывать заготовку 5х5 метров или больше; вес обрабатываемой детали ничем не ограничен.

Недостатки: сложно сделать жесткую конструкцию. Чем длиннее ось Y тем больше рычаг и сильнее искривление оси при обработке заготовки.

Вывод

Рассмотрев все типы исполнения мехатронной части станков, есть выбор станка ЧПУ, который наиболее полно отвечает требованиям .

Литература.

- 1.Фролова К.В., Воробьева Е.И.. Механика промышленных роботов: Учеб. Пособие для вузов: В 3 кн. / Под ред. Кн.2: расчет и проектирование механизмов – М: Высш. шк., 1988
- 2.Ловыгин А. А., Теверовский Л. В. Современный станок с ЧПУ и CAD & CAM система - 2012
- 3.Дубровец Л.В. Исамов Р.Н. Исламов Ж.З. Анализ и обоснование выбора микроконтроллеров для управления ЧПУ станками. Халкаро илмий- амалий конференция Наманган., 2021



YAKKAKURASH SPORT TURLARIDA JISMONIY QOBILIYATLARNI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION USLUBLARI VA ULARNI QO'LLANILISHI

Irisqulova Feruza Qushoq qizi

Samarqand Viloyati Jomboy tumani

Jomboy tuman sport maktabida Taekwondo murabbiyi

O'zbekiston Finlandiya Pedagogika institutida

Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi

va metodikasi yo'nalishi. 108- gurux magistr 1- kurs talabasi

Annotatsiya: Kurash - milliy sport turlaridan biri bo'lib, bu mashg'ulot orqali o'sib kelayotgan yosh avlod qalbida Vatanparvarlik va milliy iftixor tuyg'ularini mustahkamlash, jismonan soglom va ma'nan barkamol qilib tarbiyalash muhim o'rin tutadi. Aynan shu jihatlarni inobatga olgan holda sportning barcha turlariga yurtimizda davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, 2020-yil 4-noyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kurash milliy sport turini rivojlantirish va uning xalqaro nufuzini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi.

Kalit so'zlar: Yakkakurash, milliy sport, vatanparvarlik va milliy iftixor, shakllantirish, rivojlantirish, kuch, tezkorlik, metin iroda, chidamlilik va egiluvchanlik.

Abstract: Wrestling is one of the national sports, and through this exercise, an important place is occupied by strengthening the sense of patriotism and national pride in the hearts of the younger generation, as well as raising them to be physically healthy and intellectually mature. Given these aspects, at the level of state policy in our country, attention is paid to all types of sports. In particular, on November 4, 2020, the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to develop the national type of wrestling and further enhance its international prestige" was adopted.

Keywords: Martial arts, national sport, patriotism and national pride, formation, development, strength, speed, willpower, endurance and flexibility.

Аннотация: Борьба является одним из национальных видов спорта, и посредством этого упражнения важное место занимает укрепление чувства патриотизма и национальной гордости в сердцах молодого поколения, а также воспитание их физически здоровыми и интеллектуально зрелыми. Учитывая



эти аспекты, на уровне государственной политики в нашей стране уделяется внимание всем видам спорта. В частности, 4 ноября 2020 года было принято постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по развитию национального вида борьбы и дальнейшему повышению его международного престижа».

Ключевые слова: Единоборство, национальный вид спорта, патриотизм и национальная гордость, формирование, развитие, сила, скорость, сила воли, выносливость и гибкость.

Yakkakurash sport turlarida jismoniy qobiliyatlarni shakllantirishning innovatsion uslublari kurashchilar jismoniy fazilatlarini rivojlantirish, kuch, tezkorlik, metin iroda, chidamlilik va egiluvchanlikni sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Kuch -tashqi ta'sirlarni muskul zo'riqlari bilan yegish qobiliyati hisoblanadi. Muskul kuchini rivojlantirishda muskul to'qimalari hajmi va shaklini o'sishi bilan kuzatiladi. Tananing barcha muskul guruhlari hajmini ortirish bilan tana tuzilishini takomillashtirish mumkin. Kuch sifati kurash turlarida muhim ahamiyatga ega. Harakatlar davomida hosil bo'lgan kuch dinamik kuch deb ataladi. Harakatlarsiz, muskul zo'riqlari hisobiga hosil qilingan kuch esa statik kuch deb ataladi. Muskul kuchi yordamida og'irlikka ta'sir qilish ko'rsatkichi absolyut kuch ko'rsatkichi deb ataladi.

Nisbiy kuch esa absolyut kuchning tana og'irligiga nisbati tushuniladi. Misol uchun 50 kg vaznga ega og'ir atletikachi 100 kgli toshni ko'tara olsa, uning absolyut kuchi 100 Fga teng. Nisbiy kuchi esa absolyut kuch 100 Fni tana vazniga taqsimotiga teng ya'ni 2,0 Fga teng. Shuning uchun ham og'ir atletika musobaqalarida vazni yengil bo'lgan sportchilar ko'rsatgan natijalari boshqalar bilan teng bo'lib qolganda ham ularga g'oliblik beriladi. Kuch fazilati og'irliklar bilan mashqlar, trenajarlarda, rezina espanderlar va shorigining qarshiligi bilan mashqlar yordamida rivojlantirish mumkin. Kuch sifati kurash turlarida zarur hisoblanib og'ir yuklar bilan mashqlar bajariladigan kurash mashqlarida muhim o'rin tutadi. Kuch ko'rsatkichlari dinamometrlarda o'lchanadi. Kuch fazilatini og'irliklar ko'tarish, maxsus jixozlar va anjomlarda mashqlar bajarish hamda tananing qarshiliklarini yengish bilan rivojlantirish mumkin. Kuch fazilatini rivojlantirish uslublari og'irliklarni imkoniyat darajasida ko'tara olish qobiliyatini rivojlantirish va mashqlarni ko'p marta takrorlash hamda yengil yuklama bilan mashqlar bajarish uslublaridan iborat bo'ladi. Og'irliklarni imkoniyat darajasida ko'tarish uslubi: mashqlar og'ir yuklarni imkoniyat chegarasiga qadar ko'tarish bilan izohlanadi.



Bir urinishda mashqlarni 1-3 marta bajarish mumkin. Mashg'ulotlar davomida urinishlar soni 5-6 marta bo'lib, har urinish orlig'ida 10 daqiqaga qadar dam olish tavsiya etiladi. Bu uslubda muskul chidamliligi ortishi ta'minlanadi. Mashqlarni takrorlash uslubi: o'rtacha og'irlikdagi yuklar bilan mashqlarni har urinishda 5-15 marta bajarish. Mashg'ulotlar davomida urinishlar soni 3-5 marta bo'lib har urinish orlig'ida 3-5 daqiqa dam olish mumkin. Bu uslubda muskul hajmini samarali ortishi kuzatiladi. Yengil yuklar bilan mashqlar uslubi: yengil va o'rtacha og'irlikdagi yuklar bilan mashqlar bajarishni tavsiya etadi. Bu uslubda mashqlar har urinishda 15-25 martagacha bo'ladi. Mashqlarni tezlik maromida bajarish kerak. Bir mashg'ulot davomida urinishlar soni 5-6 marta bo'lishi ular oralig'idagi dam olish 52 muddati 5-10 daqiqa bo'lishi mumkin.

Bu shakldagi mashg'ulotlar shug'ullanuvchilarning tezkor kuch sifatlarini rivojlantirishga asos bo'ladi. Kuch mashqlari bilan mashg'ulot tayyorlov va asosiy qismida shug'ullanish tavsiya etiladi. Bu vaqtda organizmda jismoniy va ruhiy charchoqlar sodir bo'lmagan bo'ladi. Muskul kuchini rivojlantirishda samarali natijalarga erishish uchun mashqlarni muskul guruhlar uchun alohida qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi. Kuch sifatlarini rivojlantirishda nafas olish jarayonlariga katta e'tibor qaratish kerak. Qisqa vaqtda og'ir yuklarni ko'tarishda nafasni tutib turish, kuch mashqlarni bajarishda chuqur nafas olmaslik, kuch mashqlarni bajarish vaqtida nafas olishni bir maromga solish tavsiya etiladi. Tezkorlik - harakatlarni tez bajara olish qobiliyati. Harakatlarni bajarishda organizmni tez javob bera olish imkoniyati deb tushunish mumkin. Harakatlar reaksiyasi tezkorlikni namoyish qilishning asosiy shakllaridan biri. Tezkorlikni namoyon qilishda harakat xaqida tushuncha hosil qilish, bu ma'lumotni asab tizimida o'zlashtirish hamda muskul tizimiga faoliyatni bajarish xaqida ko'rsatma berish kabi fiziologik jarayonlar amalga oshadi. Tezkorlikni namoyon qilishda yuqori malakali sportchilarda 0,1-0,2 soniya sarf etilishi mumkin. Tezkorlikni rivojlanganligiga irsiy xususiyatlar ham katta ta'sir etadi. Tezkorlik fazilat qisqa masofalarga yugurish bilan bir qatorda yakkakurash turlari, boks, qilichbozlik va ko'plab boshqa sport turlari asosi bo'la oladi.

Tezkorlik asosini oddiy va murakkab reaksiyalar tashkil etadi. - Oddiy reaksiya - oldindan ma'lum bo'lgan signalga tezkor harakat bilan javob berish. O'yin yoki harakatlar boshlash uchun hakamlarning ruxsati, hushtak chalishdan so'ng harakatlarga kirish jarayonlari oddiy reaksiya hisobiga amalga oshiriladi. - Murakkab reaksiyada notanish harakatlarga javob reaksiyasi. Bu jarayonlarda kurashchilar kutilmagan harakatlarga javob harakatlari bajarish bilan izoxlanadi.



Tezkor mashqlarni bajarish va ularni ko'plab takrorlash oddiy reaksiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. Murakkab reaksiyalarni rivojlantirishda kurash bellashuvlardan foydalanish mumkin. Umumiy tezkorlikni rivojlantirishda tezkor mashqlarni ko'plab bajarish, uloqtirish va musobaqalashish uslublaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Tezkorlikni namoyon etishda harakatni bajarish uchun qisqa vaqt sarf etish, harakat qismlarini tez bajarish, harakatlar takrorlash tezligini ortirish talablari qo'yiladi. Tezkorlik qobiliyati ko'p holda tug'ma bo'lib, sport tayyorgarlik jarayonlarida takomillashtirib boriladi. Tezkorlik fazilati ham etakchi fazilatlardan biri bo'lib barcha kurash turlarida o'z ahamiyatiga ega. Qisqa vaqt ichida katta tezlikda harakatlar bajarish kerak bo'lgan kurash turlarida kurashchilar tezkorlik sifatini keng rivojlantiradilar.

Tezkorlikni rivojlantirishda kurashning maxsus tezkor harakatlari bilan bir qatorda qisqa masofaga yugurishlar va makkisimon yugurishlardan keng foydalaniladi. Chidamlilik - jismoniy harakatlarni tashqi va ichki ta'sirlarni engib, uzoq muddat davomida bajara olish qobiliyati. Chidamlilik charchoqqa qarshi turish qobiliyati deb ham tushunish mumkin. Chidamlilikni rivojlantirish uchun uzoq vaqt jismoniy harakatlar bajarish va charchashni engishga o'rgatish zarur bo'ladi. Kurashchilarda chidamlilikni rivojlantirish uchun uzoq masofaga yugurishlar, kross va marafon yugurishlari bilan bir qatorda uzoq vaqt bellashulardan foydalanish mumkin.

Chidamlilikni ikki hilga ajratish mumkin. - Umumiy chidamlilik - harakatlarni uzoq muddat davomida o'rtacha shiddatda bajara olish qobiliyati hisoblanib, bu faoliyat aerob imkoniyatlar hisobiga amalga oshiriladi. Umumiy chidamlilik yurak qon tomir, nafas olish va organizmning boshqa a'zolarini jismoniy harakatlar bajarishda samarali faoliyat ko'rsatishi bilan izoxlanadi. Umumiy chidamlilikni rivojlantirishda uzoq masofaga yugurishlar, suzish va velosipedda uchish mashqlaridan foydalaniladi. Umumiy chidamlilikni rivojlantirish uslublari mashqlarning takroriy, izchil, ketma ket, oraliq va almashinish shakllarida bo'ladi.

- Maxsus chidamlilik

- kasbiy faoliyat yoki mutaxassislashgan sport turi shakliga muvofiq bo'lgan, charchoqqa qarshi tura olish qobiliyati deb atash mumkin.

Maxsus chidamlilikning shakllari: tezkor chidamlilik; kuch chidamliligi: statik chidamlilik. Chaqqonlik - jismoniy harakatlar vazifalarini tez, aniq, samarali bajara olish qobiliyati. Chaqqonlikni rivojlantirishda

kasbiy faoliyat yoki sport mutaxassisligiga oid vositalar va jixozlardan foydalaniladi. Chaqqonlik muskullar sezuvchanligi, o'z o'zini boshqara olish, asab



markazini takomillashganligi, xarakatlarni tez o'zgartira olish va harakatlarni murakkabligiga tez moslasha olish qobiliyatlari bilan namoyon bo'ladi. Shuningdek yangi harakatlarni tez o'zlashtirish, harakatlarni sharoitlar tez o'zgarishiga muvofiq boshqara olish qobiliyatlari ham chaqqonlik sifatlarini belgilaydi. Chaqqonlik - harakatlarni tez o'zlashtira olish, harakatlarni boshqara olish hamda yangi harakatlarga tez kirisha olish mahorati deb ham qarash mumkin. Chaqqonlikni rivojlantirishda kurashchining makon va zamonni xis qila olish hamda harakatlarni boshqara olish qobiliyatini rivojlantirishga e'tibor qaratiladi. Chaqqonlik o'ziga xos fazilat bo'lib kurashda turlicha namoyon bo'ladi. Chaqqonlik uchun kurash turlarida muskul zo'riqishlari bir vaqtda sodir bo'lishini, muskul zo'riqishlari makon talablari asosida vujudga kelishi, chaqqonlik makon (joy) va zamon (vaqt) muvofiqligida amalga oshirilishi, chaqqonlikni namoyon etish uchun barcha harakatlar o'zaro muvofiqlikda bo'lishi talab etiladi. Chaqqonlikni yuqori darajasi har handay harakatlarda ham tana muvozanatini saqlay olish qobiliyati hisoblanadi. Chaqqonlikni rivojlanirishda kurash usullariga xos bo'lgan harakatlardan keng foydalanish mumkin. Chaqqonlikni rivojlantirishda quyidagi vazifalar hal etiladi;

- Murakkab mashqlarni bajarishda harakatlarni boshqara olish;
- Sharoitlar tez o'zgarishiga muvofiq harakatlarni tashkil etish;
- Harakat vazifalarini aniq va tez bajarish.

Chaqqonlikni rivojlantirishda kurash turlari bajariladigan, shakli tez o'zgarib turadigan murakkab jismoniy mashqlar va harakatlarning ahamiyati katta bo'ladi. 55 Mashqlar murakkab, noan'anaviy bo'lib, harakat vazifalarini bajarishda yangicha yondoshish, ixtirochilik va kutilmagan harakatlarni taklif etishi kerak. Chaqqonlikni har mashg'ulotda rivojlantirish talab etiladi. Chunki bu qobiliyatni doimo takomillashtirib, yangi harakat malaka va ko'nikmalari bilan boyitib, sharoitga tez moslasha olish qobiliyatini shakllantirib, makon va zamonda o'z harakatlarini boshqara olish qobiliyatini rivojlantirib borilishini hamda kurash turlariga muvofiq harakatlar tezligi va aniqligini takomillashtirishni talab etiladi. Harakatlarni boshqara olish qobiliyatini rivojlantirish makonni va zamonni, harakatlar tezligi, shakli va maromini, tana va uning qismlarini makondagi holatini xis etish qobiliyatini rivojlantirish bilan olib boriladi.

Xulosa o'rnida, Kurashchilarni jismoniy fazilatlarni rivojlantirishda maxsus sifatlarini ham tarbiyalashga katta e'tibor berish kerak. Kuch namoyon qilish jarayonlarida, tezkorlik mashqlari hamda harakatlarni boshqarish mashqlarni bajarishda ongli ravishda yondoshish kurashchilarda maxsus jismoniy sifatlarini shakllanishiga olib keladi.



ADABIYOTLAR

1. K.Yusupov. Kurash halqaro qoidalari texnikasi va taktikasi. Toshkent 2005.
2. Toshkent., O'zbekiston Davlat jismoniy madaniyat instituti 2005 yil - 171b
3. N.X.Azizov. Belbog'li turkiston kurashi. Toshkent: O'qituvchi 1998.
4. Yusupov K., Kurash, T., 1999; Mo'minov A., Prezident. Sport. G'alaba!, T., 2001.
5. Goncharova O.V. Yosh sportchilarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish. Toshkent. 2017



NEFT VA GAZ SOHASIDA BOSHQARUV TIZIMI FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI

Murodov Xolmurod Xamzayevich

Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi, 2-kurs magistri.

e-mail: murodov-88@umail.uz

tel: 99-706-55-77

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Neft va gaz sanoatining innovatsion rivojlanishi jarayonining faoliyatini tashkillashtirish, o'zgaruvchan tashqi muhitda mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish, sanoat korxonalarining iqtisodiy xususiyatlarini, xatarlarni kamaytirish nuqtai nazaridan yirik va kichik biznesning o'zaro ta'sirini hisobga olish haqidadir. Shu bilan birga, jahon iqtisodiyotining globallashuvi sharoitida qayta tiklanmaydigan energiya manbalarining pasayishi, barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash uchun yoqilg'i uglevodorodlari va qattiq yoqilg'ining jahon bozorida raqobatning kuchayishi sharoitida yoqilg'i-energetika kompleksi korxonalarida yangi texnologiyalarni ishlab chiqish haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: neft, gaz, korgona, biznes, energiya, yoqilg'i, energetika, texnologiya.

ANNOTATION

This article is about the organization of the process of innovative development of the oil and gas industry, the effective use of existing opportunities in the changing external environment, the consideration of the economic characteristics of industrial enterprises, the interaction of large and small business from the point of view of reducing risks. At the same time, in the context of the globalization of the world economy, the reduction of non-renewable energy sources, the development of new technologies in the enterprises of the fuel and energy complex in the context of increased competition in the world market of fuel hydrocarbons and solid fuel to ensure sustainable economic development passed.

Keywords: oil, gas, construction, business, energy, fuel, energy, technology.

Yoqilg'i-energetika majmuasining O'zbekiston uchun ahamiyati katta 2017-2021 yillarda O'zbekistonni iqtisodiy rivojlantirish strategiyasining muhim yo'nalishlaridan biri yoqilg'i-energetika kompleksini texnik va texnologik yangilash qilib belgilandi. Yoqilg'i-energetika tarmog'i mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Investitsiyalarning qariyb 50 foizi ushbu tarmoqqa yo'naltirilgan bo'lib, yalpi ichki mahsulotning 7-8 foizini tashkil etadi. Shu sababli, neft va gaz mamlakat uchun strategik manba hisoblanadi.

Shu bilan birga, jahon iqtisodiyotining globallashuvi sharoitida qayta tiklanmaydigan energiya manbalarining pasayishi, barqaror iqtisodiy rivojlanishni



ta'minlash uchun yoqilg'i uglevodorodlari va qattiq yoqilg'ining jahon bozorida raqobatning kuchayishi sharoitida yoqilg'i-energetika kompleksi korxonalarida yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish tobora muhim ahamiyat kasb yetmoqda. Shuningdek, yangi muqobil energiya manbalarini qidirish va keng jalb qilishga ehtiyoj tobora ortib bormoqda.

Hozirgi vaqtda eng asosiy muammolardan biri shundaki, ishlab chiqarish quvvatlarining sezilarli jismoniy va ma'naviy eskirishi, har doim ham ichki bozorda, ham xorijiy ishlab chiqaruvchilar bilan raqobatga bardosh berishga imkon bermaydi. Ushbu muammo barcha energiya kompaniyalariga ham tegishlidir. Shu sababli, O'zbekiston Respublikasining yoqilg'i-energetika sektori korxonalarida samarali innovatsion siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish zarurati yuzaga keladi, uning asosiy vazifasi ushbu sohaning intellektual, ilmiy va texnikaviy potensialini ishlab chiqarishda iloji boricha tezroq foydalanishga imkon beradigan tizimni yaratishdir.

Biroq, O'zbekiston iqtisodiyoti xalqaro standartlarga muvofiq juda katta energiya talab qiladi. O'zbekistonda xom neft qazib olish iyul oyida o'zgarishsiz 31 BBL/D/1K darajasida qoldi. O'zbekistonda xom neft qazib olish 1993 yildan 2024-yilgacha o'rtacha 67.12 BBL/D/1K bo'lib, 1998 yil dekabrda 118.00 BBL/D/1K ga yetdi va 2024 yil aprelida 31.00 BBL/D/1K darajaga yetdi.¹

Yuqorida keltirilgan salbiy omillarni hisobga olgan holda, umuman iqtisodiyot va uning alohida tarmoqlarini, xususan yoqilg'i-energetika kompleksini innovatsion rivojlantirishning samarali mexanizmini ishlab chiqish va amalga oshirish muhimligi shubhasiz. Energiya sanoatining innovatsion potensialining ortishi, bir tomondan, elektr energetikasining milliy iqtisodiy faoliyatning barcha sohalari bilan tarkibiy aloqalardagi roli bilan belgilanadi, uning ahamiyati O'zbekistonning jahon iqtisodiyotiga jadal integratsiyalashuvi tufayli ortib bormoqda. Boshqa tomondan, global iqtisodiy inqirozlar sharoitida YaIMning keskin pasayishini oldini olish, ularning yoqilg'i-energetika majmualarining iqtisodiy va innovatsion imkoniyatlarini amalga oshirish orqali ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligini namoyish etdi.

O'zbekistonning 2017-2021 yillarga mo'ljallangan rivojlanish strategiyasiga muvofiq sanoat va savdo zonalar, erkin iqtisodiy zonalar, logistika markazlari va klasterlarni rag'batlantirish davlat siyosatining asosiy ob'ekti bo'lishi kerak.

Klaster doirasiga qo'llab-quvvatlash ob'ektlari qatoriga nafaqat ishlab chiqarish korxonalari, balki ularga xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar, o'quv muassasalari, moliyaviy rivojlanish institutlari, eng muhimi, ushbu ishtirokchilar o'rtasida samarali o'zaro ta'sir o'tkazish mexanizmi kiradi. Klasterli tadqiqotlar, ayniqsa iqtisodiy inqiroz sharoitida, raqobatdoshlikni oshirishga hissa qo'shadigan korxonalarni tashkil etish va o'zini o'zi tashkil etishning yangi shakllarini izlash zaruriyati bilan dolzarbdir.

¹Trading Economics <https://tradingeconomics.com/uzbekistan/crude-oil-production>.



Sohada menejmentga bag'ishlangan tadqiqotlar olib borilayotganligiga qaramay, ushbu muammoning ko'plab uslubiy va metodologik jihatlari yetarlicha ishlab chiqilmagan. Zamonaviy sharoitda sohani rivojlantirishning yagona konsepsiyasi yaratilmagan, bu esa iqtisodiyotda raqobat ustunliklarini shakllantirish va ulardan samarali foydalanishga to'liq imkon bermaydi. Milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda o'rganishni talab qiladigan masalalar qatoriga quyidagilar kiradi:

- yoqilg'i-energetika kompleksining ma'lum klasterini yaratish va rivojlantirish strategiyasini asoslash;

- klaster tashabbusini amalga oshirish mexanizmini va yoqilg'i-energetika kompleksi klasteri doirasidagi ishtirokchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tashkil etish mexanizmini yaratish;

- klaster rivojlanishini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralari va mexanizmlarini asoslash;

- yoqilg'i-energetika majmui uchun klaster modelini yaratish.

Umuman olganda, O'zbekiston yoqilg'i-energetika kompleksining innovatsion tizimi quyidagi muammolar mavjudligi bilan tavsiflanadi:

- sohada innovatsion yechimlarni tijoratlashtirish, davlat muassasalari tomonidan yaratilgan yoki davlat mablag'lari hisobidan yaratilgan intellektual mulkka bo'lgan huquqlarning taqsimlanishining noaniqligi bilan murakkablashtiradi;

- sohada o'rta va uzoq muddatli istiqbolga ustuvor yo'nalishlar, maqsadlarni belgilovchi va ushbu yo'nalishlarga erishish bo'yicha chora-tadbirlarni o'z ichiga oladigan maqsadli siyosat mavjud yemas. Alohida ishlab chiqarishni mahalliyashtirish va rivojlantirish bo'yicha mavjud dasturlar modernizatsiya qilishni, ishlab chiqarishni texnik darajasini oshirishni ta'minlaydi va eksport va import qilinadigan mahsulotlarning o'rnini bosishga yo'naltirilgan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni talab qiladi. Biroq, ushbu dasturlarda mahalliy ilmiy salohiyatni rivojlantirishni rag'batlantirish, kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash, qo'llab-quvvatlovchi tuzilmalarni yaratish va ishlab chiqarishga innovatsiyalarni joriy etish bo'yicha bir qator chora-tadbirlar ko'zda tutilmagan;

- sohani texnik va texnologik jihatdan modernizatsiya qilishga qaratilgan chora-tadbirlar asosan tayyor yechimlar importiga asoslangan. Biroq, faqatgina chet el texnologiyalarini sotib olish va xorijiy tashkiliy- boshqaruv qarorlarini nusxalash orqali yutuqlarga erishib bo'lmaydi. Energetika kompleksi korxonalarida innovatsion faoliyatni rag'batlantirishga qodir integratsiyalashgan institutsional tizimni yaratish zarur.

Yoqilg'i-energetika kompleksining rivojlantirishda quyidagi asosiy tendensiyalarni ajratishimiz mumkin:

- milliy iqtisodiyotning o'sish sur'ati va mamlakat ichidagi yoqilg'i-energetika resurslariga talab dinamikasi;



- jahon iqtisodiy sharoitining ahvoli;
- energiya sektori va iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida resurslar va energiya tejaydigan texnologiyalarni joriy etish ko‘lami;
- soliq, narxlar va bojxona siyosati sohasidagi qonun hujjatlarini takomillashtirishni ko‘zda tutuvchi qulay investitsiya muhitini shakllantirish;
- yoqilg‘i-energetika kompleksi atrof-muhitning eng katta ifloslantiruvchi soha ekanligini hisobga olgan holda energiya va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarni uyg‘unlashtirish;

Shu sababli, neft va gazdan milliy boylik sifatida to‘liq foydalanish, uzoq muddatli istiqbolda mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi va ishlashi uchun poydevor yaratish hamda mamlakatimiz aholisini barcha turdagi yoqilg‘i-energetika resurslari bilan ta‘minlash uchun yoqilg‘i-energetika tizimining samarali ishlashini ta‘minlaydigan tashkiliy-boshqaruv tuzilishga ega bo‘lishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida"gi Qonuni. O‘zbekistonning yangi qonunlari. T.: "Adolat", 1996.
2. Ashurov Z.A. Korporativ boshqaruv konsepsiyasi va mohiyati: ilmiy-nazariy yondashuvlar va ularni rivojlantirish//“Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr, 2015 yil
3. Ishmanova D.N. Neft-gaz korxonalarida innovatsion strategik boshqarishni takomillashtirish// “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2019 yil



NAVOIY IJODIDA MUSHTARAK SAN'ATLARNING IFODALANISHI

Sultonova Dildora Halim qizi

Uzbekistan State World Languages University,

Independent research student,

Tashkent, Republic of Uzbekistan

E-mail: dildorasultonova196@gmail.com

Tel: 91-986-21-51

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Alisher Navoiy ijodida qo'llanilgan mushtarak san'atlar, ularning turlari va qo'llanilgan o'rinlari, shuningdek, mushtarak san'atlarda ijod qilgan ijodkor va shoirlar haqida bo'lib, ular qaysi badiiy san'atdan qaysi g'azalida foydalangan va ularning tahlillari qandayligi ko'rsatib o'tilgan. Bundan tashqari g'azallaridan namunalar ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: badiiy san'atlar, lavziy san'atlar, mutobaqa, muroat un-nazir, ta'dil, tansiq us-sifot, iqtibos, aqd, tazmin, baroati istehlol, husni taxallus, husni matla', husni maqta'.

ANNOTATION

This article is devoted specifically to the translation mechanisms of stylistic devices in the ghazals of Alisher Navoi. We have displayed by this article the translation mechanisms of classic literature including artistic art involve the study of the vocabulary of the ghazal, analysis of the ghazal, which a scholar of Alisher Navoi studies and a good knowledge of source and target languages.

Keywords: *ghazal, artistic art, stylistic devices, science of bade, verse, byte, verbal arts, spiritual arts, common arts.*

Mushtarak san'atlar ham lafzga, ham ma'noga tegishli bo'lgan san'atlar bo'lib, ular tarkibiga mutobaqa, muroat un-nazir, ta'dil, tansiq us-sifot, iqtibos, aqd, tazmin, baroati istehlol, husni taxallus, husni matla', husni maqta' va boshqa sheriyy san'atlarni kiritgan. Shuningdek bu guruhga tajnis san'atini ham kiritishimiz



mumkin. **Tajnis** (ar. - jinsdosh, hamjins) bayt tarkibida shaklan bir xil yoki bir-biriga yaqin bo'lgan so'zlarni qo'llashga asoslangan she'riy san'atdir. Tajnisning bir necha turlari haqida ilmi badi'ga oid asarlarda uchratishimiz mumkin. Masalan, Umar Roduyoniyning "Tarjumon ul-balog'a" asarida tajnisning 4 turi (tajnisi mutlaq, tajnisi murakkab, tajnisi zoid, tajnisi muraddad), Rashididdin Vatvotning "Hadoyiq us-sehr", Shams Qays Roziyning "Al-Mo'jam" va Shayx Ahmad Taroziyning "Funun ul-balog'a" asarlarida 7 turi (tajnisi torn, tajnisi noqis, tajnisi zoid, tajnisi mukarrar, tajnisi murakkab, tajnisi mutar-raf, tajnisi xat) keltirib o'tilgan¹. Navoiy ijodida ham tajnisning quyidagi bir necha turlarini uchratishimiz mumkin:

1) tajnisi tom yoki mutlaq tajnis – to'liq shakldoshlikka (harflar tarkibi jihatidan) asoslangan:

Sahnida yuz gul chiqorib bir yig'och,

Har gulining atri borib bir yig'och².

Baytning birinchi misrasida "yig'och" so'zi daraxt, yog'och ma'nosida, ikkinchi misrasida masofa o'lchovi (taxminan 8 kmdan ortiqroq) ma'nosida kelgan.

2) tajnisi muzori' - shaklan yaqin so'zlarning bir-biridan bir yoki ikki undosh tovush bilan farqlanishi natijasida vujudga keluvchi tajnis:

Shoh olinda hamisha hozir o'lsam,

Bu ish kayfiyatidin nozir o'lsam³

3) tajnisi xat - arab yozuvidagi so'zlarning faqat nuqtalar orqali farqlanishiga asoslangan tajnis:

Barcha xo'blarning qad-u ruxsor-u xattu xoli bor,

Lek ulkim bizni behol aylar o'zga holi bor⁴.

Shunday badiiy san'atlardan yana biri **tazod** (ar. - zid qo'yish, qarshilantirish) san'atidir. Bu san'at bayt tarkibida ma'no jihatdan qarama-qarshi bo'lgan so'zlardan foydalanishni anglatadi. Tazod san'ati ilmi bade'ga oid manbalarda turlicha atalgan. Masalan, Umar Roduyoniyning "Tarjumon ul-balog'a", Toj al-Halaviyning "Daqoyiq ush-she'r", Sharafiddin Romiyning "Haqoyiq ul-hadoyiq" asarlarida mutazod, Rashididdin Vatvotning "Hadoyiq us-sehr", Shayx Ahmad Taroziyning "Funun ul-balog'a", Husayn Voiz Koshifiyning "Badoyi' ul-afkor" asarlarida al-mutazod, Shams Qays Roziyning "Al-Mo'jam", Hamididdin Najotiyning "Risolai

¹ Sirojiddinov.Sh, Yusupova.D, Davlatov.O. Navoiyshunoslik. Toshkent: "Tamaddun", 2018.

² A. Navoiy "Hayrat ul-abror" dostonidan.

³ A. Navoiy "Farhod va Shirin" dostonidan.

⁴ A. Navoiy "G'aroyib us-sig'ar", 176-g'azal



feruziy” asarlarida mutobiqa, Shams Faxriy Isfahoniyning “Me’yori jamoliy” asarida esa al-ittizod istilohlari bilan keltirilgan⁵. Bu san’at haqida to’liqroq ma’lumot Atoulloh Husayniyning “Badoyi’ us-sanoyi” asarida keltirilgan bo’lib, bu san’atni tiboq, tatbiq, tazod va takofu deb ham atalishini aytib o’tgan. Shuningdek, shoir o’z asarida ushbu atamalarning lug’aviy ma’nosini hamda izohini berib o’tgan. Bundan tashqari u bir misrada barcha so’zlarning o’zaro qarama-qarshi ma’noda kelganligi bilan bog’liq misolni keltirib, uni Alisher Navoiydan eshitganligini aytib o’tadi: “Hazrati xudovandgor (Alisher Navoiy)din eshittimkim, Xoja Salmon bir misra aytiptur, aning birinchi yarminda uch nimani zikr etiptur va ikkinchi yarminda ul uch nimaning muqobili bo’lg’an yana uch nimani zikr qiliptur va ul misrada o’shul olti muta’qobil nimadin o’zga hech lafz yo’qtur. Aning ikkinchi misrain o’shul tariqada aytmaptur. Ul misra budur:

Hushyor darun raftu berun omad mast⁶”.

Ma’nosi: Hushyor ichkariga kirdi, mast tashqariga chiqdi. Baytning ushbu misrasida barcha so’zlarning qarama-qarshi qo’llanilganligini ya’ni uch juft zid ma’noli so’zlarni ko’rishimiz mumkin: hushyor, mast; ichkari, tashqari; kirmoq, chiqmoq.

G’azallarni ma’no jihatdan boyitadigan mushtarak san’atlardan yana biri **baroati istehlol** (ar. baroat - bir sohada ustunlik, istehlol - yangi oyni ko’rish talabi) san’atidir. Asarning qaysi mavzuda ekanligini anglatuvchi badiiy san’at bo’lib, bunda kitobxon asarning debochasi, bob yoki fasllar boshida kiritilgan so’z va fikrlardan asarning mazmuni, mavzusi hamda mundarijasini bilish imkoniyatiga ega bo’ladi. Ko’pgina adabiyotlarda baroat - mahorat, fasohat, ravshanlik, fazilat, ustalik hamda fazl-u hunarda yetuklik sifatida talqin qilinsa, istehlol yangi oyni ko’rish talabi ma’nosini anglatadi.

Alisher Navoiy g’azaliyotida mushtarak san’atlardan tanosub yoki muroat un-nazir (baytda ma’no jihatdan bir-biriga yaqin va o’zaro mutanosib so’zlarni qo’llashga asoslangan badiiy san’at), ishtiyoq (bir o’zakdan hosil bo’ladigan bir nechta so’zni bir bayt yoki jumlada qo’llashga asoslanadigan), siyoqat ul-a’dod yoki ta’dil (she’rda sodda otlarni muayyan tartib bilan ketma-ket keltirishga asoslangan) san’atlar ham mahorat bilan qo’llanilgan bo’lib, ular muallif g’oyaviy niyatini ochib berishda muhim poetik unsurlar sifatida alohida ahamiyatga egadir.

⁵ <https://fayllar.org/5-mavzu-navoiy-ijodida-badiiy-sanatlar.html>

⁶ <https://fayllar.org/5-mavzu-navoiy-ijodida-badiiy-sanatlar.html>



Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A. Navoiy “G‘aroyib us-sig‘ar”, “Hayrat ul-abror”, “farhod va Shirin” dostonlari.
2. Is’hoqov Y, “So‘z san’ati so‘zligi”. Toshkent “O‘zbekiston” 2014-y
3. Mardonova X. A. Navoiy g‘azallarida ma’naviy san’atlarning qo‘llanishi.— 2021. — № 11 (353). — S. 262-264.
4. Rustamov A., A. Navoiyning badiiy mahorati. Toshkent: “Adabiyot va san’at”, 1979-y. 69-bet
5. Sirojiddinov.Sh, Yusupova.D, Davlatov.O. Navoiyshunoslik.Toshkent: “Tamaddun”, 2018-y.



VODOROD YOQILG'ISINI OLISHDAGI YUQORI TEMPERATURALI QUYOSH QURULMALARIGA BOG'LANGAN KATALIZATORLARNI TADQIQ ETISH

Buxoro davlat tibbiyot instituti

“Biotibbiyot muhandisligi, biofizika va informatika” kafedrası

*Assistenti: **Temirov Og'abek Farhod o'g'li***

H₂ - eng ekologik toza motor yoqilg'isi turi, shuning uchun uning istiqbollari aniq Avstraliyada, Viktoriya shtatidagi jigarrang ko'mirda, keyinchalik vodorodni chiqarish, aniqrog'i oltingugurt, simob va karbonat angidridni (CO₂) olib tashlash bilan ko'mirni gazlashtirish texnologiyasi ishlab chiqilmoqda.

Norvegiyada Nel Hydrogen suvni atmosferaga chiqariladigan vodorod va kislorodga ajratish uchun yuqori haroratli elektroliz uchun qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish texnologiyasini ishlab chiqmoqda.

Kawasaki Heavy Industries suyuq vodorodni (LH₂) tashish uchun dengizda vodorod tankerini ishlab chiqmoqda[1].

Vodorod (H) Yerdagi eng keng tarqalgan elementdir, ammo normal sharoitda u vodorod H yoki vodorod gazi (H₂) shaklida bo'lmaydi.

O'zining xususiyatlariga ko'ra, u boshqa organik birikmalar bilan oson reaksiyaga kirishadi, masalan, suv (H₂O).

Vodorod va havodan suv hosil bo'lish reaksiyasi paytida elektr energiyasi sifatida ishlatilishi mumkin bo'lgan energiya chiqariladi.

Ushbu reaksiyani sanoat energiya ishlab chiqarish uchun foydali qilish uchun, masalan, suvdan atomlarni kislorod va vodorodga elektroliz orqali ajratish orqali vodorod ishlab chiqarish kerak. Vodorodni ishlab chiqarishning turli usullari mavjud bo'lib, ular ekologik jihatdan ham, narx jihatidan ham juda farq qiladi.

Ekologik tozalik vodorod ishlab chiqarishning muhim mezonini hisoblanadi. Vodorod ishlab chiqarish jarayonida qancha ko'p uglerod oksidi ajralib chiqsa, u kamroq ekologik toza hisoblanadi.[5]

Oddiylik uchun turli texnologiyalar tomonidan ishlab chiqarilgan har bir "navbat" odatda rang bilan belgilanadi, garchi u to'g'riroq bo'lsa - uglerod izi bilan. Vodorodning kislorod bilan o'zaro ta'siri reaksiyasi issiqlik chiqishi bilan sodir bo'ladi. Agar standart sharoitda 1 mol H₂ (2 g) va 0,5 mol O₂ (16 g) olib, reaksiyani qo'zg'atsak, tenglama bo'yicha.



reaksiya tugagandan so'ng 285,8 kJ/mol energiya chiqishi bilan 1 mol H₂O (18 g) hosil bo'ladi.

Taqqoslash uchun: asetilenning yonish issiqligi 1300 kJ/mol, propan 2200 kJ/mol. 1 m³ vodorodning og'irligi 89,8 g (44,9 mol), shuning uchun 1 m³ vodorod ishlab chiqarish uchun 12832,4 kJ energiya sarflanadi.

1 kVt = 3600 kJ, shuning uchun biz 3,56 kVt soat elektr energiyasini olamiz. Vodorod yoqilg'isiga o'tishning maqsadga muvofiqligini 1 kVt soat elektr energiyasi uchun mavjud tarifni va, masalan, 1 m³ gaz narxini yoki boshqa energiya tashuvchining narxini solishtirish orqali baholash mumkin.

Vodorod yondirilganda toza suv olinadi. Ya'ni, vodorod yoqilg'isi gaz yoki benzindan farqli o'laroq, atrof-muhitga zarar etkazmasdan ishlab chiqariladi.

Vodorodni olish uchun kimyoviy usullar, jumladan, elektr toki bilan suvning parchalanish reaksiyalari qo'llaniladi.[6]

Vodorodni olishning asosiy sanoat usuli - bu tabiiy gazning bir qismi bo'lgan metan suvi bilan reaksiya. Yuqori haroratda amalga oshiriladi:



Tuzlarning suvdagi eritmalarini elektroliz qilish:



Taxminan 1000°C haroratda issiq koks ustidan suv bug'ini o'tkazish:



Tabiiy gazdan.

Bug' konversiyasi:



Kislorod katalitik oksidlanishi:

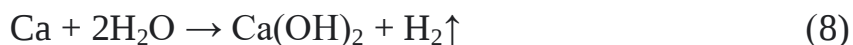


Neftni qayta ishlash jarayonida uglevodorodlarni kreking va isloh qilish.

Suyultirilgan kislotalarning metallarga ta'siri. Bunday reaksiyani amalga oshirish uchun ko'pincha sink va xlorid kislota ishlatiladi:



Kaltsiyning suv bilan o'zaro ta'siri:



Gidridlarning gidrolizi:



Ishqorlarning rux yoki alyuminiyga ta'siri:



Elektrolizdan foydalanish. Ishqorlar yoki kislotalarning suvli eritmalarini elektroliz qilish jarayonida katodda vodorod ajralib chiqadi, masalan:



Vodorod ishlab chiqarish uchun bioreaktor.

Jismoniy xususiyatlar

Gazsimon vodorod 2 shaklda (modifikatsiyada) - orto- va para-vodorod shaklida bo'lishi mumkin. Ortohidrogen molekulasida (mp -259,10 °C, bp -252,56 °C) yadro spinlari bir xil (parallel), parahidrogenda (mp -259,32 °C, t bp -252,89 °C) - aksincha yo'naltiriladi. bir-biriga (parallelga qarshi).

Vodorodning allotropik shakllari suyuq azot haroratida faol uglerodga adsorbsiya yo'li bilan ajratilishi mumkin. Juda past haroratlarda ortovodoro d va parahidrogen o'rtasidagi muvozanat deyarli butunlay parahidrogen tomon siljiydi. 80 K da tomonlar nisbati taxminan 1:1 ni tashkil qiladi. Desorblangan parahidrogen xona haroratida muvozanat aralashmasi hosil bo'lguncha qizdirilganda ortovodorodga aylanadi[2].

Katalizator bo'lmasa, transformatsiya asta-sekin sodir bo'ladi, bu alohida allotropik shakllarning xususiyatlarini o'rganish imkonini beradi.

Rossiyada vodorod olishdan manfaatdor asosiy tashkilotlar Rosatom va Gazprom hisoblanadi. Atom elektr stantsiyalari ortiqcha energiyani vodorod shaklida saqlashi va undan keyin foydalanishi kerak. Va kon kompaniyasi tabiiy gazni vodorodga qayta ishlashni xohlaydi, to'g'ridan-to'g'ri foydalanish joylarida, masalan, yoqilg'i quyish shoxobchalarida tegishli qurilmalarga ega.

Vodorodni tashish muammosini hal qilish uchun uni spirtlarga - metanolga, dimetil efirga aylantirish mumkin bo'lib, ulardan vodorod olish uchun, ular aytganidek, elektr stantsiyalarida keyingi foydalanish uchun "talab bo'yicha". Bu vodorod o'z ichiga olgan komponentlarni olish kimyosi va u juda yaxshi o'zlashtirilgan.



Parametr	H_2 (gaz)	H_2 (suyuq)	Propan	Benzin
Ish bosimi (MPa)	20	0.1	0.5	0.1
Kerakli og'irlik (kg)	40,000	30,000	40,000	40,000
Yetkazib berilgan og'irlik (kg)	400	2,100	20,000	14,000
Yetkazib beriladigan yoqilg'ining minimal isitish qiymati (MJ)	120	120	46.3	44.8
Bir yuk mashinasi uchun energiyaning minimal isitish qiymati (GJ)	48	252	926	1,164.8
Dizel yoqilg'isi iste'mol qilinganda (kg)	79.6	57.9	60	54
Dizelning minimal isitish qiymati (GJ)	3.38	2.46	2.55	2.30
Benzinga nisbatan sarflanadigan a	35.77	4.96	1.40	1.00

1-jadval.

Vodorodni propan va benzin bilan avtomobil transportida energiya sarfini taqqoslash.

Umuman olganda, vodorodning ekologik toza yoqilg'i ekanligi haqidagi bayonotlar to'liq adolatli emas. Maktab kimyo kursidan biz vodorodni yoqishdan keyin suv olinishini eslaymiz. Ammo u azot miqdori yuqori bo'lgan havoda yonadi va kislorod va azotning yuqori haroratda reaksiyasi natijasida biz benzinni yoqish paytidagi kabi zaharli azot oksidlarini olamiz, faqat kichikroq hajmda. Aslida, vodorodning bunga aloqasi yo'q.[8]

Har qanday yuqori haroratli yonish havodagi kislorod va azotning oksidlar hosil bo'lishi bilan o'zaro ta'sirining reaksiyasini keltirib chiqaradi. Shu sababli, har qanday yoqilg'ini yoqish orqali elektr energiyasini ishlab chiqarish eng ekologik toza usul emas. Va bundan ham ko'proq uglevodorod, atmosferaga karbonat angidrid chiqindilari chiqishi bilan yonadi. Atmosferaga chiqindilar bilan bog'liq



muammolarni hal qilish uchun siz yoqilg'ini yoqishni to'xtatishingiz va uning iste'mol darajasini xona haroratiga kamaytirishingiz kerak. Yoqilg'i xujayralari bunga yordam beradi. Yoqilg'i xujayralarida vodoroddan foydalanish eng ekologik toza hisoblanadi. Turli xil yonilg'i xujayralari vodorodni turli haroratlarda ishlatadi va uning tozaligi haqida ko'proq yoki kamroq tanlanishi mumkin. Past haroratli yonilg'i xujayralari sof vodorodda ishlaydi, yuqori haroratlilari esa sintez gazidan to'liq qoniqadi. Yoqilg'i xujayrasi - bu vodorodning kimyoviy energiyasini elektr energiyasiga (elektrolizning teskari jarayoni) juda yuqori samaradorlik bilan aylantiradigan elektrokimyoviy qurilma.

Xitoy va Germaniya olimlari bilan birgalikda Tomsk politexnika universiteti ishlab chiquvchilari vodorod ishlab chiqarish uchun arzon katalizator yaratdilar. Endi qimmatbaho platina vodorod ishlab chiqarishda ishlatiladi. Yangi katalizatorni inkjet bosib chiqarish yo'li bilan arzon ishlab chiqarish mumkin, deb ta'kidlaydi Rossiya universiteti matbuot xizmati.

Yangi katalizator molibden disulfidi va qaytarilgan grafen oksidi plitalaridan iborat. Bu kelajak yoqilg'isi bo'lmish vodorod ishlab chiqarishni arzon va ekologik toza qiladi. TERS-Team ilmiy guruhida ishlovchi rossiyalik olimlar tarkibida molibden disulfidining nanoplateletlari va qaytarilgan grafen oksidi zarralari bo'lgan maxsus siyoh yasadi[3]. Keyin siyoh inkjet bosib chiqarish yordamida mis plastinka elektrodiga qo'llanildi.

Yashil vodorodni yanada samarali ishlab chiqarish uchun katalizator. Tadqiqotchilar yashil vodorod ishlab chiqarish samaradorligini maksimal darajada oshiradigan yangi suvni ajratish jarayoni va materialini ishlab chiqdilar, bu uni an'anaviy, uglerod chiqaradigan vodorod ishlab chiqarish o'rniga qayta tiklanadigan energiyani saqlash uchun yashil vodorodga aylantirmoqchi bo'lgan sanoat hamkorlari uchun arzon va qulay variantga aylantirdi tabiiy gazdan[43].

Vodorod - ayniqsa uglerodsiz yashil vodorod - quyosh va shamol kabi qayta tiklanadigan energiya uchun istiqbolli toza energiya tashuvchisi va saqlash varianti sifatida paydo bo'ldi. U atmosferaga uglerod chiqindilarini qo'shmaydi, lekin hozirda uni yaratish qimmat va murakkab.

Yashil vodorod ishlab chiqarishning bir usuli - elektrokimyoviy suvning bo'linishi. Bu jarayon vodorod va kislorodni olish uchun katalizatorlar (reaktsiyani kuchaytiruvchi moddalar) ishtirokida suv orqali elektr energiyasini o'tkazishni o'z ichiga oladi.[7]

Georgia Tech tadqiqot guruhi elektrokatalizator uchun gibridd materiallardan foydalangan holda yashil vodorodni arzonroq va bardoshli qilishga umid qilmoqda.



Bugungi kunda jarayon miqyosda elektroliz orqali vodorod ishlab chiqarish uchun afzal qilingan katalizatorlar bo'lgan platina va iridiy kabi qimmatbaho qimmatbaho metall komponentlarga tayanadi. Ushbu elementlar qimmat va kamdan-kam uchraydi, bu esa vodorodga asoslangan energiya uchun gazni almashtirish harakatini to'xtatdi[4]. Wood Mackenzie bozor tadqiqot firmasi ma'lumotlariga ko'ra, aslida yashil vodorod 2020- yilda yillik vodorod ishlab chiqarishning 1% dan kamrog'ini tashkil etdi, bu ko'p jihatdan bu xarajatlar tufayli. Jinho Park, GTRI tadqiqotchisi va tadqiqotning etakchi tadqiqotchisi, ushbu tadqiqot yashil vodorod ishlab chiqarishda ishlatiladigan asbob-uskunalar narxini pasaytirishga yordam berishi mumkinligini aytdi. Gibridd katalizatorlarni ishlab chiqish bilan bir qatorda, tadqiqotchilar katalizatorlarning shakli va metallarning o'zaro ta'sirini nazorat qilish qobiliyatini ham aniq sozlashdi. Asosiy ustuvorliklar tizimda katalizatordan foydalanishni qisqartirish va shu bilan birga uning chidamliligini oshirish edi, chunki katalizator uskuna narxining asosiy qismini tashkil qiladi.

“Biz bu katalizatorning unumdorligini pasaytirmasdan uzoq vaqt foydalanmoqchimiz”, dedi u. “Bizning tadqiqotimiz nafaqat yangi katalizatorni yaratishga, balki uning ortidagi reaksiya mexanikasini ham tushunishga qaratilgan. Bizning sa'y-harakatlarimiz katalizatorlarda suvning bo'linish reaksiyasini fundamental tushunishga yordam beradi va boshqa tadqiqotchilarga muhim tushunchalar beradi deb ishonamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

[1]. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 09.04. 2021 г. № ПП-5063 «О мерах по развитию возобновляемой и водородной энергетики в Республике Узбекистан». <https://lex.uz/docs/5362035>.

[2]. Акбаров Р.Ю. Оптимальные углы наклона солнечных установок для Паркентского района (Узбекистан). Материалы международной научной конференции “Новые материалы и гелиотехнологии” 20-21 мая 2021 года. г. Паркент, Узбекистан. С. 186-190.

[3]. Martino, M.; Ruocco, C.; Meloni, E.; Pullumbi, P.; Palma, V. Main Hydrogen Production Processes: An Overview. Catalysts 2021, 11, 547. <https://doi.org/10.3390/catal11050547>.

[4]. Yamaguchi M., Horiguchi M., Nakanori T. <<Development of Large-Scale Water Electrolyzer Using Solid Polymer Electrolyte in WE-NET>> Proceedings of the 21 th World Hydrogen Energy Conference (Beijing, China, June 12-15, 2000), vol. 1. P.274-281.



[5]. Lymberopoulos N. <<Hydrogen production from renewables>> Report on RES2H2.

[6]. Григорьев С.А., Халиуллин М.М., Кулешов Н.В., Фатеев В.Н. Электролиз воды в системе с твердым полимерным электролитом/ Электрохимия, т. 37, № 8, 2001. – С. 953-957.

[7]. Григорьев С.А., Халиуллин М.М., Кулешов Н.В., Фатеев В.Н. Электролиз воды в системе с твердым полимерным электролитом/ Электрохимия, т. 37, № 8, 2001. – С. 953-957.

[8]. Grigoriev S.A., Millet P., Fateev V.N. <<Evaluation of carbon-supported Pt and Pd nanoparticles for the hydrogen evolution reaction in PEM water electrolyzers>> // Journal of Power Sources, vol. 177, issue 2, March 2008. P. 281-285.



TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	SHAXSGA YO'NALTILGAN TA'LIM ASOSIDA BOLA SHAXSINI SHAKILLANTIRISH	3
2	KOMPYUTER TARMOQLARIGA BO'LADIGAN HUJUMLARNI ANIQLASH VA HUJUMLARNI BARTARAF ETISH ALGORITMINI ISHLAB CHIQUISH	6
3	DVIGATELLARNING UMUMIY TUZILISHI	14
4	BULUTLI TEXNOLOGIYALAR	17
5	STRATEGIES FOR THE DEVELOPMENT OF SEWING FIELD IN VOCATIONAL SCHOOL EDUCATION	20
6	TIKUVCHILIK KORXONALARIDA SIFAT NAZORATI	26
7	MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA RIVOJLANTIRUVCHI MUHITNI YARATISH MAZMUNI VA UNGA QO'YILGAN TALABLAR	33
8	ILK QADAM O'QUV DASTURIDAGI PEDAGOGIK TALABLARNI JORIY ETISHNING TIZIMLI MECHANIZMINI SHAKLLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN MASHG'ULOTLARDA INNOVATION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	39
9	ASSESSMENT FORMS AND CRITERIA	42
10	IMPROVING LISTENING SKILLS.	47
11	TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN SPECIAL AREAS	53
12	INGLIZ TILI DARSLARIDA TIL ALMASHTIRISH: IJOBIY VA SALBIY JIHATLARI	58
13	APPLICATION OF SURGICAL PRACTICE OF ORGAN-PRESERVING RECONSTRUCTIVE SURGERY IN SEVERE PROLAPSE OF FEMALE GENITAL ORGANS	62
14	ХИРУРГИЧЕСКОЕ ЛЕЧЕНИЕ ПУЗЫРНО-ВЛАГАЛИЩНЫХ СВИЩЕЙ	66
15	ОВАРИЭКТОМИЯДАН КЕЙИНГИ СИНДРОМНИ ДАВОЛАШДА УРИНБОСАР ГОРМОНАЛ ТЕРАПИЯНИНГ САМАРАДОРЛИГИ	73
16	IRES	78
17	ENTEROVIRUSLAR VA ANTIVIRUS	87
18	ENTEROVIRUSLAR KELITIRIB CHIQRADIGAN KASALLIKLAR	97
19	SOCHMA USULDA EKILGANPIYOZNING FENOLOGIK VA HOSILDORLIK KO'RSATKICHLAR (Amudaryo tumanida olib borildi)	108
20	RAQAMLI ZAMON VA MILLIY ETNOMADANIYATNING UYG'UNLIGI	111



21	FUQAROLIK-HUQUQIY MUNOSABATLARIDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI	115
22	YANGI O'ZBEKISTON BARQAROR TARAQQIYOT GAROVI SIFATIDA	120
23	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QONUNLARI IJROSI USTIDAN JAMOATCHILIK NAZORATINI AMALGA OSHIRISH	124
24	PERSONAL BOSHQARISHDA LOYIHAVIY USULLARDAN FOYDALANISHNING AVZALLIKLARI	129
25	MILLIY TARBIYANING ETNOMADANIY XUSUSIYATLARI	132
26	DARVESH HUKMDOR YOHUD AMIR SHOHMUROD	136
27	O'ZBEK XALQINING OTASHQALB FARZANDI	141
28	IJTIMOIIY TARMOQLAR VA XAVFLAR	148
29	KIBERJINOYATCHILIK	154
30	SOCIAL NETWORKS AND RISKS	158
31	THREATS AND DANGERS IN SOCIAL MEDIA.	165
32	PROBLEM-SOLVING IN EDUCATION: TEACHING STUDENTS TO THINK LIKE INNOVATORS	173
33	ПРИМЕНЕНИЯ ГЕОИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ ВОЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ В ОРГАНАХ ВОЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ	178
34	TEXNIK VA TECHNOLOGIK JARAYONLARDA AXBOROT XAVFSIZLIGI	184
35	DIFFERENTIATED APPROACH IN TEACHING PHYSICS	187
36	ВЫБОР ТИПА МЕХАТРОННОЙ ЧАСТИ ЧПУ СТАНКА И ЕГО ОБОСНОВАНИЕ	191
37	YAKKAKURASH SPORT TURLARIDA JISMONIY QOBILIYATLARNI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION USLUBLARI VA ULARNI QO'LLANILISHI	195
38	NEFT VA GAZ SOHASIDA BOSHQARUV TIZIMI FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI	201
39	NAVOIY IJODIDA MUSHTARAK SAN'ATLARNING IFODALANISHI	205
40	VODOROD YOQILG'ISINI OLISHDAGI YUQORI TEMPERATURALI QUYOSH QURULMALARIGA BOG'LANGAN KATALIZATORLARNI TADQIQ ETISH	209

Внимание!— ЛУЧШИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ статьи и номера в юридическом, медицинском, социальном, научном журнале, информация в классах, права на информацию и правильные органы несут ответственность за точность данных органов.

Главный редактор:

В. Л. Семёнов

Помощник редактора:

М. А. Борисов

Редактор дизайна:

З. Ш. Халиков